

**ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТУ ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА**

**Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису**

ІВАНИШИН ТАРАС ІВАНОВИЧ

**Прим № ____
УДК340.12**

**НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ
МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ**

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____/Т.І. Іванишин/

Науковий керівник
Парпан Уляна Михайлівна
кандидат юридичних наук,
доцент

Хмельницький–2019

АНОТАЦІЯ

Іванишин Т. І. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді в: філософсько-правові засади. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2019.

У дисертаційному дослідженні вперше здійснено комплексне теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні і дослідженні нових ідей та тенденцій національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Визначено філософсько-правову парадигму національно-правового утвердження студентської молоді як процес інкультурації індивідів, утвердження національних цінностей у бутті особистості, що реалізується через її національну свідомість, патріотичні настрої, активну громадянську свідомість та високу правову культуру.

Визначено поняття «патріотизм» як складної інтегрованої сфери особливостей емоційно-чуттєвого, інтелектуально-культурного, духовно-морального та діяльнісно-поведінкового характеру.

Окреслено структуру патріотизму, що включає такі складові: 1) духовно-моральну (ціннісна орієнтація, моральні якості, почуття любові до Батьківщини, відповідальності перед нею, духовний зв'язок з народом, нацією); 2) когнітивну (знання мови, історії, культури своєї держави, патріотична свідомість); 3) аксіологічну (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних, культурно-національних й загальнолюдських цінностей); 4) правову (розуміння національно-правової системи, правосвідомість, правова поведінка, правова культура); 5) діяльнісну (готовність діяти на благо держави, стати на захист її національних інтересів, громадянська позиція,

участь у державотворчих процесах, добросовісне виконання професійних обов'язках); 6) ідентифікаційну – національну ідентифікацію (розуміння національної ідеї, національна гідність, національна ідентичність, усвідомленість національної приналежності); етнічну самоідентифікацію (толерантне, доброзичливе ставлення до представників інших національностей, культур на базисі позитивної етнічної самоідентифікації); громадянськість (позитивне ставлення до співгромадян, відповідальне виконання громадянських обов'язків, власних професійних завдань).

Визначено поняття «національно-патріотичне утвердження студентської молоді» як процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси.

На основі акмеологічного розуміння особистісно-діяльнісної природи дефініції «національно-патріотичне утвердження студентської молоді», розкрито її як процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси.

Визначено, що мобілізаційний потенціал національно-патріотичного утвердження через єдність аксіологічного та праксеологічного у соціальних практиках індивідів набуває шляхом єдності аксіологічного та праксеологічного у соціальних практиках індивідів.

Концептуально-методологічні засади розуміння особливостей формування феномену національно-патріотичного утвердження як толерантності нації-держави, що передбачає усвідомлення етнокультурних та етноконфесійних відмінностей між громадянами української держави. Наголошено, що визначальною умовою такого національно-патріотичного утвердження є наявність високої політичної і правової культури, домінування державних політико-правових цінностей над етнокультурними та етноконфесійними.

Розкрито аксіологічні модуси національно-патріотичного утвердження студентської молоді, які відображають недостатнє філософсько-правове розуміння проблем національного буття, фундаментальних національних цінностей, формування індивіда як громадянина-патріота своєї держави, національно-патріотичну позицію людини у контексті впливу різних чинників (глобалізаційних викликів, суспільних реалій), взаємодію з іншими національними культурами, їх виразниками та ін.

Визначено напрями національно-патріотичного утвердження студентської молоді, яке повинне реалізовуватися на таких рівнях: державний – опирається на гарантування державою системи патріотичного та героїко-патріотичного виховання; соціальний – базується на особистісному осмисленні норм моралі та їх дотриманні, яке націлене на усвідомлення пріоритетності вселюдських й національних цінностей, інтересів, формування шанобливого ставлення до історії, мови, культури, традицій і звичаїв українського народу; військовий – ґрунтується на розвитку бойового духу – готовності захищати цілісність, суверенність держави, відстоювати національні інтереси, активної участі в державотворчих процесах, формуванні здорового способу життя, підвищенні фізичної загартованості молоді з метою підготовки до захисту свого народу; правовий – визначає формування правосвідомості, правової поведінки, правової культури та активної громадянської позиції.

Продемонстровано розуміння громадсько-правового домінанта національно-патріотичного утвердження студентської молоді, яке повинно

передбачати належний рівень розвитку правосвідомості особистості – усвідомлення індивідом цінностей природного права, прав і свобод людини й певна оцінка чинного законодавства з позиції його відповідності загальнолюдським цінностям. Вказано, що правосвідомість не лише відображає ставлення людини до правової системи, а й націлює її певні зміни в правовій дійсності, завбачає і моделює їх. Наголошено, що громадсько-правова складова має сприяти формуванню в молодій людини чіткого уявлення про тенденції розвитку патріотичних ідей в історичному контексті, осмислення ролі історико-правових й філософсько-етичних знань про свій народ, країну, традиції та звичаї.

Визначено основні шляхи й модуси розв’язання проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді на сучасному етапі, що передбачає реалізацію наступних напрямів діяльності: підвищення статусу національно-патріотичного утвердження в освітньому середовищі закладів вищої освіти та українському суспільстві загалом; зміцнення й розвиток виховних функцій закладів вищої освіти, розширення складу суб’єктів національно-патріотичного утвердження студентської молоді та, посилення) координації їхніх зусиль; удосконалення системи національно-патріотичне утвердження студентської молоді; використання практики зарубіжних країн щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; удосконалення інформаційного забезпечення національно-патріотичного утвердження студентської молоді; формування науково-теоретичних і методичних засад національно-патріотичного утвердження студентської молоді; розроблення законодавства щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; посилення національно-патріотичного утвердження студентської молоді шляхом проведення масових історико-патріотичних, та національно-культурних заходів.

Наведено пропозиції щодо організації діяльності закладів вищої освіти в контексті модернізації національно-патріотичного утвердження студентської молоді в Україні у межах навчального процесу.

Визначено напрями розвитку виховного процесу закладів вищої освіти, які повинні бути спрямовані на вирішення найважливіших завдань національно-правового утвердження студентської молоді, а саме: формування національної самоідентичності, правової свідомості й громадянської відповідальності, духовності та правової культури, самостійності, особистої ініціативності, толерантності у власній поведінці та міжособистісному спілкуванні.

Розкрито процес формування інтенсивного формування системи інструментальних й термінальних цінностей (особисте світобачення, активна життєва позиція, ціннісні орієнтації, готовність до самонавчання, саморозвитку, самовияву, тобто формування цілісного образу «я»), що створює позитивну квінтесенцію ціннісної спрямованості молоді особистості й відображає внутрішній зміст її ставлення до життя загалом, й національно-державне буття зокрема.

Сформульовано основні шляхи та модуси вирішення проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді на сучасному етапі.

SUMMARY

Ivanishin T.I. National-patriotic statement of student youth in: philosophical and legal bases. Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.12 - Philosophy of Law. - Khmelnytsky University of Management and Law Khmelnytsky Oblast Council, Khmelnytsky, 2019.

The dissertation research for the first time made a complex theoretical generalization and proposed the solution of a scientific problem, which consists in identifying and researching new ideas and tendencies of national-patriotic approval of student youth.

The philosophical and legal paradigm of national-legal affirmation of student youth is defined as the process of inculturation of individuals, the assertion of

national values in the life of the individual, which is realized through their national consciousness, patriotic moods, active civic consciousness and high legal culture.

The concept of "patriotism" as a complex integrated sphere of peculiarities of emotional-sensual, intellectual-cultural, spiritual-moral and activity-behavioral character is defined.

The structure of patriotism, which includes the following components, is outlined: 1) spiritual and moral (value orientation, moral qualities, feelings of love for the Motherland, responsibility to it, spiritual connection with the people, the nation); 2) cognitive (knowledge of language, history, culture of their state, patriotic consciousness); 3) axiological (the need to internalize the system of spiritual, moral, cultural, national and universal values); 4) legal (understanding of the national legal system, justice, legal behavior, legal culture); 5) active (willingness to act for the benefit of the state, stand up for its national interests, civic position, participation in state-making processes, conscientious performance of professional duties); 6) identification - national identification (understanding of national idea, national dignity, national identity, awareness of national identity); ethnic self-identification (tolerant, friendly attitude towards representatives of other nationalities, cultures based on positive ethnic self-identification); citizenship (positive attitude towards citizens, responsible fulfillment of civic responsibilities, own professional tasks).

The concept of "national-patriotic affirmation of student youth" is defined as a process of comprehending personal responsibility for the fate of one's people; formation of a conscious perception of national problems and civic position towards matured phenomena and events in the Ukrainian society; the formation of justice and the development of a high legal culture; active participation of the individual in state-building processes; development of socially mature interest and desire to work for the effective development of their country, readiness, in all circumstances, to defend national interests.

On the basis of acmeological understanding of the personality-activity nature of the definition of "national-patriotic approval of student youth", it is revealed as a process of comprehending personal responsibility for the fate of one's people;

formation of a conscious perception of national problems and civic position towards matured phenomena and events in the Ukrainian society; the formation of justice and the development of a high legal culture; active participation of the individual in state-building processes; development of socially mature interest and desire to work for the effective development of their country, readiness, in all circumstances, to defend national interests.

It is determined that the mobilizing potential of national patriotic affirmation through the unity of axiological and praxeological in the social practices of individuals is acquired through the unity of the axiological and praxeological in the social practices of individuals.

Conceptual and methodological principles of understanding the peculiarities of the formation of the phenomenon of national-patriotic affirmation as a tolerance of the nation-state, which implies awareness of ethno-cultural and ethno-confessional differences between the citizens of the Ukrainian state. It is emphasized that the decisive condition of such national-patriotic assertion is the presence of high political and legal culture, dominance of state political and legal values over ethno-cultural and ethno-confessional ones.

The axiological modes of national-patriotic affirmation of student youth are revealed, reflecting a lack of philosophical and legal understanding of the problems of national existence, fundamental national values, formation of an individual as a patriot citizen of his state, national-patriotic position of a person in the context of the influence of different influences,), interaction with other national cultures, their expressions, etc.

The directions of national-patriotic approval of student youth, which should be realized at the following levels, are determined: state - is based on the guarantee of the state system of patriotic and heroic-patriotic education; social - based on personal understanding of moral norms and their observance, aimed at awareness of the priority of human and national values, interests, formation of respectful attitude to the history, language, culture, traditions and customs of the Ukrainian people; military - based on the development of morale - the willingness to protect the

integrity, sovereignty of the state, to defend national interests, active participation in state-building processes, the formation of healthy lifestyles, to increase the physical hardiness of young people in order to prepare for the protection of their people; legal - defines the formation of justice, legal behavior, legal culture and active citizenship.

The understanding of the public-legal dominant of the national-patriotic affirmation of student youth has been demonstrated, which should provide for the proper level of development of the personality's personality consciousness - the individual's awareness of the values of natural law, human rights and freedoms, and a certain assessment of the current legislation from the point of view of its conformity with the universal values. It is stated that justice not only reflects the attitude of a person to the legal system, but also targets its specific changes in the legal reality, anticipates and models them. It was emphasized that the social-legal component should help to form a clear idea of the tendencies of the development of patriotic ideas in the historical context, to understand the role of historical and legal and philosophical and ethical knowledge about their people, country, traditions and customs.

The main ways and modes of solving the problem of national-patriotic approval of student youth at the present stage are defined, which involves the implementation of the following activities: raising the status of national-patriotic approval in the educational environment of higher education institutions and Ukrainian society in general; strengthening and developing the educational functions of institutions of higher education, expanding the composition of subjects of national-patriotic approval of student youth and, enhancing) the coordination of their efforts; improvement of the system of national-patriotic approval of student youth; use of foreign practice on national-patriotic approval of student youth; improving information support for national-patriotic approval of student youth; formation of scientific-theoretical and methodological foundations of national-patriotic approval of student youth; development of legislation on national-patriotic approval of student youth; Strengthening of national-patriotic affirmation of student youth by conducting mass historical-patriotic and national-cultural events.

Suggestions on organization of activity of higher education institutions in the context of modernization of national-patriotic approval of student youth in Ukraine within the educational process are presented.

The directions of development of the educational process of higher education institutions, which should be aimed at solving the most important tasks of national-legal approval of student youth, are defined, namely: formation of national identity, legal consciousness and civic responsibility, spirituality and legal culture, independence, personal initiative, personal initiative. behavior and interpersonal communication.

The process of formation of intensive formation of the system of instrumental and terminal values (personal worldview, active life position, value orientations, readiness for self-learning, self-development, self-expression, ie formation of a holistic image of "I") is created, which creates a positive quintessence of value-oriented intrinsic orientation. its relation to life in general, and national-state being in particular.

The main ways and modes of solving the problem of national-patriotic approval of student youth at the present stage are formulated.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у періодичних наукових фахових виданнях України:

1. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 231–235. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
2. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Становлення особистості: історико-філософський огляд. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 345–349. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
3. Іванишин Т. І. Правове пізнання: антропологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 157–162. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
4. Іванишин Т. І. Становлення особистості у філософії класичного раціоналізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 168–172. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
5. Іванишин Т. Філософська концепція девіантності (кінець XIX – середина XX століття). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 123–129. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
6. Іванишин Т. Національно-правове утвердження студентської молоді як основа формування громадянського суспільства. *Міжнародний*

науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2018. № 9 (14). С. 113-120.

7. Іванишин Т. Домінанти національно-правового утвердження студентства в умовах сучасного реформування вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2019. № 1 (15). С. 74-83.

Матеріали наукових та науково-практичних конференцій:

8. Гарасимів Т. З. Іванишин Т. І. Дефініція «людина»: методологія соціальної адаптації. *Державотворення та правотворення в Україні: проблеми та перспективи розвитку*: матеріали учасників III-ї заочної науково-практичної конференції (Львів, 11 квітня 2016 р.). Львів: ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 237–241.

9. Гарасимів Т. З. Іванишин Т. І. Тракткування «девіантності»: методологічні підходи. *Правове регулювання переміщень населення (міграції, депортації, трансфери, проблеми біженців)*: історія і сучасність: матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Наук. Інтернет-конференції. Вип. 5. Терлюк І.Я. (укладач). ННПП НУ «Львівська політехніка». Львів: Ліга-Прес, 2016. С. 94–96.

10. Гарасимів Т. З. Іванишин Т.І. Права людини: опонування природно-правовій концепції. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : матеріали учасників другої науково-практичної конференції (Львів, 29 квітня 2016 року). Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 126–130.

11. Гарасимів Т. З. Іванишин Т. І. Дефініція «особистість»: деякі методологічні підходи. *Історія і сучасність філософії права : до 190-річчя від дня народження Памфіла Юркевича*: матеріали учасників всеукраїнської конференції (Львів, 19 травня 2016 р.). Львів : ННПП НУ «Львівська політехніка», 2016. С. 88–92.

12. Іванишин Т. Проблема об'єктивної істини у праві. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах*

євроінтеграції: збірник матеріалів міжнародної конференції. Львів, Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 243-246.

13. Іванишин Т. «Девіація» та «девіантна поведінка»: історико-теоретичний аспект. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка*: матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6.. Львів: Ліга-Прес, 2017. С. 108 – 111.

14. Іванишин Т. Розуміння громадянського суспільства в добу Просвітництва. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 110–111.

15. Іванишин Т. Правове самовиховання студентської молоді на засадах сучасного конституціоналізму. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід*: збірник матеріалів учасників Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2018 року). Львів : ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 166–169.

16. Іванишин Т. Дилема ціннісних орієнтацій у процесі правового виховання. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави*: збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 63 – 65.

17. Іванишин Т. Правове утвердження особи в умовах інтеграції України. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір*: матеріали Міжнародної конференції 25 жовтня 2018 р.; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С.272–277.

18. Іванишин Т. Правове виховання як ідеологічна функція освітньої політики. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України*: тези XI Всеукраїнської науково-практичної

конференції (Хмельницький, 15 листопада 2018 року). Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, 2018. С. 394–396.

19. Іванишин Т. Правове утвердження особистості як опосередковуючий інститут формування громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання): збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (23 листопада 2018 року)*. Упор. Л.В. Павлик. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 159–162.

20. Іванишин Т. Правове утвердження особи – формувальний чинник української правової дійсності. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права): матеріали дев'ятої всеукраїнської наукової інтернет-конференції, 31 травня 2019 р., Вип. 9*. Львів. С. 179–182.

21. Іванишин Т. Правове утвердження молоді як запорука формування громадянського суспільства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави: збірник тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (30 травня 2019 року)*. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 54–55.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	29
1.1. Стан наукового осмислення проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді.....	29
1.2. Методологічні основи дослідження національно-патріотичного утвердження студентської молоді.....	40
1.3. Концептуальні основи філософсько-правового розуміння національно-патріотичного утвердження студентської молоді.....	54
Висновки до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.....	84
2.1. Нормативно-правове регулювання національно-патріотичного утвердження студентської молоді.....	84
2.2. Мораль і право: основні філософсько-правові детермінанти національно-патріотичного утвердження студентської молоді.....	95
2.3. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді як домінанта формування громадянського суспільства.....	108
Висновки до розділу 2.....	126
РОЗДІЛ 3. НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВЕ УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ	134
3.1. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у реаліях мультикультурного суспільства.....	134
3.2. Модель національно-патріотичне утвердження студентської молоді в освітньо-виховному середовищі університету.....	144
Висновки до розділу 3.....	172
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	185
ДОДАТКИ.....	211

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗУ – Закон України

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗСУ – Збройні Сили України

ЗУ – Закон України

МОН України – Міністерство освіти і науки України

ВСТУП

Актуальність теми. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді є одним із визначальних чинників цілісного формування особистості. Разом з тим національно-патріотичне утвердження є фактором генерування нової національної еліти, засадою формування інтелігентності, елітарності, професійної культури та патріотизму. У цьому контексті формується самодостатня, повноцінна, національно свідомо особистість, громадянин, патріот України.

В умовах глобалізації та сучасного розвитку знань та інноваційних технологій, національно-патріотичне утвердження студентської молоді потребує нового філософсько-світоглядного осмислення національної виховної системи у закладах вищої освіти; теоретико-правового обґрунтування законодавчого забезпечення її реалізації в університетському середовищі; розробки конститутивних засад правової культури особистості та спрямування їх у русло виразної орієнтації на національну правову систему й національні традиції (з урахуванням європейської практики розвитку фундаментальних демократично-правових цінностей громадянського суспільства). Позаяк без збереження національної правової системи, історичних поступів, культурних здобутків, мови утвердження власної національної ідентичності, самобутності неможливе. Саме національно-патріотичного утвердження молоді генерції є активним модусом формування правової культури.

Складна політична, соціальна, економічна ситуація, що сформувалася упродовж останніх років у нашій державі, вимагає чіткого реагування, активної підтримки та консолідації як українців, так й осіб інших національностей, які проживають на території України щодо збереження її кордонів, цілісності держави. Актуалізується питання національно-патріотичного утвердження молоді і у зв'язку із тотальними поширенням фейкових меседжів у ЗМІ, посиленням російської агресії, військовими діями

на Сході України. Тому, виникає нагальна необхідність переосмислення зробленого і здійснення системних заходів, спрямованих на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на основі національних та європейських цінностей.

Формування нової молодішої генерації національної еліти вельми клопіткий, довготривалий та комплексний процес. Його форсування вимагає посиленої уваги щодо формування належної системи національно-правового утвердження студентської молоді. Розпочаті після проголошення незалежності України суспільно-політичні, економічні й науково-правові дебати щодо формування національної самосвідомості та громадянського становлення особистості вимагають концептуального завершення у формі вироблення певної доктрини.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді належить до пріоритетних напрямків системи виховання та освіти України, стратегічні завдання яких відображенні в таких державних документах: Національній доктрині розвитку освіти в Україні (2002), Концепції національної системи виховання (1996), Концепції національно-патріотичного виховання (2009), Концепції громадянської освіти та виховання в Україні (2012), Концепції Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання на 2013–2017 рр., Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015). Конститутивними засадами системи виховання дітей та молоді є національна ідея, формування активної громадянської позиції та правової культури.

Аналітичний огляд наукових розвідок показує, що проблема національно-патріотичного утвердження студентської молоді певною мірою опрацьована на концептуальному рівні в сфері виховання та правосвідомості. Так, філософські засади національно-патріотичного виховання у контексті новітньої парадигми освітньо-виховного процесу досліджували М. Антоненко, А. Боко, Л. Вовк, М. Євтух, О. Жаровська, П. Кононенко, В. Москалець, М. Стельмахович, М. Ярмаченко та ін. Питання змісту патріотичної свідомості

виступило предметом наукового вивчення вітчизняних філософів А. Бичка, І. Надольного, Л. Сохань та зарубіжних мислителів І. Канта, К. Роджерса, Е. Фромма та ін.

У контексті сучасної української дійсності, обумовленої військовими діями на Сході України, проблему військово-патріотичного виховання актуалізували вчені З. Діхтяренко, М. Зубалій, В. Івашковський, В. Мірошніченко. Окремі аспекти формування військового патріотизму простежуємо у працях А. Абрамова, В. Баранівського, В. Лутовінова, В. Осьодла, В. Стасюка, Ю. Красильника та ін. Серед сучасних науковців, які займаються проблемою патріотичного виховання загалом, та морально-етичними якостями громадянина-патріота необхідно виокремити П. Вербицьку, Б. Буяка, П. Ігнатенко, А. Погрібного, Ю. Руденка, К. Чорну, О. Шестоपालюк та ін.

Проблематика національно-патріотичного утвердження студентської молоді перебуває у фокусі досліджень педагогічної, психологічної, соціологічної, політичної, філософської науки, натомість у філософсько-правовому дискурсі не знайшла ґрунтового наукового висвітлення, окрім поодиноких досліджень Д. Андрєєва, О. Ануфрієнко, Т. Бачинського, В. Бігуна, Т. Гарасиміва, О. Грищук, С. Максимова, О. Орлової, У. Парпан, М. Романець, С. Сливки, О. Татаринцевої, А. Токарської, В. Чефранова та ін. Тому її вирішення вимагає істотних змін щодо процесу підготовки студентів як майбутніх фахівців у національно-патріотичному контексті.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; спрямована на реалізацію Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», схваленої Указом Президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 та відповідає вимогам Закону України «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки» від 11 липня 2001 року. Дисертація підготовлена у межах науково-

дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 роки (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 роки (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017-2026 роки (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Тему дисертації затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 9 від 01 лютого 2016 року).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у здійсненні комплексного філософсько-правового дослідження базових елементів національно-патріотичного утвердження студентської молоді у контексті реформування державно-правової сфери.

Реалізація окресленої мети зумовила необхідність вирішення таких *задач*:

- з'ясувати та узагальнити історіографічну основу дослідження проблеми національно-патріотичного виховання студентської молоді;
- сформулювати авторське бачення концептуально-методологічних засад філософсько-правового розуміння національно-патріотичного виховання студентської молоді;
- розкрити філософсько-правовий вимір патріотичного утвердження студентської молоді;
- охарактеризувати нормативно-правове регулювання національно-патріотичного утвердження студентської молоді;
- проаналізувати мораль та право як філософсько-правові модуси національно-патріотичного утвердження студентської молоді;
- встановити національно-патріотичне утвердження студентської молоді як домінанти формування громадянського суспільства в Україні;

– визначити філософсько-правові засади національно-патріотичного утвердження студентської молоді у сучасних реаліях мультикультурного суспільства.

Об'єкт дослідження – філософсько-правові засади правовиховної підготовки студентської молоді.

Предмет дослідження – філософсько-правові засади національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети і завдань, забезпечення достовірності отриманих результатів та висновків використано комплекс філософських, загальнонаукових та спеціально-наукових методів.

При підготовці дослідження застосовано *діалектичний та історичний методи* – під час опрацювань результатів досліджень вчених в частині теоретико-методологічного осмислення національно-патріотичного утвердження студентської молоді (розділ 1-3). *Метод аналізу* документів застосовано при вивченні нормативно-правових актів, статистичних даних, матеріалів судових рішень/проваджень) (підрозділ 2.1). Використання *феменологічного методу* аналізу дозволило охарактеризувати основні поняття дослідження, опираючись на словники та визначення, сформульовані у процесі здійснення дослідження (підрозділ 1.3). Використання *порівняльного методу* дозволило розкрити мораль та право як модуси національно-патріотичного утвердження студентської молоді (підрозділ 2.2). *Системний підхід* використаний при дослідженні проблеми загалом – визначенні суті філософсько-правового розуміння національно-патріотичного утвердження студентської молоді (розділи 1-3). *Синергетичний підхід* забезпечив можливість визначення найбільш ефективних способів впливу на форми і методи національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Вказані вище методологічні підходи, методи, у взаємозв'язку із загальними логічними методами і прийомами (*аналізу, синтезу, індукції, дедукції, аналогії*), дозволили всебічно й ефективно встановити філософсько-правові засади національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

зокрема, *метод узагальнення* – сформулювати висновки, результати та основні положення дослідження.

Нормативну основу роботи склали Конституція України, закони України, інші нормативно-правові акти, які регулюють національно-патріотичне утворення студентської молоді.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим у вітчизняній науковій літературі комплексним дослідженням, у якому, завдячуючи поєднанню філософсько-правових напрацювань та результатів практичної діяльності, визначено філософсько-правові засади національно-патріотичного утворення студентської молоді.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

вперше:

1) визначено поняття «патріотизм» як складної інтегрованої сфери особливостей емоційно-чуттєвого, інтелектуально-культурного, духовно-морального та діяльнісно-поведінкового характеру;

2) окреслено структуру патріотизму, що включає такі складові:

- 1) духовно-моральну (ціннісна орієнтація, моральні якості, почуття любові до Батьківщини, відповідальності перед нею, духовний зв'язок з народом, нацією);
- 2) когнітивну (знання мови, історії, культури своєї держави, патріотична свідомість);
- 3) аксіологічну (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних, культурно-національних й загальнолюдських цінностей);
- 4) правову (розуміння національно-правової системи, правосвідомість, правова поведінка, правова культура);
- 5) діяльнісну (готовність діяти на благо держави, стати на захист її національних інтересів, громадянська позиція, участь у державотворчих процесах, добросовісне виконання професійних обов'язках);
- 6) ідентифікаційну – національну ідентифікацію (розуміння національної ідеї, національна гідність, національна ідентичність, усвідомленість національної приналежності); етнічну самоідентифікацію (толерантне, доброзичливе ставлення до представників інших

національностей, культур на базисі позитивної етнічної самоідентифікації); громадянськість (позитивне ставлення до співгромадян, відповідальне виконання громадянських обов'язків, власних професійних завдань);

3) на основі акмеологічного розуміння особистісно-діяльнісної природи дефініції «національно-патріотичне утвердження студентської молоді», розкрито її як процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси;

4) визначено, що мобілізаційний потенціал національно-патріотичного утвердження набувається шляхом єдності аксіологічного та праксеологічного у соціальних практиках індивідів;

удосконалено:

5) концептуально-методологічні засади розуміння особливостей формування феномену національно-патріотичного утвердження як толерантності нації-держави, що передбачає усвідомлення етнокультурних та етноконфесійних відмінностей між громадянами української держави. Наголошено, що визначальною умовою такого національно-патріотичного утвердження є наявність високої політичної і правової культури, домінування державних політико-правових цінностей над етнокультурними та етноконфесійними;

6) аксіологічні модуси національно-патріотичного утвердження студентської молоді, які відображають недостатнє філософсько-правове розуміння проблем національного буття, фундаментальних національних цінностей, формування індивіда як громадянина-патріота своєї держави, національно-патріотичну позицію людини у контексті впливу різних чинників

(глобалізаційних викликів, суспільних реалій), взаємодію з іншими національними культурами, їх виразниками та ін.;

7) напрями національно-патріотичного утвердження студентської молоді, яке повинне реалізовуватися на таких рівнях: державний – опирається на гарантування державою системи патріотичного та героїко-патріотичного виховання; соціальний – базується на особистісному осмисленні норм моралі та їх дотриманні, яке націлене на усвідомлення пріоритетності вселюдських й національних цінностей, інтересів, формування шанобливого ставлення до історії, мови, культури, традицій і звичаїв українського народу; військовий – ґрунтується на розвитку бойового духу – готовності захищати цілісність, суверенність держави, відстоювати національні інтереси, активної участі в державотворчих процесах, формуванні здорового способу життя, підвищенні фізичної загартованості молоді з метою підготовки до захисту свого народу; правовий – визначає формування правосвідомості, правової поведінки, правової культури та активної громадянської позиції.

8) розуміння громадсько-правового домінанта національно-патріотичного утвердження студентської молоді, яке повинно передбачати належний рівень розвитку правосвідомості особистості – усвідомлення індивідом цінностей природного права, прав і свобод людини й певна оцінка чинного законодавства з позиції його відповідності загальнолюдським цінностям. Вказано, що правосвідомість не лише відображає ставлення людини до правової системи, а й націлює її певні зміни в правовій дійсності, завбачає і моделює їх. Наголошено, що громадсько-правова складова має сприяти формуванню в молодій людини чіткого уявлення про тенденції розвитку патріотичних ідей в історичному контексті, осмислення ролі історико-правових й філософсько-етичних знань про свій народ, країну, традиції та звичаї;

9) визначення основних шляхів та модусів розв'язання проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді на сучасному етапі, що передбачає реалізацію таких напрямів діяльності: підвищення

статусу національно-патріотичного утвердження в освітньому середовищі закладів вищої освіти та українському суспільстві загалом; зміцнення й розвиток виховних функцій закладів вищої освіти, розширення складу суб'єктів національно-патріотичного утвердження студентської молоді та, посилення координації їхніх зусиль; удосконалення системи національно-патріотичне утвердження студентської молоді; використання практики зарубіжних країн щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; удосконалення інформаційного забезпечення національно-патріотичного утвердження студентської молоді; формування науково-теоретичних і методичних засад національно-патріотичного утвердження студентської молоді; розроблення законодавства щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; посилення національно-патріотичного утвердження студентської молоді шляхом проведення масових історико-патріотичних, та національно-культурних заходів;

набули подальшого розвитку:

10) пропозиції щодо організації діяльності закладів вищої освіти в контексті модернізації національно-патріотичного утвердження студентської молоді в Україні у межах навчального процесу;

11) напрями розвитку виховного процесу закладів вищої освіти, які повинні бути спрямовані на вирішення найважливіших завдань національно-правового утвердження студентської молоді, а саме: формування національної самоідентичності, правової свідомості й громадянської відповідальності, духовності та правової культури, самостійності, особистої ініціативності, толерантності у власній поведінці та міжособистісному спілкуванні;

12) процес формування інтенсивного формування системи інструментальних й термінальних цінностей (особисте світобачення, активна життєва позиція, ціннісні орієнтації, готовність до самонавчання, саморозвитку, самовияву, тобто формування цілісного образу «я»), що створює позитивну квінтесенцію ціннісної спрямованості молоді особистості

й відображає внутрішній зміст її ставлення до життя загалом, й національно-державне буття зокрема.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять науково-теоретичний і практичний інтерес, а саме – можуть бути використані:

- у науково-дослідній сфері – основа для нових досліджень при вирішенні питань щодо проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

- у сфері правотворчості – для удосконалення чинного законодавства України;

- у навчальному процесі – для організації освітньої діяльності та викладання таких навчальних дисциплін, як «Філософія права», «Юридична деонтологія», «Юридична етика», а також для підготовки методичних розробок, підручників, навчальних посібників;

- у правозастосовній діяльності – для підвищення ефективності діяльності органів, що забезпечують організацію діяльності щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді в Україні.

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертаційній роботі положення та висновки обґрунтовано на основі самостійних досліджень автора. Для аргументації окремих положень дослідження використано наукові праці інших учених, на які зроблено відповідні посилання.

У підготовлених з Т. З. Гарасимівом статтях: «Становлення особистості: історико-філософський огляд. (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 845 С. 345–349) особистий внесок становить 80 (вісімдесят) відсотків; «Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів» (Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 231–235) особистий внесок становить 70 (сімдесят) відсотків.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації було оприлюднено на науково-практичних заходах: Міжнародній

конференції *«Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції»* (Львів, 28 лютого 2017 року); VI Всеукраїнській науково-теоретичній Інтернет-конференції *«Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу: історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф. Юрія Панейка»* (Львів, 30 травня 2017 року); VI Всеукраїнській науково-теоретичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (Львів, 30 травня 2017 року); IV Всеукраїнській науково-теоретичній конференції *«Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід»* (Львів, 27 квітня 2018 року); VII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (Львів, 30 травня 2018 року); Міжнародній конференції *«Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір»* (Львів, 25 жовтня 2018 року); XI Всеукраїнській науково-практичній конференції *«Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України»* (Хмельницький, 15 листопада 2018 року); Всеукраїнській науковій конференції *«Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)»* (Львів, 23 листопада 2018 року); IX Всеукраїнській науково-теоретичній Інтернет-конференції *«Законодавча влада в Україні та інших державах світу: історія і сучасність (аспекти права)»* (Львів, 31 травня 2019 року); VIII Всеукраїнській науково-теоретичній конференції *«Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави»* (Львів, 30 травня 2019 року).

Публікації. Основні результати дослідження викладено у сімнадцяти публікаціях, із ним сім – у фахових виданнях України, які включено до міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) і десяти тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Структура та обсяг дисертаційної роботи обумовлені метою, завданнями та предметом дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, які охоплюють вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 212 сторінок, із них основного тексту – 184 сторінки. Список використаних джерел розміщено на 26 сторінках (238 найменувань), додатки розміщено на 2 сторінках.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

1.1. Стан наукового осмислення проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді

Грунтовний історіографічний огляд показує, що проблема національно-патріотичного утвердження студентської молоді значною мірою опрацьована на концептуальному рівні. Так, у Національній доктрині розвитку зосереджується увага на тому, що національне виховання є одним із визначальних пріоритетів, органічною складовою системи освіти. У ній окреслено стратегічні завдання й головну мету національно-патріотичного виховання, пріоритетні напрями та шляхи їх реалізації.

Філософсько-правовий аспект патріотизму визначає розгляд його як суспільно-правовий феномен, обумовлений соціально-політичними, правовими, економічними, етнокультурними та іншими характеристиками певного суспільства. Відзначимо, що на питання патріотичного утвердження і його роль у формуванні індивіда звертало увагу чимало українських мислителів різних історичних епох та світоглядних поглядів від часів Київської Русі до сьогодення.

Філософсько-правова думка Київської Русі вирізнялася християнським характером, позаяк у ній центральне місце посідала етична проблематика: філософська картина макрокосму, пізнання, індивід, людські вчинки, соціум аналізувалося крізь призму постійного конфлікту добра і зла. соціальній філософії переважали патріотичні ідеї цілісності всіх руських земель, централізація і зміцнення держави з метою опору іноземним загарбникам, потреба розвитку культури та освіти [71, с. 13].

Філософсько-світоглядні передумови патріотичного утвердження індивіда прорізалися і у поглядах українських мислителів-гуманістів епохи Відродження, які виявляли жвавий інтерес як до історичного минулого українського народу, так і світової історії. Вони вважали історію вчителькою життя, а тому і дораджували вчитися на історичному досвіді, зокрема на подвигах знаних особистостей, відомих діячів, великих полководців. Мислителі-гуманісти переконували, що саме історія є модусом пробудження гордості народу за власне минуле, формування любові до рідної землі, розвитку патріотичних почуттів. На засадах патріотичного пафосу, громадянськості розгорталася історична традиція, формувалася національна свідомість, розвивалися патріотичні почуття [98, с. 76].

Вагоме значення у розвої філософсько-патріотичного світобачення тогочасного українського народу здійснила Острозька академія – перша українська вища школа. Саме в ній сформувався значний науковий інтелектуальний потенціал, що обумовило інтенсифікацію процесів духовного взаємозбагачення, взаємообміну ідеями та патріотичного виховання їх виразників – острозьких книжників. У цьому взаємозбагаченні і взаємообміні зароджувалась виняткова філософія, основною ідеєю якої було обґрунтування необхідності формування любові до свого народу, збереження та розвиток старослов'янської мови [129, с.89].

Наприкінці XVI ст. – початку XVII ст. в українському середовищі сформувалася нова філософсько-світоглядна позиція стосовно патріотичного виховання, що було зумовлено появою та динамічним розвитком братств (тогочасних релігійно-національних інституцій). Братства стали уособленням протесту українського народу супроти тривалої політики національного й релігійного пригнічення українців польсько-шляхетськими правлячими колами. Найавторитетнішими братствами вважалися Львівське і Київське, позаяк організовані ними школи здійснювали значну культурно-просвітницьку роботу серед населення, зокрема в патріотично-виховному напрямку. Відтак, реформаційна, антикатолицька націленість патріотичної ідеології та суспільно-

політична діяльність братств у цьому напрямку, визначає основну рису братського руху.

Яскравим представником братського руху є Смотрицький М., який, на противагу попередників, надає власним працям суспільно-громадянського спрямування. Питання людини, її душа, критиканство морально-соціальних ганджів тогочасного соціуму набувають у нього підпорядкованої значимості. Закликаючи до людяності та зазиваючи до сумління людини, Смотрицький М. надає самопізнанню не лише морального, але й передусім громадсько-патріотичного колориту.

Виняткове місце у становленні українського філософсько-патріотичного світогляду обіймала Києво-Могилянська академія. Виразники якої акцентували на тому, що сенс людського буття, це – творча та патріотична праця, скероване на власне та громадське добро. Разом з тим можливість осягнення людиною щастя є у стані компромісної єдності задоволення потреб і прагнень різних частин душі, себто тілесних й, духовних [98, с. 77].

Проблематика патріотизму українського народу дедалі більше активізувалася, й обійняла значне місце у трактатах знаменитих українських мислителів: Сковороди Г., Шевченка Т., Юркевича П., Ушинського К., Франка І., Духновича О., Чепіги Я., ними висвітлювалися такі аксіологічні концепти патріотизму як: любов до Батьківщини, власного народу, рідної мови; повага до історичного минулого, культурних надбань; формування національної свідомості.

Великий український мислитель Сковорода Г. у власних філософсько-літературних трактатах осмислює людину, проблему її буття. Розмірковуючи про любов, віру, щастя, мораль, патріотизм, філософ відкриває сутність людини, рацію її життя. В цілому світоглядні позиції визначаються релігійно-філософським та патріотичним характером [60, с. 13].

У творах Шевченка Т. Г. ми простежуємо критику псевдопатріотів, які «деруть шкуру зі свого народу та п'ють його соки», завуальовуючи начебто любов'ю до людей та турботою про його блага. Проблема національної

самосвідомості, народного боріння за неї є визначальною у творчості Шевченка Т. Г., конститутивним ж його гаслом виступає «любить Україну, як матір». Філософія великого мислителя є глибоко особиста, індивідуальна, побудована на українській ментальності, національній ідеї власного народу [98, с. 77].

Сутність морально-патріотичної філософської парадигми визначає знаний український філософ ХІХ ст. Юркевич П., а зокрема те, що аксіологема істини відкривається не лише мисленням, але, передусім, «серцем», позаяк пошук істини обумовлений релігійними та морально-патріотичними установками індивіда [60, с. 13].

Філософія Франка І. – це виразне відображення українського духу поч. ХХ ст., дебюти якої відкриті Сковородою Г. С. та Шевченком Т. Г., своєрідна регула любові до Батьківщини та соціуму. Першим та найвпливовішим осередком патріотизму, він вважав традиційну українську родину, яка є уособленням національного єднання. Саме родина є тим місцем виховання, в якому формуються основні норми та навички поведінки, прищеплюється любов до рідної мови, пошанування народних традицій та звичаїв [98, с. 77].

Франко І. Я. відзначував, що у процесі виховання молоді патріотизм є визначальною складовою, позаяк саме він мотивує до здобуття «усякого теоретичного знання, повинні як ті пчоли, літати по усіх нивах людської освіти й культури, беручи все те, що піднімає та окрилює людський ум й облагороджує серце, розуміючи лише одне, що практичне життя чекає їх поміж рідного народу і що все, чим сильна і багата людськість, буде в тому часі пожиточне й придатне для нашого народу» [213, 245–248].

Про особистий патріотизм Франко І. Я. писав: «Мій руський патріотизм – то не сентимент, то важке ярмо, вложено долею на мої плечі. Я можу здригатись, можу тихо проклинати долю, яка поклала мені на плечі це ярмо, але зіпхнути його не можу, іншої Батьківщини шукати не буду, бо став би лукавим перед своїм сумлінням» [213, с. 114].

Відтак, аналіз творчості Франка І. Я. спростовує несправедливу думку щодо його політичних переконань, патріотизм він розумів як глибоке усвідомлення національних інтересів українського народу. Патріотизм Франка І. Я. є потужним потенціалом для духовного оздоровлення та зміцнення українського народу в його творчих зусиллях державотворення і націотворення.

Отже, філософи характеризують патріотизм, з одного боку, як соціально-моральний принцип, який визначає ставлення соціуму до своєї держави і проявляється у певному способі діянь та системі суспільних почуттів, що підсумовується дефініцією любові до своєї Батьківщини. З іншого боку – як суспільно-політичне або соціально-правове явище, якому властиві природні основи, особиста внутрішня структура, яка у процесі історичного розвитку наповнялася певною соціальною, класовою та національною квінтесенцією [98, с. 77].

Філософські засади національно-патріотичного виховання у контексті новітньої парадигми освітньо-виховного процесу досліджували Антонець М., Бойко А., Вовк Л., Євтух М., Жаровська О., Кононенко П., Москалець В., Стельмахович М., Ярмаченко М. та інші. Питання змісту патріотичної свідомості виступила предметом наукового вивчення вітчизняних філософів Бичка А., Надольного І., Сохань Л. та зарубіжних мислителів Канта І., Роджерса К., Фромма Е. та ін.

Психологічні аспекти національно-патріотичного виховання вивчали Ананьєв Б., Блонський П., Виготський Л., Гнатенко П., Киричук О., Костюк Г., Михальченко Н., Петровський О., Павленко В., Таглін С., Якобсон П. та ін. Психологічна наука досліджує механізми інтеріоризації тих соціальних явищ та процесів, які природно впливають на формування патріотичних якостей індивіда. Особистісна цінність патріотизму генерується стійким, виразним почуттям любові як до найближчого середовища, так й до віддаленого, в якому вона знаходиться і яке для неї значущим [69, с. 9].

У педагогічній науці проблема національно-патріотичного виховання представлена ґрунтовними науковими дослідженнями вчених Бондаренка Ю., Боришевського М., Вишневського О., Демянюка Т., Захарченко Р., Жаровської О., Єрмакова І., Капської А., Кіндрата В., Коваленка І., Кононенка П., Кузя В., Мартинюка І., Оржеховської В., Павлюка С., Погрібного А., Руденка Ю., Ступарика Б., Цимбалістого Б., Янів В., Щербаня П., Яреми Я., Ярмоленко О. та ін. У їхніх наукових розвідках дефініція національно-патріотичного виховання має різне тлумачення одні дослідники означають його як головний принцип української педагогіки (Кобзар Б., Оржеховська В.); як визначальний принцип національно-патріотичного утвердження Вишневський О., Кіндрат В., Руденко Ю.); як морально-духовний принцип (Ващенко Г., Чорна К., Дем'янюк Т.).

Принципальною позицією, на якій ґрунтується науково-теоретична база педагогічних розвідок з проблематики національно-патріотичного виховання, є трактування патріотизму як вагомого духовно-мобілізаційного, соціально-культурного явища, що передбачає захист національних інтересів, утвердження правових основ соціуму, організація соціального порядку, формування громадянської позиції, відповідальне виконання людиною своїх обов'язків, оптимальна реалізація її демократичних прав та свобод.

У контексті сучасної української дійсності, обумовленої військовими діями на Сході, проблему військово-патріотичного виховання актуалізували вчені Діхтяренко З., Зубалій М., Івашковський В., Мірошніченко В., окремі аспекти формування військового патріотизму простежуємо у працях Абрамова А., Баранівського В., Лутовінова В., Осьодла В., Стасюка В., Красильника Ю. та ін.

Серед сучасних науковців, які займаються проблемою патріотичного виховання загалом, та морально-етичними якостями громадянина – патріота необхідно виокремити Вербицьку П., Ігнатенко П., Погрібного А., Руденка Ю., Чорну К., Шестопалюк О. та ін. У наукових розвідках українських вчених Андрущенко В., Бега І., Ковалю В., Кульчицького В. та ін. аналізується

проблематика демократичного та національно-патріотичного виховання на основі філософсько-антропологічного підходу.

Зокрема, вчені Бех І. та Чорна Н. досліджуючи проблематику патріотичного виховання у сучасному українському просторі констатували, що за період незалежності в Україні витворено передумови для оновлення змісту, метод й технологій національно-патріотичного виховання, формування громадянської позиції та гуманістичних цінностей молодшої генерації. У фокусі національно-патріотичного процесу є особистість індивіда як визначальна, найвища цінність. Домінантою системи національно-патріотичного виховання виступає національна ідея як консолідуючий чинник демократично-правового розвитку соціуму [8, с. 3].

Об'єктивуючи новітні наукові підходи дослідників Гарнійчук В., Дзюби В., Журби К., Заредінової Е., Киричок В., Коркішко О., Чорної К. та інших щодо окреслення сутності дефініції «патріотичне виховання» можемо виокремити доконечні патріотичні якості індивіда: патріотична якість особистості – це соціально-психологічна особливість, яка проявляється у цілісності знань та діяльнісних почуттів індивіда щодо світоглядних установок, предметного довкілля та соціуму в цілому.

З'ясовано, що у структурі особистості тісно взаємопов'язані три групи патріотичних якостей: 1) якості, що визначають аксіологічне ставлення особистості до своєї сім'ї, родини, близького оточення; 2) якості, що характеризують моральне відношення до людей, соціуму, толерантне, доброзичливе ставлення до інших націй та культур; 3) якості, що атестують позицію індивіда щодо своєї рідного краю, держави. Конститутивними патріотичними якостями визначено: повага та любов до батьків, родини, почуття гордості за свій родовід; ціннісне ставлення до рідного краю, держави, толерантне відношення до осіб інших національностей, шанобливе ставлення до їх традицій та культури; усвідомлення себе невід'ємною, особливо значущою частиною українського народу [69, с. 12].

У наукових розвідках сучасних українських дослідників Андрущенко В., Беха І., Клепка С., Корженка В., Коноха М., Кременя В., Култаєвої М., Лугового В., Лутая В., Надольного І., Радіонової І. аналізується проблематика демократичного та національно-патріотичного виховання з наголосом на філософсько-антропологічний аспект. Вчені зауважують, що виховання – це доконечна форма удосконалення кожної особистості, яка ґрунтується на засвоєнні нею духовних і матеріальних пластів культури, це визначальний чинник формування нової інтелектуальної української генерації та цінностей державотворення. Саме у процесі виховання модусами мотивування, переконання, спонукання, стимулювання утверджуються та акумулюються суспільно значущі цінності.

Філософсько-антропологічний дискурс засвідчує, що виховання є конститутивною складовою загального культурного розвитку індивіда, а виховний фактор активно залучається до основних механізмів розвитку соціуму. Історіографія наукового аналізу проблематики виховання доводить наявність власної української концептуально-виховної традиції, яка формувалась та розвивалась вітчизняними філософами, релігійними діячами, істориками, педагогами та ін.

Природно, що на певному етапі становлення української державності виховна система набирала дедалі виразніших особливостей, комплектуючи в себе кращі здобутки філософських напрацювань, національного світосприймання і світовідчуття, осмислювала свою мету, окреслювала завдання та історичні перспективи. Українську національну систему виховання пронизують конститутивні ідеї та головні цінності українства, інтегруючи його складові в єдину цілісність.

У системі національно-патріотичного утвердження студентської молоді функцію її фундаментальних основ може здійснювати українознавство як духовно-світоглядний чинник. «Сучасне наукове українознавство ґрунтується на широкому діапазоні соціогуманітарної проблеми» [60, с. 15], воно обумовлює відродження та розвиток української національної культури,

формує теоретико-методологічні основи і як наукова система невіддільне від потреб, запитів суспільної практики. Відтак, у процесі вивчення питання національно-патріотичного утвердження студентської молоді цінними стали українознавчі студії вчених:

Проблема політичного виховання неодноразово розглядалася вітчизняними філософами, політологами, правниками та вченими інших гуманітарних сфер. Зокрема, серед них: Куліш П., Огієнко І., Русова С., Сковорода Г., Ушинський К. та ін. Щодо сучасних наукових досліджень, то доцільно виокремити роботи Бережної С., Брусакова О., Буяка Б., Дорожко І., Дроботенко М., Загрійчука І., Калиновського Ю., Корж Г., Триняк М., Сошнікова А. та багатьох інших.

Мультикультуралізм і як ідеологія, і як феномен, постійно перебуває у фокусі сучасної філософської думки. Його визначальні засади й перцепція в пострадянському просторі аналізувалися у наукових працях Поповича М. В., Горського В. С., Култаєвої М. Д., Пролеєва С. В., Скотної Н. В., Триняк М. В. та ін. Проте у наукових розвідках вищеназваних дослідників та інших, які в цілому утворюють сучасний український науковий дискурс мультикультуралізму так і не окреслено його вплив на сучасне національно-патріотичне утвердження студентської молоді, хоча такий, безумовно, існує.

Формування нової молодішої генерації національної еліти вельми клопіткий, довготривалий та комплексний процес. Його форсування вимагає посиленої уваги щодо формування належної системи національно-правового утвердження студентської молоді. Розпочаті після проголошення незалежності України суспільно-політичні, економічні й науково-правові дебати щодо формування національної самосвідомості та громадянського становлення особистості вимагають концептуального завершення у формі вироблення певної доктрини.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді належить до пріоритетних напрямків системи виховання та освіти України, стратегічні завдання яких відображені в таких державних документах: Національній

доктрині розвитку освіти в Україні (2002), Концепції національної системи виховання (1996), Концепції національно-патріотичного виховання (2009), Концепції громадянської освіти та виховання в Україні (2012), Концепції Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання на 2013–2017 рр., Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015). Конститутивними засадами системи виховання дітей та молоді є національна ідея, формування активної громадянської позиції та правової культури.

Таким чином, на противагу від категорій «зміст освіти», «зміст виховання», дефініція «зміст утвердження», як нами уже зауважувалося, є недостатньо вивченою; наявними є істотні тлумачення стосовно того, що саме необхідно відносити до галузі змісту утвердження. Більшість вчених обмежуються констатацією напрямку національно-патріотичного утвердження студентської молоді системою формування базових цінностей. Відтак, можна констатувати, що у сучасному вітчизняному науковому дискурсі існує проблема селекції «змісту утвердження». Проте, у контексті трансформації освітньої парадигми наукові спроби вирішити значно активізувалися. В основу дефініції «змісту утвердження» дослідниками покладені наступні концепти:

— ідея реалізму мети утвердження – всебічний розвиток індивіда, який опирається на його здібності, таланти. Модусом досягнення цієї мети є оволодіння людиною базових засад культури, себто це культура життєвого самовизначення;

— ідея спільної діяльності наставників (викладачів) і студентів як пошук етичних модусів духовної культури, розвиненої діяльності та формування особистих цінностей, дезидерат й законів життя – складові змісту діяльності наставника (викладача), убезпечують активну особисту позицію студента у процесі його утвердження;

— ідея самовизначення, яка обумовлює формування цілісності людини, себто людини з константними переконаннями, демократичними поглядами й активною життєвою позицією. У гармонійній єдності зі собою

людина не лише професійна самовизначається, але й має чіткі моральні, громадянські характеристики особистості як суб'єкта власного буття;

— ідея особистісної націленості утвердження, коли у фокусі утвердження знаходиться студент, котрого індивідуальні нахили та інтереси, особливості характеру й відчуття власної гідності потрібно розвивати;

— ідея колективістської спрямованості –утвердження повинно готувати особистість до виконання різних соціальних ролей: патріота, громадянина, професіонала.

Ми погоджуємося з вченими, що зміст національно-патріотичного утвердження у багатьох аспектах визначений нормативно-правовими документами та принципами виховання: цілісна особистісна спрямованість та соціально-ціннісний напрям утвердження; відповідність змісту характеру завдань, що вирішуються, запитам індивіда, соціуму, держави та ін.

Отже, проблема національно-патріотичного виховання дітей та молоді виступала предметом ґрунтовного аналізу в українській історіографії різних галузей, проте питання національно-патріотичного утвердження нової молоді генерації залишалося поза увагою дослідників, відповідно його змістові аспекти висвітлені на недостатньому науковому рівні. Зокрема, підсумовано домінантне спостереження, суть якого полягає в тому, що феномен утвердження поширився стрімко упродовж останніх років, проте його галузеві характеристики (зокрема, національно-патріотичне утвердження) й оцінки його правового наслідку не набули ще належного наукового поглиблення актуалізованих й праксеологізованих сучасністю завдань.

Для аналізу узагальнені філософські, правознавчі, філософсько-правові, педагогічно-правові, юридично-психологічні, етно-філософські погляди вчених, що генерують основи для сучасного оцінювання всього контенту національно-патріотичного утвердження, актуалізують необхідність зміни стереотипів освітньої національно-патріотичної діяльності в закладах вищої освіти, яка вимагає результативних дій у сповідуванні принципів верховенства права та міжкультурної толерантності. Відтак, усвідомлюючи пріоритетність

означеної компоненти у розвитку національної, самостійної, правової, демократичної української держави ми актуалізували проблему національно-патріотичного утвердження студентської молоді в нашій дисертаційній розвідці.

1.2 Методологічні основи дослідження національно-патріотичного утвердження студентської молоді

Реалізація задекларованої в Конституції України мети формування демократичної, соціальної, правової держави обумовлюється низкою передумов, серед котрих наявність високого рівня національної свідомості, правової культури, патріотизму. Саме на підвищення якісного стану основних чинників розвитку правової держави і націлено процес національно-правового утвердження молоді.

Результативність та значущість будь-якої наукової розвідки безпосередньо залежить від методологічних основ, на яких вони ґрунтуються. Історіографічний огляд показав, що методологічним питанням національно-правового утвердження молоді приділяється незначна увага. Поняття «методологія» в контексті вивчення правового виховання застосовується в працях Максимова С., Орлової О., Татаринцевої О., Чефранова В. Беручи до уваги це, ми спробуємо окреслити основні методологічні основи щодо наукового вивчення сутності та змісту національно-правового утвердження молоді, завдяки яким здійснюється обґрунтування феномену цієї дефініції як комплексної теоретичної та суспільно-практичної проблеми.

У контексті глобалізаційних процесів, євроінтеграційних тенденцій ми простежуємо певну метаморфозу традиційного праворозуміння та методології права в цілому. Основані на різні права і закону природно-правове та лібертарне розуміння права, які набули популярності нині, потребують комплексного, всебічного підходу до визначення теоретико-методологічних й

практичних аспектів національно-правового утвердження молоді. Саме на таку зміну в аксіологічно-світоглядному вимірі методології права акцентує увагу академік НАН України Тацій В.: «Нині вкрай необхідно націлити молодь на глибоке розуміння значущості права як найбільш універсального, легітимного методу регулювання взаємовідносин в соціумі, особою та державою, ґрунтованого на визнанні людини найбільшою соціальною цінністю, обопільній відповідальності індивіда та держави. Саме такий методологічний підхід допомагатиме формуванню у студентської молоді оновленого правового світогляду, який опирається на міцний базис морально-правових якостей, спосібних стати на заваді асоціальній поведінці, вчиненню правопорушень» [196, с. 30].

Аналіз наукових розвідок проблематики виховання/утвердження (правового, національно-патріотичного) показує, що в цілому вони визначаються емпіризмом та браком концептуальності. Тлумачення національно-патріотичного утвердження автором запропоновано вперше, а тому може викликати низку дискусій щодо розуміння його сутності та змісту та певні методологічні рефлексії, що дозволить ввести ту чи іншу концепцію в основу методологічного підходу, а теж надати більш вагомій аргументації й побачити евентуальні наслідки позиції, що пропонується.

Необхідність методологічного забезпечення процесу національно-патріотичного утвердження молоді обумовлює більш ґрунтовніше звернення до основоположних методологічних підходів розуміння права. Відтак, можемо виокремити чотири основні способи розуміння правової реальності, або методологічні підходи до осмислення права, кожний з яких акцентує на одному з його аспектів:

- 1) *правовий позитивізм* – на зовнішньому вимірі права, системі норм, гарантованих силою (примусовою) держави;
- 2) *правовий об'єктивізм* – на соціальній обумовленості правової реальності, її усталеності в життя;

3) *класичні концепції природного права, або правовий суб'єктивізм* – на ідеально-моральному вимірі права, ідеї права, відкривається у свідомості суб'єкта;

4) *некласичні концепції природного права, або правова інтерсуб'єктивність* – на смисловому аспекті права, яка проглядається у процесі взаємодіянь суб'єктів, їх комунікації, інтерпретації позиції іншого [113, с. 34]. Разом з тим, концепції суб'єктивізму – інтерсуб'єктивності, з однієї позиції, концепції позитивізму – об'єктивізму – з іншої роблять акцент на різні виміри права: перші – на його ідеальності, другі – на його фактичності. Відповідно до останнього усі концепції праворозуміння можна інтегрувати у два основних підходи: позитивістські та непозитивістські, або авторитарно-легістські та ліберально-юридичні.

Авторитарно-легістський підхід розуміє право як продукт держави: право – це наказ офіційної влади. Право зводиться до формальних джерел позитивного права, офіційно-владного встановлення, себто до закону – до того, що де-юре наділено в певний час і в певному місці владно-примусовою силою. Тут право похідне від держави, і його домінантою виступає владна сила, гарантованість владним примусом.

Ліберально-юридичного типу праворозуміння характерологічне розмежування права та закону (позитивного права). Право осмислюється як щось об'єктивне, непідвладне, незалежне від волі, розсуду або беззаконня, свавілля державної влади [137, с. 305–306].

Перший підхід до розуміння права співвідноситься порядком, відтак у практичних реаліях управління та надзору діє принцип «все, що не дозволено, є заборонено»; другий асоціюється зі свободою, волею, затим його принципом виступає: «все, що не заборонено, значить є дозволено» [112, с. 55]

Легістсько-авторитарний характер права домінував у радянському періоді. Аналогічно й система правового виховання/утвердження була націлена на право як регулу державного встановлення, тому необхідно було лише знати вимоги закону та неухильно їх дотримуватися. Відтак сутність

правового виховання/утвердження обмежувалася цілеспрямованою діяльністю державних інституцій щодо впливу на правосвідомість соціуму з метою забезпечення правомірної поведінки, себто усі дії скеровувалися на розвиток та зміцнення соціалістичної держави.

Протилежний підхід осмислює право як багатогранний процес, в якому дезидерати свободи та порядку гармонійно поєднуються, а його визначальними домінантами вважаються права людини, відтак зміст правового виховання визначається, як формування належної поваги до прав людини, як гарантування реалізації рівної свободи кожній людині.

Типовим взірцем впливу осмислення сутності права на розуміння змісту правового виховання є концепт наукової розвідки Баранова П.: «Особливість процесу національно-патріотичного утвердження особистості, передовсім, обумовлюється об'єктивними якостями правової дійсності й морально правових норм. Ознаки права (нормативний характер, примусовість, формальна визначеність та ін.) залишають відбиток на процес виховання що аналізується, роблячи його «специфічно – правовим», оскільки об'єктивне право є не лише первинною основою цього процесу але й визначальною базою, джерелом для нього. За сприяння процесу правового виховання і через нього у свідомість молодих громадян вносяться ідеї, які мають національно правовий характер. Позитивістське осмислення права як владно – установлених визначає зміст національно – патріотичного утвердження як внесення у свідомість молоді державно владних ідей» [113, с. 35].

Разом з тим природно – правове осмислення права обумовлює гуманістичний підхід як до правового виховання так і національно правового утвердження студентської молоді. Згідно визначеної дефініції визначного виразника сучасної доктрини юзтнатуралізму Соловйова Е., «Право – це система установлених або ж санкціонованих загальних обов'язкових норм, що гарантують сумісне громадянське політичне буття індивідуумів на основах особистої свободи і при мінімалізмі карального насильства» [113, с. 36].

Відтак, змістом національно-патріотичного утвердження згідно цієї концепції необхідно вважати становлення особистості, що означає, передусім, виховання самостійності, своєрідної автономії, як основної якості особистості. У контексті соціального життя автономія проявляє себе в наступних якостях: відповідальність, ініціативність, наполегливість, спосібність, критично інспектувати власну поведінку відповідно до єдиної національно – правової стратегії держави. Отже, проблема національно-патріотичного нігілізму у широкому розумінні – це квестія соціальної дефіцитності індивіда. В умовах розвитку національно правової держави постає нехайна необхідність в автономному суб'єкті.

Інший аспект методологічних досліджень національно-правового утвердження студентської молоді полягає в осмисленні змісту самого виховання у контексті різних науково – методологічних підходів. У новітній етико-філософській історіографії, що розглядає проблематику виховання домінують в цілому два антипод підходи:

а) авторитарне, акцентується на патерналістському визначенні виховання як дії ззовні;

б) гуманістичний підхід, розуміє виховання з боку тих процесів, які відбуваються в середині в свідомості індивідуума.

Перша модель розкриває національно патріотичне утвердження молоді, передусім, як систему дезидератів поведінки, що обираються на вищий авторитет, як сувора регуляція поведінки; в ній основна увага зосереджується в технології утвердження, тому, як найбільш всебічно діяти на молоду людину. У цій концепції виховання об'єкт процесу національно-патріотичного утвердження – молода особистість – уніфікується осереднюється, нівелюється. Себто, індивід формується до певних моделей і стандартів. Внаслідок цього постає людина, яка представляє собою роботизованого індивіда, конформіста націленого на соціальний престиж, схвалення.

У гуманістичній моделі національно-патріотичне утвердження фокусується на молоду людину, ввід так максимально враховується особисті

здібності, індивідуальні особливості особистості, а завданнями є розвинути всебічну креативну особистість свідомого національного громадянина, активного патріота держави. Гуманістична модель національно правового утвердження націлена, передовсім на збагачення внутрішнього світу молодої людини розвиток його індивідуальних особливостей, які опираються на його самостійні духовні зусилля, національні здобутки та традиції й морально правові норми.

Означений підхід потребує креативності, як від того, хто управляє цим процесом, так і від того, хто утверджується. Ініціативна, відповідальна, стійка особистість формується за умови, коли їй авансується повага до її особистої гідності. Відтак, саме випередження дезидерату щедрого гуманістичного кредиту мотивує розвиток волі. Для національно-патріотичного утвердження особистості визначальною вимогою є дотримання норми випереджаючої поваги, або, в ширшому розумінні, випереджаючої довіри. «Проста і найважливіша передумова тотального особистісного розвитку полягає у тому, громадянське суспільство гарантує можливість автономної поведінки індивіда. Правове визнання, на законодавчому рівні, за кожною особою її інтелектуальної та моральної незалежності, можливості самостійно визначати, що для неї є значущим цінним та вигідним, є началом права».

Варіацією першого типу є позитивістський підхід до виховання загалом і національно-правового утвердження зокрема. Він формується на засадах натуралізму. Згідно позиції його засновника Конта О. людина – це представник роду, їй характерний соціальний інстинкт. Саме на нього, переконує філософ, необхідно упиратися у процесі виховання/утвердження, яке має не лише ціленаправленні, але й спонтанні форми. Основним призначенням людини – служіння суспільним благом, у нашому випадку, національним інтересам держави. Визначальними орієнтирами виховання є «порядок» (спосіб соціального/національного буття) і прогрес (мета соціального/національного життя).

Іншою варіацією авторитарного типу виховання/утвердження є марксизм. У методологічному аспекті він опирається на принцип діяльності. На противагу представникам класичної філософії у марксизмі визначальною якістю індивіда вважалася не мудрість, розумність, а предметно чуттєва репродуктивна діяльність людини як суб'єкта, себто як предметна соціальна істота, а соціальність як основа її дії різноманітної життєдіяльності.

Методологічний блок національно-патріотичного утвердження студентів в умовах освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти акумулюють наступні підходи: аксіологічний, гносеологічний, герменевтичний, антропологічний, системний, діяльнісний, культурологічний та інші підходи.

Гносеологічний підхід – аналізує явища й події з позиції теорії пізнання. Означений підхід надав для нашої наукової розвідки сукупність методологічного інструментарію, який характеризує особливості пізнання індивідом об'єктивної реальності, норми цього феномену та відхилення від неї.

У філософії права означений підхід розкриває особливості пізнання індивідом об'єктивної філософсько-правової реальності, процес сприйняття цих правових реалій, її відображення зовнішнім і внутрішнім світом. У контексті проблематики національно-патріотичного утвердження студентської молоді цей підхід добродійний та цікавий глибоким вивченням поведінки людей (зокрема суб'єктів і об'єктів національно-патріотичного утвердження), особливостей їх адаптації, навчання, виховання, розвитку, самовдосконалення, соціалізації, самоактуалізації в різних сферах діяльності й соціальному оточенні [126, с. 9].

Аксіологічний підхід до національно-патріотичного утвердження – це орієнтація на цінності людини, які відповідають як її особистісним запитам, так і визначеним державою нормам у конкретній історичній та суспільній ситуації. Творче освітньо-виховне середовище закладів вищої освіти передбачає гарантування поваги до думки інших, вияв таких суб'єктивних якостей студентів, як вміння робити вибір та участь у діалозі, відстоювання

власної позиції в оцінюванні певних подій, фактів, власних почуттів й переконань, самодисципліна та відповідальність [165, с. 187].

Аксіологічний підхід сприяє ефективному вирішенні як загальних завдань гуманізації соціуму, так і завдань осмислення певного явища з позиції задоволення ціннісних потреб, запитів людей в обставині оцінки подій, що змінюються, окресленні певних завдань, пошуку й ухвалені рішень, і пізніше їх реалізації.

Ціннісний підхід. Дефініція «цінність» у філософії права позначає об'єкти, явища, їх особливості, а також ідеї, що втілюють в собі суспільно-правові ідеали [127, с. 45].

Цінним для нашої наукової розвідки є те, що більшість вчених виокремлює три форми буття цінностей: 1) цінності, які постають як суспільно-правовий ідеал, як вироблені правовою свідомістю та наявні в ній уявлення про особливості відповідного в правовій матерії; 2) цінності, які з'являються у формі здобутків духовної та матеріальної культури або людських учинків, які є втіленням певних суспільних ідеалів (правових, етичних, політичних, естетичних, та ін.); 3) соціальні цінності, які, заломлюючись крізь призму особистісного буття індивіда, входять до його психологічної структури у формі цінностей, що є одними з основних джерел мотивації поведінки людини.

В контексті нашої наукової розвідки ми аналізуємо як визначальні – цінності першої групи, які постають як суспільно-правовий ідеал, як вироблені правовою свідомістю та наявні в ній уявлення про особливості відповідного в правовій матерії (цінність патріотизму).

Середовищний підхід у національно-патріотичному утвердженні аналізується як спосіб організації відповідного середовища в закладах вищої освіти, створення університетських умов, оптимізації їхнього впливу на національно-патріотичне утвердження.

Виховний процес закладів вищої освіти повинен бути спрямований на вирішення найважливіших завдань національно-патріотичного утвердження

студентської молоді, а саме: формування національної самоідентичності, правової свідомості й громадянської відповідальності, духовності та правової культури, самостійності, особистої ініціативності, толерантності у власній поведінці та міжособистісному спілкуванні. При цьому проходить процес інтенсивного формування системи інструментальних й термінальних цінностей (особисте світобачення, активна життєва позиція, ціннісні орієнтації, готовність до самонавчання, саморозвитку, самовияву, себто формування цілісного образу «Я»), що створює позитивну квінтесенцію ціннісної спрямованості молоді особистості й відображає внутрішній зміст її ставлення до життя загалом, й національно-державно буття зокрема [165, с. 191].

Підхід герменевтики є універсальним філософським підходом, що визначає загальні принципи пізнання й тлумачення явищ навколишньої дійсності, уведення нових дефініцій в науці загалом і в філософії права зокрема. Герменевтика (від грец. «роз'яснення») аналізується як: 1) як мистецтво розуміння та осмислення сенсу й значень; 2) як теорія та загальні дезидерати інтерпретації текстів; 3) як філософське вчення про пізнання (онтологію), розуміння та епістемологію [210, с. 99].

Концептуальними в межах нашої наукової розвідки означено такі концепти підходу герменевтики: 1) осмислення цілого через розуміння його окремих складових, теж розуміння складових крізь призму вже уявлення про сенс та зміст цілого; 2) уявлення про текст, і навіть листи, стаття, спогади, як уривки цілісного душевного буття певної особи, осмислення «частини» і «цілого» теж взаємно опосередковані (що обумовлює необхідність брати до уваги світобачення, масштаб певної особи, його суб'єктну позицію); 3) розуміння тексту як певного вияву життя креативної особистості можливе за умови аналізу духовного світу конкретної епохи, що, зі свого боку, передбачає осмислення залишених цим періодом проявів життя, приміром, політики в сфері освіти; запитів, потреб держави, індивіда, соціуму.

Для методи пізнання в нашій науковій розвідці вагомі рефлексія герменевтики і критичне мислення щодо традиційності осмислення низки дефініцій. Саме герменевтичний підхід дозволив нам окреслити ряд дефініцій, пов'язаних з національно-патріотичним утвердженням студентської молоді: «патріот», «патріотизм», «патріотичне виховання», «національне буття», «національне виховання», «патріотична позиція», «національно-патріотичне утвердження» і т. ін.

Гуманістичний підхід ґрунтується на визнанні людини найвищою цінністю, яка користується правом на свободу, власний розвиток, реалізацію всіх особистих потенцій. Гуманістичний підхід дозволяє реінтерпретувати характер взаємовідносин суб'єктів освітньо-виховного простору з околичним середовищем у напрямку, коли особистість спосібна не лише адаптуватись, але і змінювати власне середовище [143, с. 16].

Григорій Сковорода – один із найзначніших українських виразників гуманістичного напрямку особистісного утвердження – визначальним переконував він, є розвиток особистих здібностей, самосвідомості та національної свідомості. Згідно його позиції, кожен зобов'язаний пізнати світ народів, і вже у народі пізнати себе самого. Ця ідея актуалізувалася на кожному етапі розвитку наукової думки, одержуючи різне трактування в концепціях представників тих чи інших течій [165, с. 189].

Гуманістичний підхід у системі національно-патріотичного утвердження в навчальних закладах вищої освіти ґрунтується на повазі до студента, постійній турботі про його особистісний розвиток. Означений підхід передбачає визнання кожного спудея як виняткового індивіда (його індивідуальності), відношення до нього як до суб'єкта особистого розвитку, квінтесенцією його утвердження є комплекс знань про людину та високий професіоналізм.

Системний підхід аналізується як методологія особливого наукового пізнання й соціальної практики, базисом якої виступають дослідження об'єктів як систем. Методологічними особливостями системного підходу є те,

що вони спрямовують вчених на аналіз цілісності об'єкту, різноманітних типів зв'язків складного об'єкту та зведення їх в одну теоретичну матерію.

Системний підхід визначає теж комплекс пізнавальних принципів, які орієнтують конкретні напрямки наукового дослідження, що дозволяє актуалізувати й розв'язувати нові завдання, окреслювати нові предмети вивчення.

В базисі використання означеного підходу в філософсько-правових розвідках лежить вивчення зовнішніх і внутрішніх системних особливостей та зв'язків об'єктів, які обумовлюють їх цілісність. На переконання вченого Сокольникова Ю. П., цей підхід окреслює спрямованість діяльності викладачів на гарантування оптимального функціонування тих систем, до яких залучені студенти, у цьому випадку діяльність викладача визначається як «реалізація ним функцій, які об'єктивно покладені на нього освітньо-виховною системою, його місцем у ній, та зобов'язана забезпечити організацію освітньо-виховної системи й управління її функціонуванням з ціллю здобуття доконечних педагогічних результатів» [189, с. 55].

Із системним підходом тісно пов'язаний цілісний, який досить широко застосовується при опрацюванні теорії навчання і виховання студентської молоді. Згідно позиції Азарова Ю., цілісний підхід до національно-патріотичного утвердження студентської молоді є комплексом кількох елементів: єдність цілей та напрямків утвердження; підвищення ефективності всіх модусів, методів й прийомів, координація управління всіма відносинами, пізнавальними й етичними компонентами, технологічними процесами; широке поєднання освіти та безпосередня залучення студентів у соціальну практику: органічний зв'язок науки та культури; підвищення загальної й правової культури всіх учасників національно-патріотичного утвердження: викладачів, студентів, представників громадськості [126, с. 12].

Запропоноване осмислення цілісного підходу до національно-патріотичного утвердження студентської молоді передбачає таку організацію життєдіяльності спудея, при якій із урахуванням усіх можливостей закладів

вищої освіти, соціуму, індивідуальних особливостей та відмінностей студентів удосконалюватимуться всі аспекти особистості та його спосібності. Це є евентуальним лише за умови, що освітньо-виховний процес представляє цілісність, в якому усі складові і підсистеми перебувають в гармонійній взаємодії. Така ж цілісність досягається через єдність морально-особистісних, соціально-психологічних й технологічних складових (підсистем) національно-патріотичного утвердження студентської молоді [126, с. 13].

Антропологічний підхід ґрунтується на системному застосовуванні досягнень усіх наук про людину як предмет утвердження й передбачає врахування вікових особливостей студентів в освітньо-виховному процесі. Скеровує наставника на вирішення протиріч, характерних для певної групи, і на створення магістральних новоутворень; врахування сензитивних періодів у навчанні, вихованні, утвердження; розвиток освітньо-виховного процесу на діагностичній основі.

Саме у межах антропологічного підходу патріотизм окреслюється як одна з найвищих соціокультурних цінностей, яка має кілька характерологічних антропологічних рубожів. Він проявляється у вимірі почуттів, ідей, учинків, подвигів людини; є модусом ідеологічного впливу та чинником суспільного досвіду. Антропологічний підхід визначає, що жодна якість індивіда не може розвиватися ігноруванням гуманістичних принципів особистісного самоутвердження. Відношення до власного народу, своєї держави є цінністю життя і культури, що має загальнолюдський вимір та значущість. Гуманістичний характер патріотизму виступає його основоположним критерієм [60, с. 105].

Осмислення дефініції «національно-патріотичне утвердження» нами запропоноване на базисі культурологічного підходу методологічної орієнтації, який скеровує на використання комплексу ідей, понять й модусів освітньо-виховної діяльності в закладах вищої освіти. Приймаючи ідеї теорії змісту освіти, запропонованої І. Я. Лернера, в контексті культурологічного підходу, ми означуємо досвід індивіда щодо освоєння певних видів діяльності як

визначальної одиниці синтезу змісту та результатів національно-патріотичного утвердження студентської молоді. З огляду на вищезначене нами, основними складовими національно-патріотичного утвердження ми визначили: практику пізнавальної діяльності, досвід емоційно-ціннісних стосунків й дієво-практичні навички [60, с. 106].

Етнофілософський підхід передбачає гармонійне поєднання загальнолюдського, інтернаціонального, національного та індивідуального. Безсумнівно, національна культура надає особливих характеристик зовнішньому соціокультурному оточенню, в якому діють заклади вищої освіти. Реалізація цього підходу дозволяє не тільки максимально застосовувати його виховні потенції, але й формувати це середовище.

Отже, етнофілософський підхід завбачує органічну єдність «входження» в світову культуру з певним врахуванням здобутків національної культури; застосовування філософської думки в організації освітньо-виховного процесу; забезпечення взаємодії закладів вищої освіти з природними, соціокультурним, виробничо-економічним оточенням.

Діяльнісний підхід визначає розвиток процесу на засадах пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин. Наставник як суб'єкт особистісного утвердження студента здійснює виховний вплив щодо об'єкта та формує об'єкт-суб'єктні відносини. Саме такий характер взаємодії окликається з філософським уявленням про структуру діяльності загалом й університетської зокрема. Втім сам факт взаємодії у системі «людина – людина» доконечно генерує суб'єкт – суб'єктні відносини в освітньо-виховному процесі. Відтак, це знаходить відображення у зміні ролей та функцій учасників освітньо-виховного процесу. Наставник (викладач) зобов'язуваний не настільки вчити й виховувати, реалізуючи цілі національно-патріотичного утвердження, а скільки мотивувати прагнення студентства до саморозвитку, вивчати їх соціальну активність, створювати оптимальні умови для самоактуалізації в національно-патріотичному напрямку студентської діяльності.

Відповідно до цього підходу наставник покликаний надавати максимальну допомогу лише на початковому етапі (I – II курс) наставник (викладач) надає максимальну допомогу, а пізніше через поступову активізацію студентів прагне до абсолютної саморегуляції у навчанні, вихованні й особистісному утвердженні, що знаходить відображення в партнерських відносинах.

Беручи до уваги те, що національно-патріотичне утвердження є конкретно-історичним та соціальним феноменом, воно визначається соціальним запитами суспільства та формує й враховує дезидерати держави, соціуму до молодієї генерації. Таке замовлення знаходить своє закріплення у нормативно-правових документах держави, програмах та різноманітних освітньо-навчальних планах.

Отже, хід методологічного аналізу модерується у площині дискурсивного напрямку некласичної філософії права (правової інтерсуб'єктивності), а також на основах загальнонаукових методів (аналіз, формально логічні, структурний та ін.), що у філософії права припадають одному дослідницькому підході. Спеціальні методи пізнання акумульовано на процесах трактування, інтерпретації мовомислення в національно-патріотичному утвердженні студентської молоді. Провідним у дослідженні є культурологічний підхід, який опирається на аксіологічний, гносеологічний, герменевтичний, антропологічний, системний, діяльнісний, комунікативний, структурно-семантичний та інші підходи.

Особливої значущості надано застосуванню загального підходу (адаптованого до філософсько-правового виміру національно-патріотичному утвердженню студентської молоді), що був розроблений вченими Б. Андерсеном, П. Бергерером, П. Вацлавиком, Ф. Геккманном, Е. Гелнером, Т. Лукманом та ін. Це конструктивістський підхід, представники якого наголошують на тісному взаємозв'язку нації і держави, функціональне значення якого полягає у смисловому розкритті концептуального призначення національно-патріотичному утвердженні.

Авторського осмислення ідеї громадянського патріотизму, які представив Хабермас Ю. у своїй нормативній моделі «конституційного патріотизму», згідно котрої громадяни держави взаємопов'язані між собою через прийняття прав людини та демократичних цінностей. Себто політична вірність опирається не на спільність етнічного походження, а на цінностях й нормах демократичної конституції. Вагому цінність у процесі дослідження становила методологія Максимова С., Орлової О., Татаринцевої О., Чефранова В., а також класичні ідейні концепти філософа у галузі психологічної теорії права Л. Петражицького.

1.3. Концептуальні основи філософсько-правового розуміння національно-патріотичного утвердження студентської молоді

Філософсько-правовий аналіз сучасного українського суспільства виразно демонструє про наявність у ньому чимало складних проблем як матеріального, так і духовного характеру, що викликають значну загрозу розвитку України як цілісної національної держави. Визначальною серед них є проблема національно-патріотичного утвердження індивіда – особистості, свідомого громадянина України.

Загальноприйнятою є думка, що національно-патріотичне виховання – це завдання шкільної освіти, метою ж закладів вищої освіти є підготовка професіонала певної галузі. Відтак, до розвитку патріотизму серед студентства ставляться досить формально, нівелюючи доцільність цієї особистісної якості. Натомість саме національно-патріотичне утвердження студентської молоді є одним із найсуттєвіших, найважливіших чинників цілісного формування людини як особистості. Національно-патріотичне утвердження молоді є основою формування національної еліти, джерелом інтелігентності, елітарності, високої професійної культури, патріотизму.

Проблема національно-патріотичного утвердження студентської молоді обумовлюється низкою обставин – військовими діями, що проходять в нашій країні, значними перетвореннями в політичному, економічному, суспільному житті, переосмисленні цінностей у свідомості соціуму. Тому актуалізується проблема всебічного обґрунтування нової парадигми національно-патріотичного утвердження студентської молоді як процесу становлення особистості, формування громадянської позиції.

Досліджуючи проблематику національно-патріотичного утвердження студентської молоді, ми звернулися до сучасного розуміння сутності дефініції національно-патріотичне виховання. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді декларується, що «національно-патріотичне виховання дітей та молоді – це комплексна системна та цілеспрямована діяльність органів державної влади, закладів освіти, сім'ї, громадських організацій, інших соціальних інституцій стосовно формування у молодого покоління патріотичної свідомості, почуття любові, вірності до Батьківщини, турботи про благо свого народу, постійної готовності до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо захисту цілісності, незалежності України, національних інтересів, сприяння розвитку її як демократичної, правової, соціальної держави. Визначальним пріоритетом національно-патріотичного виховання виступає формування ціннісного ставлення особистості до Батьківщини, держави, українського народу, нації» [82].

Відтак, в нинішніх українських реаліях система національно-патріотичного виховання визначає формування та розвиток соціально ціннісних концептів: патріотизму та національних пріоритетів в освітньому середовищі; активної громадянської позиції в суспільному бутті; тотальну національно-патріотичну роботу, яка організовується та реалізується державними структурами, суспільними інституціями (організаціями, товариствами, рухами); діяльність наукових установ, творчих спілок, засобів масової інформації, спрямовану на аналіз й висвітлення питань національно-

патріотичного виховання щодо розвитку морально-правових детермінант ціннісного універсуму особистості, активного громадянина, свідомого патріота. З огляду на це, сучасний викладач зобов'язаний бути носієм гуманізму й взірцем громадянина-патріота, який створює оптимальні умови для становлення гуманістично-орієнтованого навчального середовища та національно-патріотичного утвердження студентів в мультикультурному суспільстві.

У процесі аналізу джерельної бази, довідкової літератури та періодики можемо констатувати про плюралізм підходів щодо визначення дефініції «патріотизм». Зокрема, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови означене поняття трактується як: «любов до Батьківщини, відданість їй та власному народові, постійна готовність стати на її захист», а «патріотом є та особа, яка любить свою Батьківщину, вірний, відданий власному народові, завжди готовий заради нього на будь-які подвиги та жертви» [21, с. 894]. Конститутивним у цьому тлумаченні виступає емоційно-почуттєва сфера індивіда, детермінантами якої є: любов, готовність та відданість.

Грунтовніше трактування дефініції «патріотизму» пропонується в Українському педагогічному словнику, як «одне з найглибших громадянських почуттів, квінтесенцією якого є любов до Батьківщини, відданість власному народові, гордість за здобутки (надбання) національної історії, культури. Патріотизм проявляється у практичних діяннях, скерованих на всебічний розвиток держави, відданий захист її національних інтересів [1, с. 9].

Аналізуючи різні підходи наукового осмислення дефініції «патріотизм», доцільно зауважити, що у пострадянському суспільно-політичному просторі набула популярності тенденція уточнюючого доповнення дефініції «патріотизму», а саме «національний патріотизм», «український патріотизм», «етнічний патріотизм» [90, с. 35].

У науковому дискурсі існує декілька підходів щодо різновидів «патріотизму», так приміром вчений Вишневський О. виокремлює наступні:

— *етнічний патріотизм* – виходить з почуття особистої причетності до власного народу, любові до кривної культури, національної історії тощо. Означений різновид патріотизму, на переконання науковця, здебільшого формується природою «як відчужання родових ознак народу, що є уродженим»;

— *територіальний патріотизм* – базується на любові до того краю, територіальної місцини, ландшафту, природи, клімату тощо, де людина народилася;

— *державницький патріотизм* – ґрунтується на значно вищому особистому поступі – розвитку правової держави, її самобутності, власної культурної ідентичності, зокрема вчений Вишневський О. акцентує на тому, що це є «формування у молодого покоління державницького почуття та державницького світогляду» [24, с. 152].

У контексті нашого дослідження заслуговує уваги науковий підхід поділу «патріотизму», запропонований визначним українським вченим Ващенко Г. Г., який вирізняє стихійний та свідомий патріотизм. Стихійний патріотизм характеризується, як інстинктивна любов до рідного краю, природи, національних традицій, звичаїв, мови, людей, в оточенні яких перебуває. В основі цього різновиду закладені, передусім, навички (перебуваючи тривалий час у певному середовищі, воно стає своєрідною складовою самого індивіда). Натомість, свідомий патріотизм передбачає усвідомлене розуміння національної самобутності держави, її історії, культури, мови. Носії свідомого патріотизму «не обмежується пасивною любов'ю» до власного народу, вони «прагнуть спрямувати всі сили на його здійснення» [19, с. 69]. Відтак, найвищою формою патріотизму, на переконання вченого, є самовіддана, подвижницька любов до Батьківщини, коли для її блага людина «готова на смерть» [19, с. 69].

Філософія трактує дефініцію «патріотизм» як явище, морально-правову домінанту, суспільно-політичний принцип, сутність якого відкривається у наступних детермінантах: любов до Батьківщини, гордість за минуле (її

історію) та сьогодення, самовідданість інтересам своєї країни та постійною готовністю стати на її захист [26, с. 358.].

Історико-філософський аспект патріотизму обумовлює аналіз його як суспільно-історичного явища, моральної-правової домінанти, окресленої етнокультурними, соціально-політичними, економічними, глобальними та іншими характеристиками певного суспільства. Слід зауважити, що проблематика національно-патріотичного виховання та його значущості у процесі формування індивіда викликала значний інтерес серед українських мислителів різних філософських поглядів упродовж усього історичного розвитку (від часів Київської Русі до сьогодення) [98, с. 76].

Проблематика патріотизму українського народу посідала значне місце у трактатах знаменитих українських мислителів: Сковороди Г., Шевченка Т., Юркевича П., Ушинського К., Франка І., Духновича О., Чепіги Я., ними висвітлювалися такі аксіологічні концепти патріотизму як: любов до Батьківщини, власного народу, рідної мови; повага до історичного минулого, культурних надбань; формування національної свідомості.

Філософи характеризують патріотизм, з одного боку, як соціально-моральний принцип, який визначає ставлення соціуму до своєї держави і проявляється у певному способі діянь та системі суспільних почуттів, що підсумовується дефініцією любові до своєї Батьківщини. З іншого боку – як суспільно-політичне або соціально-правове явище, якому властиві природні основи, особиста внутрішня структура, яка у процесі історичного розвитку наповнялася певною соціальною, класовою та національною квінтесенцією [98, с. 77].

Актуальність філософського аспекту проблеми виховання визначає духовна криза, що є однією з основних ознак сучасного соціуму, себто набула узуального характеру. Становлення глобалізаційного суспільства, формування новітнього інформаційного простору, кардинальна зміна способів соціальної комунікації, конверсія морально-етичних домінант обумовлюють нагальність

грунтовного опрацювання нової парадигми національно-патріотичного виховання як процесу утвердження (становлення) особистості.

Згідно позиції значного кола науковців, філософсько-соціальна значимість патріотизму визначається тим, що кризові явища сучасного мультикультурного соціуму, інтенсифікують ставлення індивідів до певних феноменів, які мають значну історико-культурну спадщину та певний потенціал (інтелектуальний, моральний, правовий, культурний), і саме патріотизм нині розглядається як джерело відродження нації та ефективного розвитку громадянського суспільства.

Новітній підхід ґрунтується на осмисленні патріотизму як складного соціокультурного явища, що поглинає основні сфери життєдіяльності як соціуму, так і окремого індивіда. Відзначимо, що новітнє розуміння патріотизму, позбавлене ідеологічного, комуністичного, партійного-класового виміру, а відображує та містить модерні тенденції сучасних соціокультурної дійсності та визначає генеральне переосмислення його теоретичних засад. Саме оновлене розуміння патріотизму може виступити одним із визначальних чинників консолідації та прогресивного розвитку українського суспільства, подолання значної низки негативних явищ сьогодення.

Філософський вимір дефініції патріотизму сучасного українського соціуму досліджувала Волошина Н. [30]. Вчена вказує на те, що патріотизм є однією зі складових системи духовних цінностей індивіда. На її переконання, він не передається на генному рівні із народженням людини, а формується у процесі соціалізації. Кожна історична епоха вирізнялася певною формою патріотизму, яка обумовлювалася суспільними реаліями [30, с. 13].

Патріотизм, згідно наукової позиції Волошиної Н., є винятковою духовною цінністю, позаяк він виступає гарантом єдності, гармонізації, цілісності сучасного українського суспільства, розвитку його самобутності, збереження культурної оригінальності в мультикультурному людському просторі. Підсумовуючи теоретичні напрацювання, що квінтесенцією патріотизму виступає любов до Батьківщини, яка формується у процесі дії

соціальних чинників, дослідницею запропоновано авторське тлумачення патріотизму соціуму: це сформована у суспільстві соціально-психологічна особливість, характерологічна індивіду, сім'ї, соціальній спільноті (групі), етносу, що виражається у вірі та самовідданій, альтруїстичній любові до Батьківщини, бажанні до подвижницької діяльності заради її ефективного розвитку, процвітання, готовності до самопожертвування задля захисту її державних, національних інтересів як від зовнішніх, та і внутрішніх небезпек й спосібна консолідувати соціум. Український патріотизм вирізняється певними особливостями, а саме: гуманістичний вектор національно-патріотичної ідеї, соборність, віротерпимість, колективізм у процесі вирішення суспільних завдань, виняткова любов до своєї землі, рідної природи. Відтак, визначальними складовими дефініції патріотизму є інтелектуальний, емоційний та діяльнісний аспект [30, с. 14].

Психологічна наука досліджує механізми інтеріоризації тих соціальних явищ та процесів, які природно впливають на формування патріотичних якостей індивіда. Особистісна цінність патріотизму генерується стійким, виразним почуттям любові як до найближчого середовища, так й до віддаленого, в якому вона знаходиться і яке для неї значущим [69, с. 9].

Вчений Бех І. означає патріотичне виховання, як управління особистісним становленням індивіда як патріота, що окреслює процес формування аксіологічно-позитивного (гносеологічно-експансивного) ставлення до Батьківщини. Складовими психологічної структури людського ставлення є гносеологічні та експансивні утворення, де остання складова вважається визначальною [6, с. 151].

У контексті концептуального визначення національно-патріотичного утвердження молоді певну значущість має позиція Мірошніченко В., який досліджуючи психологічні аспекти патріотичного виховання, переконує, що ставлення індивіда до Батьківщини відображує його соціально-психологічну позицію у певному бутті. На його думку саме ставлення тісно взаємопов'язане з такою особливістю людської психіки, як ментальність, яка дає індивіду

можливість ідентифікувати себе з певною культурою, конкретним народом, себто увиразнювати свій менталітет [122, с. 131]. Отже, менталітет виступає філософсько-психологічною основою патріотизму, позаяк формується у контексті співставлення різних цивілізацій.

На основі аналізу різних наукових підходів можемо визначити, що менталітет – це сукупність психічних, інтелектуальних та моральних особливостей мислення окремого народу, який відображається у певних поглядах, поведінці, звичаях, культурі тощо. Приміром, українському менталітету характерні такі якості, як волелюбство, працьовитість, миролюбство, гостинність, доброзичливість тощо.

Обґрунтовуючи психологічні механізми національно-патріотичного виховання у системі вищої школи (професійної освіти), Снопко Н. стверджує, що таке виховання є суб'єктно-суб'єктивним націленим процесом, в котрому суб'єктами виступає і той, хто навчає (викладач), і той, хто навчається (студент). В основу концепції національно-патріотичного виховання закладено технології конструктивного застосовування психологічних механізмів об'єкту виховання – ідентифікації, проекції, сублімації [188, с. 18].

Аналогічної думки дотримується Волошина Н., яка переконує, що патріотизм соціуму існує та проявляється внаслідок дії суб'єктно-об'єктних відносин. Відтак, до суб'єктів патріотизму соціуму належать індивід, сім'я, група, клас, етнос, нація. Беручи до уваги кореляцію суб'єкта та об'єкта, в якості об'єкта патріотизму виступають Батьківщина та певні елементи соціуму, що є суб'єктами патріотизму, індивід, суспільна інституція. Патріотизм є соціально-психологічною особливістю, що формується, розвивається або ж утрачається, слабшає у процесі буття під дією соціальних, економічних і соціальних чинників. Вчена виокремила принципи формування та розвитку патріотизму соціуму, а саме: наступництва (спадкоємності); причинно-наслідкового взаємозв'язку; детермінізму патріотизму; системного застосовування усіх наявних факторів формування патріотизму; взаємозв'язку індивідуальної та суспільної форми патріотизму; націленість патріотизму на

індивіда, що є його як суб'єктом, так і об'єктом [30, с. 12]. Ідеалами в національно-патріотичному вихованні можуть бути духовні цінності різних культур (правової, етичної, політичної), а також особливості самого індивіда – волі, розуму та інших здібностей, що набирають форми у різних видах діяльності.

Патріотизм, вченими Бех І. та Чорна Н., визначається як індивідуальна та суспільна цінність, одна з основних складових структури індивіда-громадянина. Патріотизм – це любов до свого народу, Батьківщини, турбота про його загальне благо, активна громадянська участь у становленні та утвердженні України як суверенної, демократичної, правової, соціальної держави, прагненні служити їй, готовності відстоювати її незалежність [7, с. 23].

Отже, патріотизм – складна і багатоаспектна дефініція, одна з конститутивних складових особистісного та суспільного буття. В особистісному вимірі патріотизм виступає пріоритетною стійкою характеристикою індивіда, яка проявляється в його свідомості (національній, правовій, моральній), духовних цінностях, конкретних вчинках та поведінці. Це звичайний моральний спосіб буття людини, який виражається не лише у незвичайних ситуаціях (стані війни, загрози національним інтересам), а в повсякденному відповідальному виконанні індивідом громадянських обов'язків, своїх професійних завдань, що приносять користь як людині, так й державі, суспільству. Відтак, суб'єктом – носієм патріотизму виступає людина, завдяки її любові, відданості, праці розвивається почуття патріотизму цілого соціуму.

На макрорівні (у суспільному вимірі) патріотизм – це істотна складова суспільної свідомості, яка проявляється у загальних настроях соціуму, його ціннісних орієнтаціях, способі його буття, національній ідеї, правовій культурі, ставленні до національних звершень, культурних здобутків, традицій, історичного минулого та сучасних процесів державотворення як єдиної нації. На переконання Вишневського О., національно-патріотичне

виховання окреслюється як діяльність, що обумовлюється потребами державотворчих процесів та запитами національного життя [24, с. 117].

Враховуючи різні наукові позиції щодо розуміння дефініції «патріотичного виховання», його предметом виступають такі домінанти, як: національна ідея, духовні цінності (мораль), правова культура, рідна мова, історична пам'ять, самовизначення, самоідентифікація. Відтак, результатом патріотичного виховання можемо вважати людину/громадянина, який розуміє й розвиває національну ідею (інтереси); є носієм національної, правової та моральної культури; професійною діяльністю сприяє культурному, соціальному економічному зростанню своєї держави.

У процесі нашого дослідження певну значущість має наукова позиція вченої Стьопіної О., яка визначає патріотичне виховання як інтегральну цінність та духовно-моральну якість індивіда, яка виявляється в любові до Батьківщини, духовного взаємозв'язку з нею, моральній відповідальності за її майбутній розвиток, готовності стати на захист національно-державних інтересів, свободному етнічному та національному самовизначенні, значним рівнем правової та моральної культури, усвідомленому збереженні й примноженні як духовних цінностей, так і матеріальних благ [194, с. 2].

Таке наукове осмислення патріотизму дозволило вченій виокремити етапи процесу патріотичного виховання особистості:

— виховання поваги й любові до батьків, родини, близького оточення, яке формується в дошкільному віці у межах родинного виховання;

— виховання позитивного ставлення до рідного краю (свого міста, регіону) себто етнічна самоідентифікація, яка формується у підліткову віці у процесі шкільного навчання;

— виховання державницького патріотизму (відповідального ставлення до держави, розуміння своїх конституційних обов'язків), що формується у випускних класах школи та під час навчання у закладах вищої освіти;

— виховання усвідомленого розуміння приналежності до історичної спільноти та культурно-релігійних традицій, формування, через позитивну етнічну ідентичність, толерантності в міжнаціональних й мультикультурних відносинах – теж є виховним завданням закладів вищої освіти;

— виховання національної, правової, моральної культури індивіда, що формується та корегується в процесі самовиховання, самовдосконалення упродовж цілого життя [194, с. 14].

Безперечно, виховання державницького патріотизму, що опирається на позитивне ставлення до своєї країни неевентуальне без опанування індивідом усіх означених етапів. Отже, патріотизм – складна інтегрована система патріотичних особливостей емоційно-чуттєвого, інтелектуально-культурного, духовно-морального та діяльнісно-поведінкового характеру. У зв'язку з цим, ми окреслили структуру патріотизму, що містить наступні складові:

1) *духовно-моральний* (ціннісна орієнтація, моральні якості, почуття любові до Батьківщини, відповідальності перед нею, духовний зв'язок з народом, нацією);

2) *когнітивний* (знання мови, історії, культури своєї держави, патріотична свідомість);

3) *аксіологічний* (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних, культурно-національних й загальнолюдських цінностей);

4) *правовий* (розуміння національно-правової системи, правосвідомість, правова поведінка, правова культура);

5) *діяльнісний* (готовність діяти на благо держави, стати на захист її національних інтересів, громадянська позиція, участь у державотворчих процесах, добросовісне виконання професійних обов'язках);

6) *ідентифікаційний* – національна ідентифікація (розуміння національної ідеї, національна гідність, національна ідентичність, усвідомленість національної приналежності); етнічна самоідентифікація (толерантне, доброзичливе ставлення до представників інших національностей, культур на базисі позитивної етнічної самоідентифікації);

громадянськість (позитивне ставлення до співгромадян, відповідальне виконання громадянських обов'язків, власних професійних завдань).

Грунтовний аналіз різні наукові позиції щодо осмислення дефініції «патріотизм» дозволяє виокремити такі аспекти цього феномену:

1) патріотизм як почуття: ставлення до держави, нації, соціуму, моральне почуття, визначене світоглядом індивіда, його приналежністю до етнічної спільноти, групи;

2) патріотизм як один із визначальних і незмінних мотивів соціальної діяльності, морально-правової поведінки індивіда;

3) патріотизм як система світоглядних установок, ідей, поглядів, що є наслідком засвоєння історії, національної культури, традицій, звичаїв;

4) патріотизм як безпосередній вияв любові до свого народу, що виражається у практичних діях індивіда (активно-діяльнісна самореалізація) щодо розвитку держави (правового, демократичного, соціального, культурного, економічного).

Проаналізувавши новітні наукові підходи щодо окреслення сутності дефініції «патріотичне виховання» можемо виокремити доконечні патріотичні якості індивіда: патріотична якість особистості – це соціально-психологічна особливість, яка проявляється у цілісності знань та діяльнісних почуттів індивіда щодо світоглядних установок, предметного довкілля та соціуму в цілому.

З'ясовано, що у структурі особистості тісно взаємопов'язані три групи патріотичних якостей: 1) якості, що визначають аксіологічне ставлення особистості до своєї сім'ї, родини, близького оточення; 2) якості, що характеризують моральне відношення до людей, соціуму, толерантне, доброзичливе ставлення до інших націй та культур; 3) якості, що атестують позицію індивіда щодо своєї рідного краю, держави. Конститутивними патріотичними якостями визначено: повага та любов до батьків, родини, почуття гордості за свій родовід; ціннісне ставлення до рідного краю, держави, толерантне відношення до осіб інших національностей, шанобливе ставлення

до їх традицій та культури; усвідомлення себе невід'ємною, особливо значущою частиною українського народу [69, с. 12].

Патріотичне виховання осмислюється як систематична і ціленаправлена діяльність суб'єктів закладу вищої освіти, державних інституцій та громадських організацій на формування патріотичної свідомості на засадах готовності до виконання конституційних та громадянських обов'язків стосовно захисту національних інтересів та потреб українського соціуму. На думку Снопко Н., патріотичне виховання є процесом цілеспрямованого та свідомого впливу на особистість, що викликає появу в неї стійких механізмів керування патріотичною свідомістю та патріотичною поведінкою [188, с. 23].

Відтак, патріотичне виховання – це процес усвідомлення індивідом своєї суспільної значимості та визнання його зі сторони соціуму. Розглядаючи патріотичне виховання як цілеспрямований процес, воно виступає єдністю морально-суспільного та філософсько-правового вчення й самоосвіти. Діяльність у контексті патріотичного виховання детермінується суспільними стосунками, має соціальний характер, практичний вимір, створює можливості для формування гуманістично націленої особистості, високої громадянськості, професіоналізму та відповідальності, розвиває уміння застосувати спеціальні знання у практичній дійсності; гносеологічна функція дає потенціал для осмислення взаємообумовленість різних суспільних сфер, розвиває інтерес до підвищення морально-правової культури, національної свідомості.

Визначальними соціальними чинниками ефективності системи правового виховання є: наявність національних цінностей, загальнодержавної національно-правової ідеології, моніторинг етнічних і соціальних особливостей тих осіб, які навчаються, висока оперативність мотивацій патріотичної поведінки, оптимізація її складових адекватно до нових соціальних запитів та інформаційно-комунікаційних перспектив.

Окреслюючи національну складову процесу виховання, доцільно погодитись із тим, що за своїм змістом виховання завше є національним,

позаяк має конкретну суспільно-історичну та національно-державну форму вираження й спрямоване на формування громадянина певної держави, а відтак не може бути бездержавним, безнаціональним. Як слушно зауважував відомий український вчений Стельмахович М., що «виховання дітей та молоді репродукує та розвиває у кожному новому поколінні народ, націю. Отому й національний підхід у науковому розв'язанні освітніх питань є обов'язковим» [191, с. 36]. Підтвердженням цього тезису є визначений сьогодні пріоритет національно-патріотичного виховання у процесі формування ціннісного ставлення молоді особистості до українського народу, держави, нації.

Цілком закономірно, що складні політичні, соціальні, економічні реалії сучасної української дійсності вимагають виразного реагування, системної підтримки та консолідації як українців, так й громадян інших національностей, які мешкають на території України щодо збереження її кордонів, цілісності держави. Відтак, постає нагальна потреба переосмислення зробленого та реалізації системних заходів, націлених на посилення патріотичного виховання молоді генерації – формування нового українця, що діє на засадах національних та європейських цінностей [82].

На переконання Стефанюка С., «національне виховання є тим засобом, який через певне переживання обумовлює встановлення балансу між особистим та загальним» [193, с. 15]. Вчений вважає, що лише, таким чином, через «засвоєння національних здобутків поколінь через самовіддачу у світову скарбницю» зуміє ефективно реалізовуватися національно-патріотичне виховання.

Національне виховання є одним із визначальних, найістотніших чинників цілісного формування особистості. Разом з тим, національне виховання є фактором генерування нової національної еліти, началом формування інтелігентності, елітарності, справдешньої професійної культури, патріотизму. В його контексті формується самодостатня, повноцінна, національно свідома особистість, громадянин, патріот України. І тільки тоді, коли Україна набуде національного статусу за власною природою, можна буде

говорити про «виховання» без супутнього «національне», позаяк воно буде реалізовуватися закономірно (за своєю значимістю стане національним).

Національне виховання є природним, таким, що відповідає природі людини. Мислителі завжди відзначали, що немає людини узагалі, немає якихось безмежних, абстрактних, без визначеної національної приналежності людей [78, с. 112]. Вчений Руденко Ю. у своїй науковій розвідці доводить, що постійно є людина – українець, поляк, білорус і т.д. Представник певної нації – носій духовності, традицій, звичаїв, культури рідного народу [78, с. 132]. Внаслідок власного походження, обставин життя, культурно-історичних традицій кожен носій свого етносу, нації виховується характерним його народу змістом й модусами виховної взаємодії. Наукові дослідження демонструють, що таке виховання має чітко виражений національний характер, позаяк кожен етнос, народ, держава виробили власну, самобутню, історично обумовлену, національну систему виховання.

Дефініція «національне виховання» ґрунтується на архаїчних національно-виховних традиціях народу з врахуванням сучасних особливостей країни. Національне виховання ідентичне державному, хоча державне виховання є фундаментальною складовою національного й реалізовується державними інституціями, установами тощо, а спектр впливу національного на процеси соціалізації індивідуумів є значно ширший.

До того ж, у жодній країні світу немає виховання «загалом», безнаціонального, так як і не існує «абстрактної людини», індивіда «силуетно», а є особа з національними особливостями. Також, не може виховання мати і наднаціональний, «уселюдський» характер, адже воно окреслюється конкретно-історичною, національно-державною формою вираження й націлене на формування громадянина певної держави.

Дослідник Димитров М. визначає національне виховання як систему ідей, поглядів, установок, переконань, а також звичаїв і традицій, котрі забезпечують духовне самозбереження і самовідтворення народу. Виховання – це монолітна система (мети, змісту, принципів, завдань, метод, модусів й форм

виховної взаємодії) у дії, і тому, якщо певна складова системи втрачається або звужується (свідомо чи несвідомо), то виховання губить свою значущість, деградує, виховна взаємодія вкорочується, або ж зводиться нанівець [47, с. 113]. У результаті молоде покоління часто виростає анемічним, апатичним, без стійких ідеалів, чітких моральних принципів, духовно збідненою, яка не може активно утверджуватися в національно-патріотичному дусі.

Оскільки виховання особистості – це організований суспільством ціленаправлений вплив на індивіда, то незаперечним є те, що воно зацікавлене у розвитку належних людських якостей. Водночас жоден сучасний соціум не може ефективно розвиватися без чітко окреслених цінностей, ідеалів, цілей, методів та шляхів їх реалізацій. Важливо, щоб означені складові теоретичного розуміння суспільного поступу були прозорими, зрозумілими громадянам, вселяли упевненість щодо їх об'єктивності, відповідності власним запитам, інтересам. Тому, основними засадами сучасного виховання є історико-культурний досвід української спільноти, національні виховні традиції, національні здобутки, адже національне «...оповіщає людині ідеал й безсмертя, вістуючи їх в інтимно-особистісному, правдивому образі» [35, с. 20].

Особистість поєднується з історичним буттям людства саме крізь призму національного буття, позаяк національне, об'єктивоване у різних культурних процесах та явищах, впливає на свідомість й підсвідомість індивіда поза його бажаннями, волею, є для нього соціокультурною даністю. Відтак людина засвоює національне та продовжує його розвивати у процесі особистої культуротворчої діяльності [2]. Отже, національне виступає як засіб входження індивіда у суспільне буття і саме такі спрямування виховної системи дозволяють сформувати національний образ світу, риси національного характеру, ментальність, світогляд людини, осмислення нею свого місця та ролі у державотворчих процесах.

Українська філософська антропологія, філософія освіти та філософія виховання, нині активно опрацьовують концепцією цілісної системи

національного виховання, націленої на формування та розвиток відповідальної, ініціативної, духовно багатой особистості з почуттям власної гідності, високим інтелектуальним потенціалом, проте «донині ми не маємо виразно окресленої концепції національного виховання...» [52, с. 32].

Вчені, які займаються проблематикою національного виховання виокремлюють такі визначальні його домінанти: національне виховання залучає людину до конститутивних національних цінностей, воно «...увічніює в майбутніх поколіннях як самобутнє, особливе, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для націй цілого світу» [146, с. 88].

Національне виховання опирається на ментальність народу, його етнічну, національну самосвідомість, культурні надбання, звичаї, традиції, особливості національної правової системи. Визначальною метою національного виховання є донесення молодій генерації соціального досвіду, формування високої культури (національної, правової, моральної, екологічної, трудової), передача духовних надбань українства, розвиток у молоді особистісних рис громадянина-патріота України. Основними складовими національного виховання є правове, громадянське та патріотичне виховання [2]. На початку XX ст. вчений Євшан М. наголосив, що «пробудження та витворення історичної свідомості, усвідомлення та висвітлення історичного буття нації – це основне завдання національного виховання» [7, с. 10], що залишається актуальним і сьогодні.

У контексті філософсько-антропологічного осмислення національного виховання особистості визначальними є п'ять принципів німецького вченого Ноля Г., які дозволяють окреслити методу успішної реалізації стратегії національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

По-перше, він ввів у філософію дефініцію «виховна дійсність».

По-друге, вирізнив у виховній дійсності структурні елементи, а саме: вихователь (вчитель, викладач), вихованець (учень, студент) та педагогічний процес, який обумовлений соціокультурними чинниками.

По-третє, учений акцентував увагу на тому, що особистість не виховується сама для себе, а для національної спільноти.

По-четверте, Ноль Г. виділив три етапи педагогічного процесу: 1) революційний (спрямований проти анахронічної форми освіти та виховання); 2) демократично-соціальний (трансформує набуток «аристократичного індивіда» на здобутки соціуму); 3) етап вороття збагаченого морального духу до себе, коли визначальне значення має служіння та оперативна віддача вихованця.

По-п'яте, основним чинником успішної реалізації стратегій (виховних, освітніх), переконує філософ, є взаємопоглинання об'єктивної й суб'єктивної аспектів виховання, позаяк об'єктивний світ оживає та набуває значимості лише за умов його метаморфози на суб'єктивне переживання (звісно, що під впливом певних переживань діється наповнення свідомості особистості, її збагачення, засвоєння національного досвіду та вкорінення у просторі національної культури). Мислитель зосереджував увагу на особливій значущості індивідуальної активності індивіда у процесі утвердження особистості, позаяк індивідуальність не задається ззовні, а є досягненням власних зусиль людини, у результаті чого формується змістовна єдність – особистість [97, с. 34]. Отже, запропонована система Ноля Г. є особливою концептуальною квінтесенцією низки філософсько-антропологічних теорій.

Відтак, національне виховання – це виховання індивіда на основі системи ідеалів, цінностей, звичаїв, традицій, принципів, переконань, створених у процесі розвитку нації і націлених на формування ціннісних орієнтацій молодій генерації у дусі розвою духовної та матеріальної культури української держави. Воно забезпечує духовну єдність, національну консолідацію, спадкоємність і наступність генерацій минулих, сучасних і майбутніх. Істотним є те, що у процесі національного виховання формується та розвивається національна самосвідомість, яка дозволяє індивіду самоідентифікуватися зі своєю нацією, усвідомленні самоцінності історичної пам'яті, формуванні на її основах належної аксіологічної системи, що,

передовсім, є визначальною передумовою повноцінної, ефективної самореалізації особистості. Внаслідок цього індивід осмислює себе як виразника своєї нації, носія національної культури, представника національної історії.

Отже, полемізуючи про виховання національної самосвідомості індивіда, найперше, необхідно акцентувати увагу на виховання в ньому національно-патріотичних почуттів, морально-правової культури та формуванні усвідомлення його як виразника нації, носія її культури, репрезентанта її історії.

Розвиток незалежної демократичної України потребує соціально зрілої особистості з експресивними національно-патріотичними переконаннями, активною громадянською позицією, яка чітко усвідомлює своє місце та роль у процесі державотворення. До основних завдань вищої освіти, задекларованих у ст. 26 (п. 4) Закону України «Про вищу освіту» належить «формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах» [66].

На процес формування особистості молодшої людини впливають чинники, які детермінують процес соціалізації студентської молоді загалом. Сьогодні випускники закладів вищої освіти розпочинають свою професійну діяльність у складних умовах, пов'язаних з подіями, що відбулися в Україні за останні п'ять років. Відтак, у контексті суспільно-політичної трансформації, мобільної демократизації, інформатизації та глобалізації молода людина постає перед складним вибором певних ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, бажаючи водночас до максимальної самореалізації як особистості, громадянина й професіоналіста.

У кожній країні рівень її державного розвитку відображає національно-патріотична свідомість, формування й утвердження якої, наразі, не набуло

достатнього рівня в університетському середовищі. Здійснений нами ґрунтовний аналітичний огляд значної низки наукових розвідок показав, що феномен національно-патріотичного утвердження студентської молоді не був предметом спеціального дослідження.

Опираючись на акмеологічне розуміння особистісно-діяльнісної природи дефініції «національно-патріотичного утвердження студентської молоді», нами вона визнається як: процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси. Бо саме рівень національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначає цінності громадянської свідомості, громадянського суспільства.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді відображує моральні, правові, громадянські, політичні, права й обов'язки індивідів щодо своєї держави, визначає відповідальне ставлення до свого народу, нації, власної професійної діяльності, до соціуму загалом і до самої себе осіб. Національно-патріотичне утвердження є своєрідним відтворенням певного національного буття, рівнем усвідомленням громадянських прав та обов'язків й безпосередньо впливає на становлення соціального статусу студента як громадянина, усвідомлення ним суспільних завдань, особистісну соціальну активність, а в цілому визначає загальнокультурний розвиток студента.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді формує громадянські якості індивіда як повноправного суб'єкта правових й соціальних відносин у демократичній державі, життєві пріоритети, цілі та способи їх досягнення. Визначальним критерієм національно-патріотичного утвердження є бажання й здатність молоді особистості активно й відповідально, на основах

демократизму, гуманізму, громадянської солідарності, соціальної злагоди та толерантності, гармонійно взаємодіяти з соціумом щодо забезпечення національних інтересів, ефективного розвитку держави у всіх її напрямках. При цьому адекватно співвідносячи та погоджуючи індивідуальні й загальносуспільні інтереси, позаяк національно-патріотичне утвердження це і відповідальне, чесне ставлення до самого себе, до реалізації особистісних здібностей (кебети) на власну (як громадянина), суспільну та державну користь.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це реальна можливість оперативної реалізації в житті громадянських, політичних і соціальних прав молоді особистості, її мобільна інтеграція в національно-культурні, громадські, державні інституції українського суспільства. Процес національно-патріотичного утвердження як інтегрованої якості особистості студента у кінцевому підсумку визначає його спосібність почуватися морально, соціально, політично, юридично дієздатним.

У контексті аналізу наукової розвідки Боришевського М. можемо визначити, що національно-патріотичне патріотичне утвердження особистості є її інтегральною характеристикою як члена національної спільноти, позаяк саме в ній відображається рівень, ґрунтовність усвідомлення індивідом дійсності, своїх прав й обов'язків щодо держави, українського народу. Національно-патріотичне утвердження є відносно стійкою системою мотивів, яка постає на основі набутих індивідом національних цінностей, що набрали для нього суб'єктивної значущості й виступають внутрішньою спонукою до самоактивності задля реалізації цих цінностей у процесі життєдіяльності. Національно-патріотичне утвердження є результатом формування в індивіда стійкої самоідентифікації зі змістом національних цінностей, що виступають як певна внутрішня потреба, модус національного самоствердження й професійної самореалізації, як умови окреслення головних життєвих орієнтирів у національному бутті [167, с. 6].

Як слушно зауважує Краснощок І., рівень успішності державної політики безпосередньо залежить від рівня національно-патріотичної усвідомленості молоді, динаміки та якості їх політичної та громадянської активності: чим вищою є національна свідомість, патріотична відповідальність, політична та громадянська активність молоді, тим ефективніша державна політика, та навпаки: чим якісніше здійснюються реформи зі сторони держави, тим вищою є активність молодих громадян, значніше проходить процес формування молоді національно-патріотичної генерації з активною громадянською позицією [92, с. 193–212].

Таким чином, опираючись на акмеологічне розуміння особистісно-діяльної природи дефініції «національно-патріотичного утвердження студентської молоді», нами вона визнається як: процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до нагальних явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси. Бо саме рівень національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначає цінності громадянської свідомості, громадянського суспільства.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді відображує моральні, правові, громадянські, політичні, права й обов'язки індивідів щодо своєї держави, визначає відповідальне ставлення до свого народу, нації, власної професійної діяльності, до соціуму загалом і до самої себе особно. Національно-патріотичне утвердження є своєрідним відтворенням певного національного буття, рівнем усвідомлення громадянських прав та обов'язків й безпосередньо впливає на становлення соціального статусу студента як громадянина, усвідомлення ним суспільних завдань, особистісну соціальну активність, а в цілому визначає загальнокультурний розвиток студента.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді формує громадянські якості індивіда як повноправного суб'єкта правових й соціальних відносин у демократичній державі, життєві пріоритети, цілі та способи їх досягнення. Визначальним критерієм національно-патріотичного утвердження є бажання й здатність молоді особистості активно й відповідально, на основах демократизму, гуманізму, громадянської солідарності, соціальної злагоди та толерантності, гармонійно взаємодіяти з соціумом щодо забезпечення національних інтересів, ефективного розвитку держави у всіх її напрямках. При цьому адекватно співвідносячи та погоджуючи індивідуальні й загальносуспільні інтереси, позаяк національно-патріотичне утвердження це і відповідальне, чесне ставлення до самого себе, до реалізації особистісних здібностей (кебети) на власну (як громадянина), суспільну та державну користь.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це реальна можливість оперативної реалізації в житті громадянських, політичних і соціальних прав молоді особистості, її мобільна інтеграція в національно-культурні, громадські, державні інституції українського суспільства. Процес національно-патріотичного утвердження як інтегрованої якості особистості студента у кінцевому підсумку визначає його спосібність почуватися морально, соціально, політично, юридично дієздатним. Отже, Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це процес інкультурації індивіда, утвердження національних цінностей у бутті особистості, що реалізується через її національну свідомість, патріотичні настрої, активну громадянську позицію та високу правову культуру.

Висновки до розділу 1

Проблема національно-патріотичного виховання дітей та молоді виступала предметом ґрунтовного аналізу в українській історіографії різних галузей, проте питання національно-патріотичного утвердження нової молодії генерації залишалося поза увагою дослідників, відповідно його змістові аспекти висвітлені на недостатньому науковому рівні. Відтак, усвідомлюючи пріоритетність означеної компоненти у розвитку національної, самостійної, правової, демократичної української держави ми актуалізували проблему національно-патріотичного утвердження студентської молоді в нашій дисертаційній розвідці.

У підрозділі 1.1 «Стан наукового осмислення проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді» відображено міждисциплінарні підходи до дефініції «національно-патріотичного утвердження», на основі яких нам вдалося визначити основні концепти щодо осмислення означеного феномену:

— ідея реалізму мети утвердження – всебічний розвиток індивіда, який опирається на його здібності, таланти. Модусом досягнення цієї мети є оволодіння людиною базових засад культури, себто це культура життєвого самовизначення;

— ідея спільної діяльності наставників (викладачів) і студентів як пошук етичних модусів духовної культури, розвиненої діяльності та формування особистих цінностей, дезидерат й законів життя – складові змісту діяльності наставника (викладача), убезпечують активну особисту позицію студента у процесі його утвердження;

— ідея самовизначення, яка обумовлює формування цілісності людини, себто людини з константними переконаннями, демократичними поглядами й активною життєвою позицією. У гармонійній єдності зі собою людина не лише професійна самовизначається, але й має чіткі моральні, громадянські характеристики особистості як суб'єкта власного буття;

— ідея особистісної націленості утвердження, коли у фокусі утвердження знаходиться студент, котрого індивідуальні нахили та інтереси, особливості характеру й відчуття власної гідності потрібно розвивати;

— ідея колективістської спрямованості – утвердження повинно готувати особистість до виконання різних соціальних ролей: патріота, громадянина, професіонала.

Ми погоджуємося з вченими, що зміст національно-патріотичного утвердження у багатьох аспектах визначений нормативно-правовими документами та принципами виховання: цілісна особистісна спрямованість та соціально-ціннісний напрям утвердження; відповідність змісту характеру завдань, що вирішуються, запитам індивіда, соціуму, держави та ін.

Підсумовано домінантне спостереження, суть якого полягає в тому, що феномен утвердження поширився стрімко упродовж останніх років, проте його галузеві характеристики (зокрема, національно-патріотичне утвердження) й оцінки його правового наслідку не набули ще належного наукового поглиблення актуалізованих й праксеологізованих сучасністю завдань. Для аналізу узагальнені філософські, правознавчі, філософсько-правові, педагогічно-правові, юридично-психологічні, етно-філософські погляди вчених, що генерують основи для сучасного оцінювання всього контенту національно-патріотичного утвердження, актуалізують необхідність зміни стереотипів освітньої національно-патріотичної діяльності в закладах вищої освіти, яка вимагає результативних дій у сповідуванні принципів верховенства права та міжкультурної толерантності.

У підрозділі 1.2 «Методологічні основи дослідження національно-патріотичного утвердження студентської молоді» задані науково-методологічні рамки філософсько-правового осмислення усього спектру завдань дослідження. Відтак, хід методологічного аналізу модерується у площині дискурсивного напрямку некласичної філософії права (правової інтерсуб'єктивності), а також на основах загальнонаукових методів (аналіз,

формально логічні, структурний та ін.), що у філософії права припадають одному дослідницькому підході.

Спеціальні методи пізнання акумульовано на процесах трактування, інтерпретації мовомислення в національно-патріотичному утвердженні студентської молоді. Провідним у дослідженні є культурологічний підхід, який опирається на аксіологічний, гносеологічний, герменевтичний, антропологічний, системний, діяльнісний, комунікативний, структурно-семантичний та інші підходи.

Особливої значущості надано застосуванню загального підходу (адаптованого до філософсько-правового виміру національно-патріотичному утвердження студентської молоді), що був розроблений вченими Б. Андерсеном, П. Бергерером, П. Вацлавиком, Ф. Геккманном, Е. Гелнером, Т. Лукманом та ін. Це конструктивістський підхід, представники якого наголошують на тісному взаємозв'язку нації і держави, функціональне значення якого полягає у смисловому розкритті концептуального призначення національно-патріотичному утвердженні.

Авторського осмислення ідеї громадянського патріотизму, які представив Хабермас Ю. у своїй нормативній моделі «конституційного патріотизму», згідно котрої громадяни держави взаємопов'язані між собою через прийняття прав людини та демократичних цінностей. Вагому цінність у процесі дослідження становила методологія Максимова С., Орлової О., Татаринцевої О., Чефранова В., а також класичні ідейні концепти філософа у галузі психологічної теорії права Л. Петражицького.

У підрозділі 1.3 «Концептуальні основи філософсько-правового розуміння національно-патріотичного утвердження студентської молоді» проблематика термінології національно-патріотичного утвердження студентської молоді розглянута в контексті наукового дискурсу філософії права. Не можна оминути і міждисциплінарних зв'язків, які значно поглиблюють семантичне поле використовуваних дефініцій у філософії права, розвивають дискурсивні цінності та декретують зміст верховенства права.

Грунтовний аналіз різних наукових підходів до осмислення дефініції «патріотизм» дозволяє виокремити такі аспекти цього феномену: 1) патріотизм як почуття: ставлення до держави, нації, соціуму, моральне почуття, визначене світоглядом індивіда, його приналежністю до етнічної спільноти, групи; 2) патріотизм як один із визначальних і незмінних мотивів соціальної діяльності, морально-правової поведінки індивіда; 3) патріотизм як система світоглядних установок, ідей, поглядів, що є наслідком засвоєння історії, національної культури, традицій, звичаїв; 4) патріотизм як безпосередній вияв любові до свого народу, що виражається у практичних діях індивіда (активно-діяльнісна самореалізація) щодо розвитку держави (правового, демократичного, соціального, культурного, економічного).

Патріотизм – складна і багатоаспектна дефініція, одна з конститутивних складових особистісного та суспільного буття. В особистісному вимірі патріотизм виступає пріоритетною стійкою характеристикою індивіда, яка проявляється в його свідомості (національній, правовій, моральній), духовних цінностях, конкретних вчинках та поведінці. Це звичайний моральний спосіб буття людини, який виражається не лише у незвичайних ситуаціях (стані війни, загрози національним інтересам), а в повсякденному відповідальному виконанні індивідом громадянських обов’язків, своїх професійних завдань, що приносять користь як людині, так й державі, суспільству. Відтак, суб’єктом – носієм патріотизму виступає людина, завдяки її любові, відданості, праці розвивається почуття патріотизму цілого соціуму.

На макрорівні (у суспільному вимірі) патріотизм – це істотна складова суспільної свідомості, яка проявляється у загальних настроях соціуму, його почуттях, ціннісних орієнтаціях, ставленні до свого народу, способу його буття, національних звершень, культурних здобутків, традицій, історичного минулого та сучасних процесів державотворення як єдиної нації. Враховуючи різні наукові позиції щодо розуміння дефініції «патріотичного виховання», його предметом виступають такі домінанти, як: національна ідея, духовні цінності (мораль), правова культура, рідна мова, історична пам’ять,

самовизначення, самоідентифікація. Відтак, результатом патріотичного виховання можемо вважати індивіда, який розуміє й розвиває національну ідею (інтереси); є носієм національної, правової та моральної культури; професійною діяльністю сприяє культурному, соціальному економічному зростанню своєї держави.

Патріотизм – це складна інтегрована система патріотичних особливостей емоційно-чуттєвого, інтелектуально-культурного, духовно-морального та діяльнісно-поведінкового характеру. У зв'язку з цим, ми окреслили структуру патріотизму, що містить наступні складові: 1) духовно-моральний (ціннісна орієнтація, моральні якості, почуття любові до Батьківщини, відповідальності перед нею, духовний зв'язок з народом, нацією); 2) когнітивний (знання мови, історії, культури своєї держави, патріотична свідомість); 3) аксіологічний (потреба в інтеріоризації системи духовно-моральних, культурно-національних й загальнолюдських цінностей); 4) правовий (розуміння національно-правової системи, правосвідомість, правова поведінка, правова культура); 5) діяльнісний (готовність діяти на благо держави, стати на захист її національних інтересів, громадянська позиція, участь у державотворчих процесах, добросовісне виконання професійних обов'язків); 6) ідентифікаційний – національна ідентифікація (розуміння національної ідеї, національна гідність, національна ідентичність, усвідомленість національної приналежності); етнічна самоідентифікація (толерантне, доброзичливе ставлення до представників інших національностей, культур на базисі позитивної етнічної самоідентифікації); громадянськість (позитивне ставлення до співгромадян, відповідальне виконання громадянських обов'язків, власних професійних завдань).

Опираючись на акмеологічне розуміння особистісно-діяльнісної природи дефініції «національно-патріотичного утвердження студентської молоді», нами вона визнається як: процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в

українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності, за будь-яких обставин, відстоювати національні інтереси. Бо саме рівень національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначає цінності громадянської свідомості, громадянського суспільства.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді відображує моральні, правові, громадянські, політичні, права й обов'язки індивідів щодо своєї держави, визначає відповідальне ставлення до свого народу, нації, власної професійної діяльності, до соціуму загалом і до самої себе особно. Національно-патріотичне утвердження є своєрідним відтворенням певного національного буття, рівнем усвідомлення громадянських прав та обов'язків й безпосередньо впливає на становлення соціального статусу студента як громадянина, усвідомлення ним суспільних завдань, особистісну соціальну активність, а в цілому визначає загальнокультурний розвиток студента.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді формує громадянські якості індивіда як повноправного суб'єкта правових й соціальних відносин у демократичній державі, життєві пріоритети, цілі та способи їх досягнення. Визначальним критерієм національно-патріотичного утвердження є бажання й здатність молоді особистості активно й відповідально, на основах демократизму, гуманізму, громадянської солідарності, соціальної злагоди та толерантності, гармонійно взаємодіяти з соціумом щодо забезпечення національних інтересів, ефективного розвитку держави у всіх її напрямках. При цьому адекватно співвідносячи та погоджуючи індивідуальні й загальносуспільні інтереси, позаяк національно-патріотичне утвердження це і відповідальне, чесне ставлення до самого себе, до реалізації особистісних здібностей (кебети) на власну (як громадянина), суспільну та державну користь.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це реальна можливість оперативної реалізації в житті громадянських, політичних і соціальних прав молоді особистості, її мобільна інтеграція в національно-культурні, громадські, державні інституції українського суспільства. Процес національно-патріотичного утвердження як інтегрованої якості особистості студента у кінцевому підсумку визначає його спосібність почуватися морально, соціально, політично, юридично дієздатним. Отже, Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це процес інкультурації індивіда, утвердження національних цінностей у бутті особистості, що реалізується через її національну свідомість, патріотичні настрої, активну громадянську позицію та високу правову культуру.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Нормативно-правове регулювання національно-патріотичного утвердження студентської молоді

Нині в Україні, як ніколи, актуалізується проблема регенерації національно-патріотичного виховання дітей та молоді загалом, та національно-патріотичного утвердження молодого покоління зокрема, на загальнодержавному рівні. Системна криза, в якій упродовж тривалого часу перебуває український соціум, а теж трагічні події наприкінці 2013 р., пов'язані зі загибеллю українських громадян в Києві та Одесі, кривавими наслідками Революції Гідності, втратою Кримського півострову, війною на Донбасі, висувають на визначальне місце проблематику підтримки загальнонаціональної солідарності, відтворення і збереження національно-духовних й соціокультурних цінностей, серед яких ключовою є ідея патріотизму. Єднаючи систему загальнонаціональних цінностей, патріотизм виступає основою національної ідентичності, національної безпеки та державного будівництва.

Актуалізація виокремлення означеної проблематики окремим підрозділом обумовлена інтенцією державної влади упродовж останніх років здійснювати винятковий акцент саме на військовій складовій національно-патріотичного виховання молоді, а надто формуванням нормативно-правової бази з наголосом на військову мобілізацію. Зокрема, в редакції концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (16.06.2015 р, № 641) наголошено, що «пріоритетною, є військово-патріотичне виховання, скероване на формування у підростаючої особистості готовності до захисту Вітчизни, розвиток бажання отримувати військові професії, проходити службу у Збройних Силах України як особливому виді державної служби» [82].

У цьому ж документі зосереджується увага на тому, що діяльність у напрямку військово-патріотичного виховання молоді зобов'язана реалізовуватися комплексно, в гармонійній цілісності усіх його складових, спільними зусиллями органів державного управління, закладів освіти, сім'ї, громадських інституцій (організацій, товариств, об'єднань), Збройних Сил України та інших силових структур. Системна організація військово-патріотичного виховання повинна скеровуватися на підготовку молоді до оволодіння військовими професіями, формування фізичної та психологічної готовності в лавах Збройних сил України, забезпечення потреби зростаючого покоління в постійному удосконаленні особистої підготовки до захисту Вітчизни [82].

Національно-патріотичне утвердження та військово-патріотичне виховання міцно взаємопов'язані між собою як одне ціле та його невід'ємна складова як у змістовному, так і організаційному відношенні. Саме таке співвідношення допускає схожість та відмінність у цільових установках, а також у модусах досягнення цілей. Так, якщо національно-патріотичне утвердження, як сукупне ціле, покликане готувати студентську молодь до професійної діяльності та оборони національних інтересів держави, виконання громадянських обов'язків, то військово-патріотичне виховання має на меті підготовку до збройного захисту Вітчизни, виконання військового обов'язку. Разом з тим не має жодних підстав для змішування чи ототожнення означених дефініцій. Особливість військово-патріотичного виховання має об'єктивний характер та визначається його виразною цільовою установкою – підготовка до оборони та захисту держави.

Національно-патріотичне утвердження передбачає формування патріотично-національних та інтернаціональних почуттів, якостей в особистості. Зміст військово-патріотичного виховання передусім означається розвитком бойового духу, самовідданості та відваги. Себто, якщо національно-патріотичне утвердження має на меті прищеплення любові та поваги до нашої держави, українського народу в цілому, то військово-патріотичне виховання

формує почуття гордості та поваги, найперше, щодо Збройних Сил нашої країни – армії. Отже, метою національно-патріотичного утвердження є становлення громадянина-патріота України, який готовий віддано розбудовувати державу та забезпечувати її національну безпеку, знає свої права та обов'язки, вміє цивілізовано відстоювати їх, сприяє консолідації українського народу, розвитку громадянського суспільства, є конкурентоспроможним, здатний успішно самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій української національної культури.

Національно-патріотичне утвердження та військово-патріотичне виховання як певна система, яка у формі підсистеми входить в систему громадянського виховання на регіональному рівні, передбачає конкретні завдання, зміст, форми, методи, модуси та певні інституції (навчальні заклади, адміністративні органи, громадські організації, об'єднання тощо). Системність у процесі організації громадянського, військово-патріотичного та національно-патріотичного утвердження обумовлюється: комплексним підходом щодо постановки цілей та завдань, вибору та планування організаційних форм; безперервністю цієї роботи в усіх ланках інститутів соціалізації, виховання і розвитку особистості громадянина-патріота; планомірними і скоординованими зусиллями з розвитку процесів демократизації та гуманізації системи національно-патріотичного утвердження; перетворенням закладів вищої освіти у дієвий фактор розвитку особистості кожного студента, їх патріотичної свідомості; взаємодією освітніх установ, адміністративних органів та інших соціальних інститутів у підготовці молоді до виконання нею громадянських функцій.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді, будучи найважливішою функцією держави і суспільства, являє собою цілісну систему дій щодо створення оптимальних умов для відродження в українському суспільстві патріотизму, громадянських якостей, готовності до виконання громадянського та військового обов'язку. Отже, основний підхід до розуміння цілей та завдань, принципів, змісту національно-патріотичного утвердження

студентської молоді визначається ідеєю пріоритетності формування особистості людини-громадянина і лише потім створення необхідних умов для спеціальної підготовки молоді до виконання військового обов'язку.

Разом з тим, на державному рівні в законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій і Луганській областях» окреслена першочергова мета – відновити суверенітет над тимчасово окупованими територіями, забезпечення національної безпеки та оборони, відсіч й стримування збройної агресії Російської Федерації в Луганській і Донецькій Луганській областях [67]. Відтак, значно актуалізується досліджувана нами проблематика, позаяк для досягнення означеної мети необхідно чітко визначити модус національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Серед низки нормативно-правових актів які регламентують проблему національно-патріотичного утвердження студентської молоді, визначальне місце посідає Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 р., затверджена Указом Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/201549 [205].

Відповідно до Стратегії визначальними напрямками національно-патріотичного поступу українського соціуму є: удосконалення нормативно-правової бази щодо національно-патріотичного виховання дітей і молоді; підвищення значимості української мови як національної цінності; забезпечення відповідної організації методичної та науково-дослідної роботи у напрямку національно-патріотичного виховання; опрацювання новітніх виховних систем, метод і технологій у сфері національно-патріотичного виховання; узагальнення та впровадження оптимального досвіду в цьому напрямку; введення у навчальний процес дисциплін духовно-морального спрямування, які є основою формування особистості та базисом національно-патріотичного виховання; розроблення єдиних стандартів діяльності у напрямку національно-патріотичного виховання та модусів їх впровадження;

підвищення професійної майстерності спеціалістів у сфері національно-патріотичного виховання; формування конструктивної взаємодії між суб'єктами національно-патріотичного виховання; створення умов й підтримки з боку держави для ефективної діяльності інституцій громадянського суспільства у сфері національно-патріотичного виховання; забезпечення оптимальної діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування у напрямку національно-патріотичного виховання; налагодження та координація інформаційно-просвітницької діяльності у напрямку національно-патріотичного виховання; реалізація заходів, націлених на підвищення престижу військової служби; розвиток міжнародної співпраці з країнами Європейського Союзу та іншими цивілізованими державами, які успішно реалізують заходи національно-патріотичного виховання; організація системи оперативного моніторингу в напрямку національно-патріотичного виховання.

Нині державна політика України в напрямку національно-патріотичного виховання реалізовується у контексті положень Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про Збройні Сили України», «Про оборону України», «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX ст.», «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр.», Постанови Верховної Ради України від 12.05.2015 р. № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді», Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 рр. (затверджена Указом Президента України від 13.10.2015 р. № 580/2015) та низки інших нормативно-правових документів.

Питання законодавчого нормування національно-патріотичного виховання доволі ґрунтовно висвітлюється у Законі України «Про оборону України». Зокрема, у ст. 3 цього закону зауважено, що підготовка держави до оборони у мирний час, разом з іншим, передбачає такі обов'язкові складові, а зокрема: військово-патріотичне виховання громадян України, належну підготовку молоді до служби в Збройних Силах України, забезпечення престижу (авторитетності) військової служби. Також, у ст. 12 визначається, що одним зі завдань військових формувань, які діють згідно національного законодавства, та правоохоронних органів держави, є безпосередня участь у підготовці громадян України до військової служби, зокібна, у допризовній виучці молоді, підготовці призовників військово-технічного фаху, забезпеченні призову на строкову військову службу, навчальні (чи перевірочні) та спеціальні збори, а надто участь у військово-патріотичному вихованні громадян України [67].

Окрім того, серед завдань діяльності органів виконавчої влади в напрямку оборони та взаємодії з Міністерством Оборони України, згідно ст. 13 означеного закону, є організація роботи у сфері військово-патріотичного виховання громадян України та надання допомоги громадським інституціям, діяльність яких скерована на зміцнення обороноздатності України та військово-патріотичне виховання її громадян. Так, відповідно до ст. 14 , місцеві державні адміністрації зобов'язані здійснювати військово-патріотичне виховання, організовувати допризовну підготовку молоді та призовників з військово-технічних спеціальностей. Натомість, виконавчі органи сільських, селищних та міських рад у сфері оборонної діяльності (ст. 15) повинні проводити систематичні заходи стосовно військово-патріотичного виховання громадян України [67].

Також, у законі «Про оборону України» в ст. 16 звертається увага те, що установи, підприємства, організації усіх форм власності та обов'язки їх посадових осіб у сфері оборони, зобов'язані створювати своїм працівникам відповідні умови для виконання ними військового обов'язку відповідно до

національного законодавства, а також забезпечувати реалізацію заходів щодо їх військово-патріотичного виховання.

Закон України «Про Збройні сили України» у ст. 11, визначаючи основи діяльності Збройних Сил України, наголошує на необхідності виховання військовослужбовців на патріотичних засадах, бойових традиціях, звичаях українського народу, зразковому дотриманні військової дисципліни.

Проблема патріотичного виховання досить широко розкрита у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, затвердженою Указом Президента України 14 березня 2016 року (№ 92/2016). Зокрема, вона визначає основну складову ефективного розвитку сектору безпеки і оборони України в сучасних реаліях, якою є: впровадження ефективної системи військово-патріотичного виховання та забезпечення закладів освіти відповідними програмами військової підготовки й цивільного захисту. Концепція передбачає, що кадрове забезпечення розвитку систем сектору безпеки і оборони України має базуватися на створенні оптимальних умов для ведення військово-патріотичного виховання молоді, натомість розвиток соціально-гуманітарного забезпечення повинне реалізовуватися шляхом удосконалення методів й форм культурно-виховної, просвітницької та військово-патріотичної роботи у середовищі військовослужбовців й працівників правоохоронних органів, а також модусом протидії деструктивному інформаційному впливу супротивника (ворога). Окрему увагу уділено місцю та ролі соціуму в розвитку сектору безпеки і оборони України. Відтак, пріоритетом у цьому напрямку є створення усіх доконечних умов стосовно залучення громадських інституцій в процес військово-патріотичного виховання молоді та підготовку громадян щодо захисту своєї держави.

Водночас, аналіз чинного національного законодавства у сфері національно-патріотичного виховання дозволяє засвідчувати, що національно-патріотичне утвердження нині не набуло габітусу цілісного законодавчо окресленого механізму цілеспрямованої та системної взаємодії органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти, інституцій

громадянського суспільства та громадян щодо формування високої національної свідомості, почуття відданості своїй державі.

Так, у положеннях Конституції України в принципі відсутні поняття «патріот», «патріотизм». Водночас, статтю 15 Основного закону є пристанови вважати прямою заборonoю на визнання єдиної державницької ідеології як обов'язкової, а звідси й будь-яких ідейних основ патріотизму [79].

Закон України «Про освіту», через відсутність в Україні окремого закону про національно-патріотичне виховання, повинен би за логікою унормовувати національно-патріотичне утвердження підростаючої молоді генерції в якості одного з основних пріоритетів діяльності держави й суспільства стосовно розвитку громадянина, означувати завдання та окреслювати методи і форми такої діяльності. Втім, закон не уділяє відповідної уваги цьому вкрай вагомому аспекту, й лише в одній статті зустрічається поняття «патріотизм». Так, окремо, в обов'язках педагогічних й науково-педагогічних працівників зауважується, що вони професійним настановленням та особистим прикладом зобов'язані утверджувати повагу до патріотизму, як одного з головних принципів загальнолюдської моралі [67].

У положеннях Законів України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX ст.», «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» та «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939 – 1945 рр.» також узагалі не застосовують поняття «патріотизм» та «патріот».

Верховна Рада України постановою від 12 травня 2015 р. № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного виховання дітей та молоді» теж не зробила відповідного внеску щодо наповнення національної законодавчої бази у напрямку національно-патріотичного виховання. Незважаючи на доволі претензійну назву, поняття

«патріотизм» у положеннях постанови вживається тільки один раз у п. 2, третьому абзаці, а саме: «рекомендувати Кабінету Міністрів України у встановленому порядку розробити методичні рекомендації стосовно представлення подій, що пов'язані з окупацією Криму Російською Федерацією та проведенням АТО... у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді».

Сьогоднішній процес українського державотворення має вкрай велику значимість для визначення майбутнього України, подальших перспектив не лише її розвитку, але й цілої Європи, й зрештою всього світового порядку. Сучасні надзвичайно складні реалії, що пов'язані з протистоянням російській інформаційно-психологічній та збройній агресії, вимагають нових завдань на шляху суспільного й політично-економічного розвитку України. Разом зі забезпеченням нашої територіальної цілісності та інтеграцією до європейського співтовариства, визначальним завданням має постати розбудова якісно нової державної політики національно-патріотичного утвердження молоді, яка значною мірою й вплине на майбутній позитивний розвиток Української держави в усіх сферах.

Національно-патріотичне утвердження молоді як невіддільна складова системи забезпечення національної безпеки України покликана стати цілеспрямовано, комплексною та системною діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, сім'ї, громадськості, закладів освіти й інших суспільних інституцій. Вона має спрямовуватися на формування в молоді генерації високої національно-патріотичної свідомості, почуття любові та вірності до Батьківщини, постійної готовності до здійснювання свого обов'язку зі захисту національних інтересів. Визначальним завданням національно-патріотичного утвердження молоді є формування позитивного ціннісного ставлення до Українського народу, Батьківщини, своєї держави та нації.

З метою удосконалення державної політики щодо проблем національно-патріотичного утвердження молоді зокрема, й українського громадянства

загалом, покращення нормативно-правового забезпечення у цьому напрямку нами пропонується:

1. Внести зміни до Конституції України, а саме статті 15, другого абзацу «Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» записати в редакції: «Держава зобов'язана сприяти утвердженню та розвитку державницької ідеології як цілісної системи ідей, цінностей та уявлень, через яку український народ визначає форми організації власного буття, усвідомлює своє місце в світі та виявляє власні національні інтереси, потреби».

2. У новій редакції Закону України «Про основи національної безпеки» означити:

– серед національних інтересів: «розвиток інтелектуального потенціалу українського народу, формування національно-патріотичного світогляду громадян, збереження національно-культурної ідентичності, розвиток духовно-моральних цінностей українців, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення необхідних умов для розширеного відтворення населення»;

– серед головних напрямків державної політики у сфері національної безпеки: «формування національно-патріотичного світогляду українського народу, розвиток національно-культурної ідентичності та збереження його духовно-моральних цінностей»; «системна взаємодія органів державної влади, місцевого самоврядування у напрямі національно-патріотичного виховання, забезпечення широкої громадської підтримки в розвитку цих процесів, підвищення ролі сім'ї, суспільних інституцій та волонтерських рухів, організацій».

3. Внести зміни до Закону України «Про освіту», а саме:

– в преамбулі абзац 2 викласти у такій редакції «метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства шляхом розвитку фізичних і розумових здібностей, її талантів, виховання громадянина-патріота своєї держави, утвердження любові до України, моральності, духовності, шанобливого ставлення до національних здобутків, наслідування найкращих прикладів звитяги й мужності борців за свободу та

незалежність Української держави, збагачення на цій основі інтелектуального, культурного та творчого потенціалу українського народу, підвищення його освітнього рівня, забезпечення держави висококваліфікованими фахівцями»;

- статтю 6 в четвертому абзаці доповнити поняттям «патріотизм»;
- статтю 33 викласти у такій редакції: «Дошкільна освіта та виховання реалізовується дошкільними навчальними закладами у тісній взаємодії зі сім'єю, метою якої є забезпечення психічного та фізичного здоров'я дітей, їх всебічного розвитку, утвердження любові до України, моральності, духовності, шанобливого ставлення до національних здобутків українського народу, вироблення умінь та навичок, доконечних для подальшого навчання»;

- статтю 35 в частині 1 викласти у такій редакції: «Загальна середня освіта забезпечує всебічний розвиток дитини як особистості, її здібностей, нахилів, талантів, сприяє трудовій підготовці та професійному самовизначенні, виховує громадянина-патріота держави, формує любов до України, шанобливого ставлення до національних надбань, розвиває духовність, моральність, наслідування найкращих прикладів звитяги й мужності борців за свободу та незалежність Української держави, сприяє засвоєнню визначеного національно-культурними та суспільними потребами обсягу знань про людину, природу, суспільство і виробництво, забезпечує екологічне виховання та фізичне вдосконалення»;

- статтю 44 в першій частині доповнити абзацом такого змісту: «національно-патріотичне утвердження студентської молоді».

4. Внести зміни до пункту 17 Воєнної доктрини (затвердженої Указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015), а саме: до головних завдань воєнної політики України додати: «військово-патріотичне виховання особового складу Збройних Сил України та інших військових формувань, підняття престижу військової служби, утвердження моральності, духовності, шанобливого ставлення до національних надбань Української держави,

наслідування найкращих прикладів звитяги й мужності борців за свободу та незалежність України».

5. Зважаючи на те, що національно-патріотичне виховання є невіддільною складовою системи забезпечення національної безпеки України доцільно розглянути питання стосовно утворення при Апараті Ради національної безпеки та оборони України постійнодіючого Координаційного центру з питань національно-патріотичного виховання громадян. До діяльності такого центру необхідно залучити представників зацікавлених відомств, міністерств, громадськості, ЗМІ, духовно-релігійні, волонтерські організації та інші суспільні інститути. Основними завданнями новоутвореного Центру повинно стати не лише об'єднання зусиль всіх органів державної та місцевої влади, громадськості й світової української діаспори стосовно покращення національно-патріотичного виховання громадян України, але й контроль за ефективністю реалізації державної політики у цьому напрямку.

2.2. Мораль і право: основні філософсько-правові детермінанти національно-патріотичного утвердження студентської молоді

Сучасні соціокультурні контексти вимагають принципово нового підходу до національно-патріотичного утвердження студентської молоді. Нині випускники закладів вищої освіти розпочинають свою професійну діяльність у складних умовах, пов'язаних з подіями, що відбулися в Україні за останні п'ять років. Відтак, у контексті суспільно-політичної трансформації, мобільної демократизації, інформатизації та глобалізації молода людина постає перед складним вибором певних ціннісних орієнтацій та поведінкових моделей, бажаючи водночас до максимальної самореалізації як особистості, громадянина й професіоналіста. На процес формування особистості молодої людини впливають чимало чинників, які детермінують процес соціалізації

студентської молоді загалом, проте основними домінантами були, є, і, очевидно, будуть мораль і право.

Новітній науковий дискурс пропонує значну низку визначень дефініції «мораль». У контексті аналізу задекларованої нами проблематики найбільш слушним є тлумачення, запропоноване представники конструктивізму, які означають мораль «як самореферентну систему з особним автопоезісом, що генерує моральні смисли й конститує проблемне поле духовності» [236, р. 23].

Щодо визначення дефініції «право», то жвава полеміка між правниками, філософами та іншими галузевими науковцями триває донині. Іноді змісти, які розкривають означене поняття, принципово різняться один від одного. Аналіз актуалізованої проблеми в історичному контексті показує, що зміст дефініції права є предметом постійної критики через спроби його удосконалення. Родоначальник німецької класичної філософії Іммануїл Кант охарактеризував поняття як «сумарне уявлення або ж уявлення, в якому поєднано чимало об'єктів» [14]. Відтак ми воліємо знайти узагальнюючі характеристики предмету, який виступає об'єктом нашої наукової зацікавленості.

Для всебічного розуміння дефініції права слід розуміти істотну відмінність між правовими та іншими суспільними нормами. Визначний німецький мислитель Райнгольд Ціпеліус у свої науковому доробку «Філософія права» зауважує, що «...в якості гарантованого права» можна вбачити всі норми поведінки, які, силою державно-організованого примусу, визначені для обов'язкового виконання у певному соціумі» [223, с. 10]. Проте він зауважує, що «у той же час, із-за бажання, ми маємо можливість позначити поняттям «право» окрему частинку цих обов'язкових норм – приміром, ті мінімально достатні норми, що є доконечними для здійснення правосуддя» [223, с. 11]. А тому, тут ми можемо диспутувати про появу ще одного поняття «свободи дефініції». Позаяк дефініція права усіляко тлумачиться різними науковими концепціями й теоріями, то і намагання окреслити універсальне (одне єдине та вірне) визначення – це безкінечний дискурс.

Особливої значущості для сучасної української освіти набуває питання співвідношення моралі та права в освітній площині загалом, й національно-патріотичного утвердження студентської молоді зокрема. Безумовно, сучасний український освітній простір є доволі складно-структурованим явищем, яке безнастанно модифікується під впливом глобалізаційних процесів й модернізаційних викликів. Як нами зауважувалося у попередньому підрозділі, нині істотно змінилося й національне законодавство, що регулює освітянську діяльність закладів вищої освіти та виховний процес студентської молоді. У контексті філософського аналізу осмислення дефініції «освітнього простору», також існує чимало наукових позицій.

Серед тлумачень дослідників, які предметно вивчали означене питання, на наше переконання, найбільш концептуально обґрунтованим є визначення запропоноване сучасною вченою Марченко О. В. Зокрема, вона визначає категорію «освітній простір» як зовнішній «кордон» стосовно педагогічного мислення й освіти в їх традиційному розумінні. Вона зауважує, що «освіта виступає як певний феномен культури, як надважливий інститут соціалізації, своєрідний механізм культурогенезису» [116, с. 10]. Проте, на переконання дослідниці, розуміння освіти в її онтологічному вимірі, враховуючи її роль, яку вона виконує в еволюції Всесвіту, «вимагає нової методології, виходу поза межі узвичаєних поглядів на освіту «зсередини» як на комплекс процесів, що реалізовується в освітньому закладі чи будь-якій іншій педагогічній системі» [116, с. 11].

Отже, національно-патріотичне утвердження студентської молоді як невід'ємна складова загального освітньо-виховного процесу в закладах вищої освіти має певну специфіку, обумовлену реаліями як сучасного українського освітнього простору зокрема, так і загальними соціокультурними аспектами загалом.

Зокрема, слід звернути особливу увагу на те, що глобалізаційні процеси заново конституують світовий політичний простір, засновуючи в ньому наднаціональні політичні інституції та форми суспільних відносин.

Національно-патріотичне виховання ще наприкінці минулого століття обмежувалося по-суті, лише національною історичною пам'яттю, то нині вкрай необхідно трансформувати як його змістову складову, так і форми й методи її реалізації.

Глобалізація з властивим їй ущільненням простору і часу актуалізувала полеміку в середовищі наукових кіл щодо правової, соціальної, освітньої та культурної релевантності націоналізму й космополітизму. Підтримуємо наукову позицію вченого Бека У. стосовно необхідності перенесення цього диспуту у методологічну площину. У цьому аспекті простежується діалектичний взаємозв'язок між націоналізмом й космополітизмом, позаяк «реалістичний космополітизм визначає націоналізм, націоналізм, так само, передбачає космополітизм» [233, с. 96–97].

Слушно зауважує сучасний вчений Буяк Б. Б. «виховання у період глобалізації реалізовується в межах програми демократичного глобального навчання, світоглядні директиви якої зводять до комплементарно поєднувати національні та наднаціональні основи у стратегіях демократичного виховання» [18, с. 358]. З метою виконання такого завдання слід осмислювати значимість таких чинників як моральне й правове виховання, які, у свою чергу, ґрунтуються на перцепції та розумінні таких дефініцій як мораль і право.

Підвищення рівня національно-патріотичного утвердження студентської молоді не можливо без врахування такої атестації сучасного соціуму як мультикультуралізм. Сьогодні філософсько-правове осмислення проблеми мультикультуралізму є не лише певною спробою дати відповідь на теоретичні питання розвитку правової матерії, освіти, культури, постмодерного суспільства, але й намаганням розробити практичні рекомендації щодо скорочення або палаталізації глобалізаційного тиску на індивіда, який відчуває себе розгубленим у просторі культурного плюралізму.

Соціокультурні контексти, які були нами окреслені вище, значно розширили розуміння завдань національно-патріотичного утвердження

студентської молоді, до яких залучається сприяння вирішенню глобальних проблем сьогодення.

Так, слухним взірцем тут, переконує дослідник освітньо-виховних проблем Буяк Б. Б. [18, с. 358], є новітні стратегії екологічного виховання, в яких політична, національно-патріотична складові органічно гармонізують з етичною квінтесенцією екологічного виховання. Як відзначає він, «це здійснюється через їх спільні світоглядні основи» [18, с. 396]. Проте такі спільні позитивні підоснови не можуть заснуватися за тієї умови, що світогляд індивіда формувався без врахування таких детермінант як мораль та право.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді також залежить від означених чинників. Як уже зауважувалося, чимало вчених проймалися проблематикою виховання та утвердження гідних громадян України, правдивих патріотів своєї нації, утім способних до толерантного інтеркультурного діалогу. «Збереження національної ідентичності індивіда в глобалізованому світі, відтворення його буттєвої укоріненості нині виступає суспільнозначимим питанням для усіх соціумів, які підлягають певному глобалізаційному тиску. Еквівалентною відповіддю на усі ці виклики є модернізація теорії і практики національно-патріотичного утвердження», – стверджує Триняк М. В. [199, с. 242].

Антитеза «націоналізм-космополітизм» нерідко використовується у нинішніх дискусіях щодо перспектив національно-патріотичного утвердження студентської молоді, вихованні дітей у добу глобалізації. Як слушно відзначає дослідник Загрийчук І. Д., «космополітична тенденція, яка дедалі проявляється в умовах глобалізації, відображає динамічність національного, перспективу його зміни, метаморфози, проте, в жодному випадку, не винищення чи подолання як такого. Істиною є те, що національне нині вже не може більше залишатись у своїх узвичаєних формах, межах. Потужні імпульси інтеграції світового людства в єдиний, цілісний планетарний організм обумовлюють необхідність зближення культур, згладжування та уніфікацію монолітних національно-культурних світів. Водночас диференціація та інтеграція

світового людства в єдиний, цілісний планетарний організм актуалізують проблему вироблення новітніх форм утвердження національного» [64, с. 105].

У сучасному українському соціумі виклики глобалізації у зв'язку з динамічним становленням національної самосвідомості інтенсифікують суперечку між націоналізмом та космополітизмом. Відтак, постає об'єктивна необхідність як національно-патріотичного утвердження студентської молоді, так і мультикультурної освіти. Це обумовлюється передусім тим, що український соціум є різноманітним у територіально-звичайовому, національному та віросповідному аспектах, визначається чисельними субкультурними та контркультурними рухами – політичними, професійними, мистецькими тощо. Тому формування власної мультикультурної концепції освіти та виховання нині перебуває у фокусі українського наукового дискурсу.

Завдання ускладняється тим, що така концепція зобов'язана органічно вписуватися у горизонти і контекст макропроекту національно-патріотичного виховання дітей та утвердження студентської молоді. Саме встановлення діалогічних відносин між змістом мультикультурної освіти та смислами національно-патріотичного виховання є вимогою сучасної особистісної культури індивіда зокрема і соціуму зокрема [199, с. 431].

Реалії України, визначені подіями останнього періоду, показують, наскільки ця проблема має вагоме значення для майбутнього розвитку українського соціуму. Позаяк саме зараз формуються засади міжкультурних відносин, що зможуть окреслити продуктивний розвиток самобутньої української держави. І саме освіта й наука спроможні генерувати розвій громадянського суспільства та ефективну розбудову України на основах демократії та рівноцінності усіх суб'єктів мультикультурного соціуму.

Визначальною умовою та світоглядною основою національно-патріотичного утвердження студентської молоді є оволодіння певними національними й громадянськими цінностями як одним із механізмів гармонійної взаємодії індивіда та соціуму, громадянина та держави, як національними та суспільними ідеалами, що окреслюють загальні орієнтири

розвитку нації та життєдіяльності суспільства. Цінності визначають особливості й формулюють відносин індивіда з навколишньою дійсністю (соціумом, нацією, державою), а також виступають передумовою формування належної поведінки особистості та успішного розвитку держави.

Моральні цінності – це громадянські чесноти (відповідальність, патріотизм, людяність, чесність, порядність, працелюбність, наполегливість, добросовісність, відвага тощо). Ціннісні орієнтації відображують усвідомлене ставлення індивіда до певної соціальної реальності, визначаючи мотивацію його поведінки та здійснюючи значний вплив на його самовизначення й діяльність. Відтак, цінності безпосередньо впливають на світогляд, характер, поведінку та спосіб особистісного буття людини.

Як зауважує американський вчений Рокич М., цінності простежуються в особистості, соціумі, культурі; вплив цінностей має тотальний характер, позаяк ми вбачаємо його практично в усіх соціальних феноменах, які заслуговують уваги; загальна кількість цінностей, які є надбанням індивіда, відносно незначна; усі люди керуються одними й тими ж цінностями, проте у різному вимірі, ступені; цінності впорядковані у певні системи.

Відтак, Рокич М. виокремлює дві групи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні, вчений осмислює як переконання індивіда щодо мети й завершального стану, до якого він намагається наблизитися (приміром, знання, щастя, добробут). Інструментальні, вчений тлумачить, як уявлення про необхідні методи поведінки для досягнення термінальних цінностей (брати на себе відповідальність, діяти офіційно, самоконтроль, талант, сміливість, незалежність та ін.) [74, с. 5].

Загальновідома модель, запропонована Маслоу А., визначає дві взаємозв'язані групи цінностей: 1) низькорівневі Д-цінності (дефіцітарні – сформовані у результаті незадоволення тих чи інших запитів, себто обумовлені певною потребою); 2) високоорганізовані Б-цінності (істотні, буттєві, визначені мета-потребами та самоактуалізацією. Втім здійснення

нижчих цінностей виступає доконечною умовою формування та реалізації цінностей значно вищого рівня [117, с. 19].

У концепції Інглхарт Р., яка сформована на теорії Маслоу А., зосереджується увага на метаморфозі ціннісних систем різних соціумів, на взаємозалежності глобалізаційних процесів та ціннісних систем. Згідно наукової позиції вченого, конститутивні цінності індивіда формуються на початкових етапах життя, а відтак відображують соціально-економічну дійсність соціалізації в так званий «формативний» період. Науковець диференціює цінності на «матеріалістичні» (порядок й гарантована безпека, економічний добробут, релігійні норми) та «пост-матеріалістичні» (індивідуальна свобода, самовираження та самореалізація, доброта життя) [70, с. 11].

Вчений Клагес Х. у своїй теорії парцелює цінності на: громадянського обов'язку й визнання (порядок, дисципліна, законслухняність) та цінності самореалізації (свобода, самоутвердження, творчість). Як зауважує науковець, націленість на одну із окреслених систем визначається, відповідно, «нормоцентричним» або ж «аутоцентричним» напрямком, себто орієнтацією на соціальні, правові норми або особистісні установки, переконання [235, р. 37].

Інтегративна модель, запропонована науковцем Яницьким М., означає три варіації спрямованості індивіда: 1) на цінності адаптації (здоров'я, розваги, матеріальний добробут) – низький рівень; 2) на цінності соціалізації (кар'єра, імідж, суспільне визнання, сім'я); 3) на цінності індивідуалізації (свобода, самореалізація, освіта, творчість) – високий рівень [230, с.13].

Ціннісна регуляція поведінки індивіда здійснюється внаслідок співвіднесення його особистісних потреб й мотивів із нормами, утвердженими в соціумі, себто вся соціальна активність є суспільно обумовленою формою задоволення власних потреб людини. Також цінності регулюють і поведінку різних соціальних груп та суспільства загалом, вбезпечуючи їх самовідтворення та стійкість. Відтак, цінності характеризуються як

визначальні детермінанти соціальної активності. Головною ознакою ціннісної регуляції соціальної поведінки виступає те, що вона є значним і тривалим актом людської діяльності (а не окремою дією чи системою предметних операцій), який реалізовується упродовж цілого життя індивіда й пов'язаний з його сенсом [230, с. 70].

На переконання ученого Леонтьєва Д., є три модуси існування цінностей, а саме особові, суспільні та наочні. Також ним запропоновано евентуальні форми об'єднання цінностей за різними критеріями, що означають певні полярні ціннісні системи. Зокрема, групи термінальних цінностей:

— конкретні (реальні) життєві цінності (здоров'я, сімейне життя, друзі, робота) – абстрактні цінності (свобода, пізнання, розвиток, креативність);

— цінності особистого життя (внутрішня гармонія, здоров'я, любов, сім'я, друзі, розваги) – цінності професійної самореалізації (цікава робота, престиж, кар'єра, творчість, продуктивна діяльність, активна праця);

— особистісні цінності (свобода, мудрість, повага, творчість, впевненість, любов, здоров'я, матеріальний добробут) – цінності міжособистісних відносин (дружба, щаслива сім'я, доброзичливий професійний колектив, приємне товариство, щастя інших);

— активні цінності (особиста свобода, активна праця, креативна діяльність, енергійне життя) – пасивні цінності (пізнання, самоповага, впевненість у власний потенціал, життєва мудрість, краса природи) [107, с. 76].

Група інструментальних цінностей (за концепцією Леонтьєва) представлена наступними цінностями:

— етичні цінності (цілеспрямованість, мудрість, чесність, правдомовність, вихованість, оптимізм, мужність, акуратність) – цінності міжособистісного спілкування (доброзичливість, чуйність, толерантність, лагідність, поміркованість) – цінності професійної самореалізації (організованість, працьовитість, відповідальність, наполегливість, ініціативність, творча активність);

— особистісно-індивідуальні цінності (внутрішня свобода, незалежність, відвага, здоровий глузд, шляхетність) – конформістські цінності (самоконтроль, старанність, відповідальність) – альтруїстичні цінності (чуйність, толерантність, доброзичливість, терпеливість);

— цінності самоутвердження (незалежність, високі запити, принциповість, мужність, ініціативність) – цінності прийняття інших (терпеливість, чуйність, урівноваженість);

— інтелектуальні цінності (самоконтроль, мудрість, освіченість, раціоналізм,) – цінності безпосередньо-емоційного світовідчуття (чуйність, життєрадісність, чесність) [107, с. 76].

Як акцентує Леонтьєв Д., саме регулююча дія цінностей і визначає вектор людської діяльності. Позаяк, особистість з домінуючою ціннісною регуляцією у своїй поведінці керується здебільшого стійкими інтересами та орієнтирами особисто значимої соціальної групи, й вкрай рідко ситуативними [107, с. 77].

Суб'єктні цінності, слушно зауважує Музика О. Л., є головними регуляторами діяльності, це – «особливості особистості, які в контексті рефлексії індивідом власного індивідуального досвіду осмислюються ним як внутрішній потенціал адаптації у несталих життєвих ситуаціях, що допомагають задоволенню його потреб й досягненню окреслених цілей» [125, с. 51].

Визначальними ознаками національно-патріотичного утвердження студентської молоді є «потужне, стійке, а не ситуативне, бажання впливати на державотворчі процеси та безпосередня участь у національних та громадянських справах, яка визначена прагненням змінити, перетворити або, насупроти, зберегти, зміцнити діючий порядок, його форми, певні явища у державі [181, с. 93]. Студенти, які мають активну національно-патріотичну позицію критично мислять, осмислено аналізують події в державі, дотримуються правових та моральних норм, користуються законними правами, вирізняється високою правовою поведінкою та культурою.

Національно-патріотичне утвердження є однією із основних домінантів формування активної громадянської позиції, правової культури студентської молоді на основах національних цінностей та світової культури.

Слушно зауважує Кривонос І., «історична місія інтелектуальної еліти, педагогів, усієї громадськості – створювати такі суспільно-політичні умови, утверджувати в молоді таку громадянську позицію, які б формували, зберігали й розвивали її національний характер. А завданням держави є гарантувати належні умови щодо формування, розвитку та становлення повноцінного громадянина - патріота України» [95, с. 59].

В сучасних умовах українського державотворення, що значно ускладняється військовою агресією проти нашої країни, надзвичайно актуалізується проблематика формування патріотичних почуттів, становлення активної громадянської позиції, сприяння осмисленню власного громадянського обов'язку на основах національних й загальнолюдських цінностей. Національна система освіти загалом і науково-педагогічні спільноти закладів вищої освіти зокрема повинні максимально акумулювати сили на ефектизацію вирішення складних завдань національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Визначальною метою цього процесу є формування у молодій генерації високої національно-патріотичної свідомості, почуття любові до України, значної поваги до відомих виразників національних ідей, історичних будівничих української державності, особистої готовності до відповідального виконання конституційних й громадянських обов'язків. Процес національно-патріотичного утвердження студентської молоді передбачає правові, соціальні, організаційні, цільові, функціональні та інші аспекти. Конститутивною складовою цього процесу є формування у студентської молоді любові до рідного народу, держави, що здійснюється безпосереднім соціальним середовищем шляхом передачі певних національно-культурних практик [17, с. 16].

Організовуючи сприятливі умови для національно-патріотичного утвердження студентської молоді, необхідно враховувати те, що в Україні історично обумовився досить широкий спектр регіонально-культурних особливостей та регіонально-політичних відмінностей, існує неоднозначне розуміння соціумом певних явищ та подій як минулого, так і сьогодення. Відтак, саме національна свідомість, патріотичність, активна громадянська позиція покликані консолідувати українців, зберегти те, що упродовж чималого історичного часу було метою – незалежну державу.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді повинне реалізовуватися за такими напрямками:

— *державний* – опирається на гарантування державою системи патріотичного та героїко-патріотичного виховання;

— *соціальний* – базується на особистісне осмислення норм моралі та їх дотриманні, націлене на усвідомлення пріоритетності вселюдських й національних цінностей, інтересів, формування шанобливого ставлення до історії, мови, культури, традицій і звичаїв українського народу;

— *військовий* – ґрунтується на розвитку бойового духу – готовності захищати цілісність, суверенність держави, відстоювати національні інтереси, активної участі в державотворчих процесах, формуванні здорового способу життя, підвищенні фізичної загартованості молоді з метою підготовки до захисту свого народу;

— *правовий* – визначає формування правосвідомості, правової поведінки, правової культури та активної громадянської позиції.

Гарантією ефективності виховного процесу в закладах вищої освіти у контексті сучасних українських є гармонійне поєднання системи домінант й стратегічних напрямків національно-патріотичного утвердження студентської молоді в цілісний модус, який гарантуватиме досягнення належних результатів – органічно й міцно утверджених і молодому індивідуумові вселюдських й українських національних цінностей.

Національно-патріотичного утвердження повинно виступати пріоритетним напрямком усієї навчально-виховної діяльності як в аудиторному середовищі студентської молоді, так і поза ним. Позаяк, нині як ніколи, доконечним постає виховання молодії генерації із розвиненою національно-патріотичною свідомістю та високою правовою культурою.

Відтак, необхідно особливу увагу зосереджувати на актуалізації та посиленні мотивації до вивчення студентською молоддю філософських, культурних, історичних та правових навчальних дисциплін. Саме предмети із означених нами наукових циклів, як показує практика, сприяють цілісному осмисленню таких засадних принципів як відданість своєму народу, любові до України, гордості за її історично-культурні здобутки, високому прагненні діяти лише у правовій матерії.

Упродовж останнього часу, з метою популяризації, відновлення та збереження національних здобутків української держави, розвитку патріотизму у молодого покоління, формування національної ідентичності, високої правової культури, проблематика національно-патріотичного утвердження значно актуалізувалася на державному рівні та набула чітких обрисів у нормативно-правовій площині.

Таким чином, національно-патріотичне утвердження студентської молоді повинно стати одним із основних пріоритетів у процесі підготовки молодого фахівця в закладах вищої освіти. Модус такої підготовки має ґрунтуватися на принципах демократизму, гуманізму, спадкоємності та наступності поколінь, толерантності. Виняткова відповідальність за збереження незалежності, суверенітету, демократичності, ефективний розвиток державних процесів, тотальний розвій правової матерії, формування громадянського суспільства покладається на нову національну генерацію – студентську молодь. Тільки той, хто має не лише високі духовні, морально-психологічні та професійні якості, але й національну свідомість й патріотизм, здатен гідно виконувати обов'язки як громадянин своєї держави. Саме тому, нині, пріоритетним завданням закладів вищої освіти має бути формування

цілісної особистості, одними з визначальних якостей якої є гідна національна свідомість, утверджене почуття патріотизму та висока правова культура.

Отже, для гарантування оперативного процесу розвитку громадянського суспільства в Україні нагальність оновлення змісту національно-патріотичного виховання та утвердження не викликає жодного сумніву. Деміургами такого соціуму мають бути особи високої моралі, обізнані у правовій матерії. Правові знання повинні бути не лише прерогативою вузького кола спеціалістів, а масові, притаманні будь-якому пересічному громадянину, щоб могли захищати права та свободи людини, верховенство права у державі й розвивати громадянське суспільство. Позаяк, саме розуміння та цілісне дотримання моральних і правових норм є запорукою успіху державотворчих процесів у нашій країні.

2.3. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді як домінанта формування громадянського суспільства

В умовах глобалізації та сучасного розвитку знань й інноваційних технологій, національно-патріотичне утвердження студентської молоді потребує нового філософсько-світоглядного осмислення національної виховної системи у закладах вищої освіти; теоретико-правового обґрунтування законодавчого забезпечення її реалізації в університетському середовищі; розробки конститутивних засад правової культури особистості та спрямування їх у русло виразної орієнтації на національну правову систему, національні традиції (з урахуванням європейської практики розвитку фундаментальних демократично-правових цінностей громадянського суспільства). Позаяк без збереження національної правової системи, історичних поступів, культурних здобутків, мови утвердження власної національної ідентичності, самобутності неможливе.

Тому національно-правового утвердження молодії генерації є активним модусом формування правової культури, бо вона як правовий феномен розвитку громадянського суспільства спосібна впливати на всі сфери суспільної практики. Разом з тим правова культура як здобуток національної правової системи має розглядатися не лише як практичний пласт юриспруденції (в контексті правопорядку), а і як універсальне буттєва квінтесенція для спільноти, соціуму, які знаходяться у фазі національного утвердження.

Як нами було визначено у підрозділі 1.3, сутність національно-патріотичного утвердження осмислюється різними вченими у філософських категоріях як соціальне почуття, політичний і моральний принцип, квінтесенцією якого є любов до своєї батьківщини й готовність відстоювати національні інтереси жертвуючи власними.

Так, сучасні українські дослідники Гула Р. та Якунін В. аналізують дефініцію «патріотизм» «як філософську категорію, емоційно-психологічний феномен, складне соціально-політичне явище, що виявляється через практичний досвід й відношення до виконування завдань на благо свого народу, високу відповідальність за його долю та майбутнє. Патріотизм як цілісна система, містить в собі справді існуючі почуття, ідеї та погляди, які відбиваються у свідомості індивіда як об'єктивно існуюча соціальна реальність, генерує її духовно-перетворювальне ставлення до держави, Батьківщини і Вітчизни» [229, с. 11].

Соціологія у межах аксіологічного підходу аналогічно з філософією розглядає патріотизм в громадянському ракурсі, як одну з визначальних духовних цінностей соціуму, соціокультурної спільноти у контексті координат «особистість-батьківщина», «як емоційно-моральний зв'язок, єдність етнічних, географічних, історичних, релігійних, культурних, естетичних атестацій в межах дефініція «батьківщина» [229, с. 13].

Визнання високої ціннісної значимості національно-патріотичного утвердження молоді обумовлено його спосібністю максимально

мобілізувати суспільство, залучати й зосереджувати людські та матеріальні ресурси для досягнення конкретної мети, зокрема, в умовах зовнішньої або внутрішньої загрози, здатної порушити національне буття чи стабільність існування певного суспільства.

Мобілізаційного потенціалу національно-патріотичне утвердження набуває шляхом єдності аксіологічного та праксеологічного у соціальних практиках індивідів: моральні установки та цінності щодо своєї держави стають основами діяльності, націленої на розвиток її соціальних та виробничих інституцій. Імпульс, який акумулює цю єдність, надається правлячими класами, що ми бачимо в історичному досвіді перших держав (система патріотичного виховання в античній Греції, Спарті, а теж у Київській Русі), в яких однією з визначальних цілей було формування відданості правителю та державі.

На державному рівні патріотична риторика актуалізувалася внаслідок масових призовів до армії з метою ведення війн, які в контексті розвитку індустріального капіталізму, національних держав, значного дефіциту ресурсів й формування колоніальних імперій набули характеру звичайного, постійного явища. На переконання Поузена Б., націоналізм як політичний рух та ідеологія, додає інтенсивності ведення війни, і, передусім, можливість держав мобілізувати творчу енергію та почуття відданості (дух самопожертви) мільйонів солдатів. Згідно ж позиції автора, держави продукують націоналізм задля зміцнення й покращення власних військових можливостей [236, р. 81].

Природно, що військовий конфлікт на Донбасі, водночас з використанням величезних соціальних технологій гібридної війни [238, pp. 27–29] та емоційно піднесеними національно-патріотичними гаслами-закликами в медійному просторі, спричинив стрімке падіння позитивного ставлення українського та російського населення один до одного.

Мілітаризація здійснювалась паралельно формуванню інституцій модерну. Формування масових армій, які напр. XIX ст. досягали мільйон осіб, вважалися позитивною практикою з боку виживання держави на міжнародній

політичній арені та захисту національного суверенітету. Саме патріотична пропаганда, яка велася через інституції засобів масової інформації, сприяла як формуванню національної ідентичності, так й забезпечувала лояльність боєздатних солдатів нових державних утворень та армійських новобранців, позаяк більшість з них були відірвані від своїх певних локальних спільнот з узвичаєним світобаченням. Державні лідери, правляча еліта запроваджують обов'язкову освіту та значно розширюють до університетського середовища задля формування та трансляції в загальні народні маси своєрідних національно-культурних кодів, а теж беруть участь у національно-патріотичній пропаганді. Позаяк значилось, що культура та освіта у форматі стандартизованої національної варіації національної мови, суцільного набору символів, історичного минулого та спогадів спростить комунікацію військ, значно підвищить рівень їх солідарності, а відтак прихильність окресленим цілям війни, безапеляційну готовність солдат жертвувати власним життям [237, р. 85].

Саме ідея про те, що правлячі класи, державні лідери застосовують патріотичні цінності як основу мобілізації соціуму властива для новітніх конструктивістських теорій. В означених концепціях патріотизм аналізується як політико-ідеологічний конструкт, послідовно сформований певними елітними колами крізь призму механізму винаходу традицій, так, як це зауважено у Хобсбаума Е. – суспільних практик символічного або напівритуального характеру, які здебільшого регулюються за допомогою визначених правил, які відкрито або таємно визнаються. Їх ціллю є запровадження окремих цінностей і засад поведінки, а модусом досягнення – повторення. Зазвичай традиції вибудовувалися в процесі радикальної трансформації соціуму, коли швидко руйнувалися соціальні модуси, для яких формувалися попередні традиції, і натомість поставали нові форми стосовно яких ці традиції були не евентуальні. На переконання Хобсбаума Е., національний патріотизм – один з визначальних модусів формування національних держав. Явища, ситуації, факти, що пригадують людям про їх

громадянство здебільшого асоціюються зі символами і напіввиртуальними діями (зображення, прапори, музика, церемонії, вибори), більшість з котрих є винайденими історичними новаціями [236, р. 12].

Мобілізаційні механізми патріотизму є предметом гострої критики серед окремих вчених, зокрема конструктивістського напрямку. На переконання Кейтеба Г., захист патріотизму є де-факто відмовою інтелектуалів від цінностей визначених епохою Просвітництва: свобода розуму, неприязнь до ідолопоклонства та фанатизму, зокрема об'єднаного (групового, колегіального). Негативну позицію щодо патріотизму він аргументує його інтелектуальною помилковістю, позаяк її об'єкт – держава, країна виступає абстракцією, що складається з декількох конкретних (територія, ландшафт) та багатьох уявних складових (справжня та сфальсифікована історія, сформована зі спогадів (переданих здебільшого усно) соціальна пам'ять, безособові або ж невидимі соціальні зв'язки). Патріотизм – це плід уяви, самоідеалізація, об'єднаний (груповий, колегіальний, державний) нарцисизм, готовність вмерти чи вбити за абстракцію. Відтак, ця смертоносна форма налагодження відносин в певному суспільному утворенні сприяє захисту та розвитку етнічної гордості, сепаратизму, релігійного фундаменталізму і т.д. Його моральний збиток є в тому, що він має деструктивний характер, диктує присутність ворогів, безнастанно підтримує міф про дійсно існуючу загрозу, генерує колективну форму самоідеалізації та перечить загальнолюдській моралі [234, рр. 4–9].

Виходячи з логіки цих ідей, патріотизм сам по собі є стерилізований, безрезультатний, вигідний лише в інструментальному сенсі, а тому застосовується в політиці як інтегративна цінність. На наше переконання, такий концепт є занадто тенденційним, в ньому елімінуються позитивні соціальні функції феномена патріотизму. Зокрема, повністю ігнорується його історична й соціокультурна динаміка, модуси, яких він набирає у конкретних політичних умовах та ідеологічних артикуляціях державних інституцій. У процесі суспільного поступу патріотизм наповнявся певним національним,

соціальним та класовим змістом, мобілізовуючи соціальний досвід, практики у різних ідеологічних формах: громадянських, націоналістичних, класових, релігійних, революційних.

В Україні патріотизм має релігійне підґрунтя, позаяк після прийняття християнства Київською Руссю, християнській віра об'єднала народ в єдине ціле. Класова, а водночас і революційна форма патріотизму властива ідеології СРСР, яка декларувала особливу історичну місію робочому класу радянського народу стати першими першопроходцями у побудові справедливого (безкласового) соціалістичного суспільства («соціалістичний патріотизм», «радянський патріотизм»). Проте, найпопулярнішими, найавторитетнішими ідеологічними формами, упродовж усього історичного розвитку, є етнічний та громадянський.

Етнічний патріотизм (націоналізм), що особливо актуалізується в період утворення та формування національних держав, називає патріотом людину, яка, передусім, говорить мовою власної етнічної спільноти, практикує її традиції та сповідує її релігію. Сьогодні «етнічний патріотизм» має амбівалентний зміст: здатен консолідувати і мобілізувати етнос, організуючи й структуруючи його на масштабні, грандіозні соціальні дії. Проте, слід зауважити, що стосовно поліетнічних держав-націй (якою є Україна) він, також, може виступати у формі руйнівної сили, певного відчуження членів однієї етнічної спільноти від інших, сприяти поширенню шовінізму, ксенофобії, релігійному антагонізму, культурній нетерпимості, міжетнічним протистоянням. Більшість сучасних вчених українського націоналізму, представників націоналістичних організацій в Україні в своїх теоретичних побудовах декларують саме етнічний патріотизм [55, с. 71].

Громадянський патріотизм органічно формується на основі етнічного патріотизму (націоналізму) внаслідок трансформації окремого народу в державну націю. Тому, якщо етнічний патріотизм не перейшов у громадянський, то етнічна ідентичність може бути використана регіональними елітами як спосіб боротьби за владу, стати передумовою виникнення

сепаратистських рухів, формування нових державних (або квазі-державних) утворень. Відтак, громадянський патріотизм ґрунтується, передусім, на громадянській ідентичності (єдності політичних націй за принципом «землі»). Патріот, згідно цієї теорії, це людина, яка має активну громадянську позицію, сповідує принцип верховенства права, гідно виконує свій конституційний обов'язок, несе особисту відповідальність за політичну та соціальну стабільність, міжконфесійне взаєморозуміння й міжетнічну згоду [55, с. 72].

Сьогодні, у період інтенсивних процесів демократизації та глобалізації світового простору, домінуючою тенденцією виступає формування феномену національно-патріотичного утвердження як толерантності нації-держави, що передбачає в собі усвідомлення етнокультурних та етноконфесійних відмінностей між громадянами української держави. Визначальною умовою такого національно-патріотичного утвердження є наявність високої політичної і правової культури, домінування державних політико-правових цінностей над етнокультурними та етноконфесійними.

Найґрунтовніше ідеї громадянського патріотизму представив Хабермас Ю. у своїй нормативній моделі «конституційного патріотизму», в якому громадяни держави взаємопов'язані між собою через прийняття прав людини та демократичних цінностей. Себто політична вірність опирається не на спільність етнічного походження, а на цінностях й нормах демократичної конституції. Принципи конституційного патріотизму передбачають умови спільного буття та взаємозв'язків між різними життєвими формами, які співіснують на однакових, рівних правах. Національними традиціями є колективні ідентичності, які почасти співпадають між собою, проте вже не потребують центральної, визначальної точки, де вони фіксуються та інтегруються в національну ідентичність. Взамін цього абстрактна ідея прав людини та демократії формують константну основу, навколо якої пробиваються проміння національних традицій – історії, мови, мистецтва власної нації [215, р. 130].

Отже, конституційний патріотизм визначає демократичний устрій, визначення умов суспільного договору, певного контракту між владою та громадянами. Як засвідчили наукові розвідки Кутуєва П., ефективну економічну політику здатна здійснювати демократична держава, яка добродіє розвитку, функціонуючи у матерії плюралістичного політичного соціуму, оскільки таке середовище нейтралізує перешкоди на шляху максимальної реалізації творчого потенціалу соціальної дії [101, с. 372]. Разом з тим, націоналізм як культурна платформа модерну, не маючи функціональних спільностей із ліберально-демократичним устроєм, за окремих умов може мати селекційну спорідненість з ним [100, с. 372].

Формування кордонів «свій – чужий», часових, просторових, символічних, певних уявлень про «ми-спільноту» та спільне походження; визначення системи цінностей та норм всередині певної спільноти, групи; створення державних символів, використовую які держава декларує власну ідентичність та суверенність; героїзація та міфологізація історичних подій, які символізують національну єдність є тими ж мобілізаційними механізмами, які трансформують патріотизм на сильний інтегруючий засіб національної спільноти.

Вагому значущість у формуванні патріотизму займає саме історична пам'ять. Виступаючи саморефлексивною інтерпретацією національної спільноти свого минулого (а через нього і майбутнього) вона є історично мінливою формою. Відтак завданням національної історіографії є розвиток своєрідної культури патріотизму – відтворення та збереження минулого народу, держави, відчуття національної гордості для евентуального його застосовування в діяльності соціуму.

Особливість нинішньої політики історичної пам'яті в Україні є в її близькості до традицій класичного модерну, в якому будь-які відмінності утискалися, нейтралізувалися. Усупереч європейській політиці історичної пам'яті, українська еліта вибудовує курс єдино вірного історичного наративу, який зобов'язаний консолідувати українську націю та значно підняти її

національно-патріотичну свідомість. Насправді він лише інтенсифікує конфлікт історичної пам'яті не лише всередині країни, але і на міжнародній арені. Імпульс щодо популяризації єдиного націоналістичного наративу отримав живильне підґрунтя на основі технологій гібридної війни. Так, Україна стала жертвою застосовування ідеології «Руського світу», в котрій історична пам'ять, як її основне знаряддя, здійснила завдання деконструктизації української національної ідентичності цілих регіонів.

Культурно лояльний наратив стосовно радянської історичної пам'яті, який підтримується певною частиною українського населення, став ототожнюватись з російським, а відтак з ворожим до національних інтересів. Втім, чи доцільно ставити знак рівності між сепаратизмом, ідеологією «Руського світу» та лояльністю до радянської культурної спадщини? Зокрема, свято Перемоги в націоналістичному дискурсі вважається як таке, що пов'язує українське населення з радянським наративом історичної пам'яті. Однак, за даними соціологічних досліджень, саме ця подія об'єднує переважну більшість українських громадян. Опитування, проведене Фондом «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» разом зі соціологічною службою «Ukrainian Sociology Service» в 2015 році показало, що, 9 травня – це єдина дата, яка об'єднує 84 % населення сучасної України [229, с. 166].

Індикатором незадоволення українськими громадянами політикою історичної пам'яті стали масові акції 9 травня 2017-2018 рр., які були своєрідним «майданом» громадян, орієнтованих на ідеали «пострадянської України — мирної, індустріально, економічно розвиненої країни, лояльної до радянської культурної спадщини спрямований проти спроб нав'язати українцям інші уявлення про минуле їх сімей, їх персональної історії, місця в суспільстві». В той же час, в Україні немає політичної сили, яка могла б перетворити цю активність у відповідні їй установки, фактор політичного життя країни, включити в систему політичного представництва. Про певну закономірність подібних сплесків громадянської активності нам доводилось писати ще у 2013 р.: деідеологізації політичного активізму, відсутності на

народному рівні дієвих механізмів артикуляції колективних інтересів, вже тоді наявних передумов формування етнокультурних солідарностей в Україні [55].

Всупереч такій політиці, що проводиться правлячим класом, дані досліджень Центру Розумкова 2016 р. свідчать про визначальне значення приналежності до єдиної держави в процесі національної ідентифікації. Українську націю передусім, як громадянську, сприймають 55% україномовних і російськомовних і 58% двомовних респондентів. Сприймають Україну як свою Батьківщину 96% україномовних і 74% російськомовних респондентів. Спільне розуміння цінності держави відображено у поглядах на патріотизм. Більшість опитаних пишаються або позитивно відносяться до державних символів та атрибутів України – прапора, гербу, гімну, національної грошової одиниці, українській мові як державній [55]. У всіх групах респонденти погоджуються з тим, що для того, щоб вважатися патріотом, людина, насамперед, зобов'язана виховувати любов до України в своїх дітях, піклуватися про добробут власної сім'ї, поважати свою державу, національні символи, закони, інститути влади, знати її історію та культуру, працювати на благо своєї держави, бути готовим боротися за дотримання прав і свобод, захищати її міжнародну репутацію.

Отже, розбудова демократичної, соціальної, правової держави та формування громадянського суспільства, у контексті глобалізаційних викликів, гостро актуалізує проблеми виховання самостійної, компетентної, відповідальної та соціально активної особистості. Відтак особливої значущості набуває питання підвищення національної свідомості та правової відповідальності громадян, їх національно-правове утвердження.

Національно-правове утвердження є відправним чинником формування правової дійсності в Україні. Його зміст та ефективність обумовлені тим, що воно відбувається в складних умовах хронічної трансформації тоталітарного суспільства в демократичне громадянське. Процес ускладняється й тим, що він супроводжується не тільки політичними та економічними, але й культурними та правовими кризами, неспроможністю національно-правової системи

виховання адекватно відкликатися на зміни форм та стилю поведінки сучасної молоді.

Суспільна нагальність національно-правового утвердження молоді продиктована розвитком національної свідомості, практичною реалізацією правових норм, що є визначальною умовою свободи вибору індивідом власних дій, норм поведінки та несення відповідальності за них. Національно-правове утвердження покликане стати основним чинником, конститутивною гарантією оптимального формування громадянського суспільства. Отже, дискурс про громадянське суспільство є можливим лише за умови існування громадянина як самостійного суб'єкта, який осмислює себе невід'ємною частиною суспільства, його важливим членом, наділеним комплексом прав і свобод, а також усвідомлює свою відповідальність перед ним.

Формування громадянського суспільства не може реалізуватися вольовими методами впливу, а лише шляхом досягнення верховенства права. І саме студентська молодь, будучи вагомим суспільним рушієм, покликана відштовхуючись від досягнутого формувати нові риси українського суспільства, забезпечити його ціннісний еволюційний процес [1, с. 32].

Безумовно, однією з визначальних передумов оперативного формування громадянського суспільства є правове виховання. Українська педагогічна думка визначає правове виховання як формування етично-правової (або ж морально-правової) культури, яка собою представляє: володіння певною системою знань та ціннісних орієнтацій естетики, моралі, права в їх гармонійній єдності; готовність виконувати громадянські обов'язки та додержуватися правових норм; правову популяризацію; виховання в атмосфері пієтету права та поваги до законів; вироблення активної життєвої позиції; неприпустимість порушення громадського порядку та будь-яких антисуспільних діянь [2, с. 153-154]. Втім таке тлумачення дефініції правового виховання, на наше переконання, є дещо звуженим, і не відображає усіх істотних особливостей цього явища.

Значно ґрунтовніше правове виховання визначають науковці-правники, хоча в їх трактуваннях також спостерігаються певні відмінності. Певна частина вважає, що правове виховання є не тільки суспільно інспектованим процесом правової соціалізації, а передусім, діяльністю, системою заходів, формуванням правової свідомості, які виступають реально діючими механізмами впливу на національно-правове утвердження особистості. Правове виховання – це також й певні рефлексивні та випадкові чинники, зокрема об'єктивні фактори повсякденного життя (які не завжди мають позитивний характер). На переконання інших вчених-юристів, правове виховання – це вплив на внутрішній (духовний) світ індивіда, його свідомість, психолого-емоційний стан, на процес пізнання та опанування правового світогляду [3, с. 13-14].

У своїх наукових працях дослідниця Татарінцева Е. В. тлумачить правове виховання, як взаємовплив суб'єктів, бажання до гармонійного поєднання інтересів громадянина та запитів суспільства. Вона слушно зауважує, що процес правового виховання зобов'язаний містити пізнання та усвідомлення індивідом змісту довколишнього світу та сутності особистого «Я», необхідності злагодженого симбіозу суб'єктів [4, с. 134-135].

Правове виховання є багатоаспектною формою діяльності, яку в широкому розумінні можна аналізувати як вплив усіх правових чинників суспільного буття, зокрема правової системи, на формування в індивідів й соціальних груп певних правових якостей, які відповідають, досягнутим соціумом, ступеню правової свідомості та культури. Себто правове виховання осмислюється швидше як правова соціалізація. У вузькому розумінні – це систематичний, цілеспрямований щоденний вплив юридичної доктрини та практики на свідомість індивідів з метою розвитку в них належного рівня правової свідомості, правової культури та типової правомірної поведінки [5, с. 12].

Отже, правове виховання – це цілеспрямований комплексний та безперервний вплив на індивіда з метою розвитку правової культури й

формування активної правомірної поведінки. Ціллю цього процесу є досягнення такого рівня, який гарантуватиме, у будь-яких правовідносинах, консенсусну реалізацію всіма індивідами своїх прав та обов'язків й сприятиме загальному правовому поступу. Слід зауважити, що забезпечення правового виховання повинно відбуватися у контексті постійного моніторингу, себто з урахуванням усіх викликів сучасного соціуму (ризиків, запитів, перспектив).

Реалії інформаційного суспільства вимагають комплексного підходу до проблеми правового виховання індивіда, передусім врахування наступних чинників:

- по-перше, беручи до уваги цілісний характер людської свідомості, слід максимально поєднувати усі види виховання (розумове, моральне, естетичне, патріотичне, релігійне);

- по-друге, зважаючи на плюралізм, чисельність та емоційне забарвлення продукції засобів масової інформації, не варто проводити чіткого розмежування між рубриками та передачами з розважальним чи художнім змістом та трансляціями, які присвячені абсолютно правовому вихованню соціуму. Навпаки, ми вважаємо за раціональне поєднувати перераховані тематичні блоки (приміром, у художніх фільмах висвітлювати діяльність правоохоронних органів; розважальним передачам надавати інтелектуально-виховного характеру);

- по-третє, розв'язуючи проблеми правового виховання, необхідно синтезувати усі чинники життя соціуму, які здійснюють вплив на правосвідомість індивіда. Відтак спроектувати, за допомогою права, національну стратегію, яка акумулює позитивні фактори правовиховного впливу та ефективно протидіятиме негативним чинникам розвитку правової культури індивіда [6, с. 44].

Отже, зміст правового виховання розкривається у ході систематичного та цілеспрямованого впливу на правосвідомість індивіда за допомогою комплексу правовиховних заходів, сукупності певних засобів та способів, якими владує соціум.

Правове виховання виступаючи однією з визначальних передумов формування громадянського суспільства повинна дати індивіду доконечні в повсякденному житті правові знання, навчити його поважати закони та підзаконні акти, передусім їх виконувати, себто сформувати належний рівень правової культури, спосібний ухилитись правопорушень та сприяти їх зменшенню в своєму оточенні.

Аналіз формування громадянського суспільства у зв'язку з правовим вихованням показав, що на шляху до правового ідеалу визначальне місце посідає людський чинник. Позаяк будь-які політичні інституції – це результат людського потенціалу, і кожен політичний механізм запускається в дію лише соціумом. Відтак розглядаючи основи формування громадянського суспільства, неодмінно стикаємося з проблемою правового виховання, яке скероване насамперед на індивіда. Звідси доцільно, на наше переконання, застосовувати дефініцію ідеалу соціуму, а не ідеалу держави. Отже, якщо формування державно-правового ідеалу опосередковане процесами становлення громадянського суспільства, то на шляху до суспільного ідеалу таким визначальним чинником є правове виховання індивіда.

У теоретичній площині такий ідеал обґрунтовується теорією «правового суспільства», інституційними основами якого є правова держава та громадянське суспільство в їх одності. Дефініція «правове суспільство» тлумачиться як суспільство, в якому домінує принцип верховенства права, або таке суспільство, що ефективно саморегулюється, де демаркацією свободи одного індивіда виступає тільки така ж рівна свобода іншого індивіда [7, с. 30].

Досліджуючи вплив правового виховання на формування громадянського суспільства, український правознавець Максимов С. визначив основні чинники, які обумовлюють цей процес: 1) показники та якість правової вихованості громадян, які забезпечують можливість функціонування державного механізму; 2) ступінь правової вихованості суб'єктів владних прав як запорука додержання режиму обов'язкового виконання законів; 3) рівень

правничої науки, яка здійснює безпосередній вплив на процес державотворення шляхом формування суспільного ідеалу, доктринального обґрунтування та розроблення концепту державно-правових реформ; 4) система якості вищої юридичної науки, що гарантує забезпечення професійним кадровим потенціалом; 5) спосібність правового виховання завбачити та коригувати аномалії правосвідомості, себто скеровувати соціум на правомірну поведінку тощо [7, с. 46].

Звідси, одним з визначальних факторів, який безпосередньо впливає на формування громадянського суспільства виступає якість правової вихованості молодого покоління, їх спосібність розбудовувати сучасну правову державу. Передусім, для розвитку демократичної держави та зміцнення принципу верховенства права значливим є його перцепція українським соціумом. Тому правове виховання повинне стати основою моральної традиції кожної спільноти, стійким елементом будь-якої інституції, загальним ідеалом громадянської думки, тоді й соціум наблизиться до нього [8, с. 128].

Отже, для формування громадянського суспільства доконечним є належний рівень правової вихованості громадян, яку необхідно актуалізувати саме в студентському середовищі, коли формується стійкий світогляд індивіда. При цьому правове виховання обов'язане мати виразну ціннісну основу, яка відповідає вектору розбудови правової держави, розвитку громадянського суспільства. Відповідно в сучасних українських реаліях, коли формуються нові риси суспільства, правове виховання повинне виступати інструментом трансляції демократичних установок, національних переконань, європейських орієнтацій, правових цінностей, моральних вартостей. Керівними принципами правового виховання у громадянському суспільстві є: свобода, законність, рівність, справедливість, загальне благо тощо.

Рівень правової вихованості студентської молоді безпосередньо залежить від рівня освіти, ціннісних орієнтацій навчальних інституцій. Сьогодні основний акцент реформування вищої освіти поставлений на навчальному процесі, натомість виховна складова залишається поза увагою.

Відтак виховний процес потребує певної трансформації, що пов'язано з такими тенденціями як: нестабільність сучасного світу, динамічний розвиток інформаційного суспільства, утвердження плюралістичної парадигми, відмова від традиціоналізму, декларування принципу множинності, фрагментації культурної єдності, увага до особистості та її внутрішнього світу, питань ідентичності [3, с. 232].

Разом з тим актуально, щоб виховна сфера не втратила свого основного призначення – передати національну традицію, фундамент, на якому має зростати правова державність. Тому вкрай необхідно зорієнтувати молодь на поглиблене розуміння значення права як найбільш універсального, легітимного засобу регулювання взаємин між людьми [10, с. 229].

Аналізуючи сучасні тенденції у правовому вихованні, правознавець Оніщенко Н. зауважує, що «...основним результатом освітнього процесу повинна стати не система знань, умінь і навичок сама по собі, а готовність до новітніх інтелектуальних, інформаційних, комунікативних, соціально-правових практик, до розуміння права, сприйняття його настанов та приписів» [11, с. 204-205].

Відтак актуалізується проблема організації ефективного правового самовиховання українського студентства, результатом якого повинне стати формування нової генерації, здатної об'єктивно оцінювати правову дійсність. Основними особливостями такого покоління буде, безумовно, правомірна поведінка, прагнення до постійного удосконалення, неодмінна готовність до трансформації своїх особистісних якостей, відповідно до загальнолюдських, і разом з тим індивідуальних інтересів, орієнтацій та цінностей [12, с. 30].

Зміст правового самовиховання студентської молоді ми аналізуємо як процес активного, здебільшого систематичного та цілеспрямованого впливу на особисту правосвідомість шляхом використання виховних заходів національно-правового спрямування, застосування відповідної системи методів, засобів, способів та прийомів, індивідуально обраних суб'єктом для досягнення визначеної ним мети з урахуванням своїх психологічних

особливостей, інтелектуальних здібностей, набутих правових практичних умінь та навичок, і звісно життєвого досвіду в цілому.

Серед основних складових змісту правового самовиховання необхідно виокремити наступні елементи: 1) процес набуття системи правових знань, що відповідає запитам суб'єкта таdezидератам розвитку громадянського суспільства; 2) ініціативна робота індивіда над підвищенням рівня власної правосвідомості,

Отже, серед складових змісту правового самовиховання можна виділити наступні елементи: 1) здобуття сукупності правових знань, що відповідає потребам суб'єкта і вимогам розвитку громадянського суспільства; 2) робота особи над підвищенням рівня власної правосвідомості, яка полягає у виробленні поваги до права як цінності, формуванні правових ідеалів, переконань, установок щодо правомірної поведінки; 3) активна діяльність індивіда, що відображається в прагненні самоудосконалюватися, у свободі та самостійності при визначенні цілей правового виховання, формуванні системи завдань, формулюванні шляхів щодо їх вирішення, це, у кінцевому результаті, акумулює процес формування ініціативного громадянина [12, с. 31 – 32].

Зміст правового самовиховання студентської молоді визначається бінарним характером. Першим аспектом є те, що це самостійна діяльність індивіда щодо підвищення рівня особистої правосвідомості та правової культури. Другий аспект визначається особливим статусом соціальної групи «студентства», що вимагає систематичного зовнішнього виховного впливу, який проявляється не у формі правовиховної діяльності відповідних органів, а як управління правовим самовихованням, активне сприяння молодій особі в процесі його організації.

Формування інститутів громадянського суспільства на рівні закладів вищої освіти, передусім, залежить від стану розвитку студентського самоврядування. Адже саме воно є тим середовищем, в якому студентська молодь набирає значного досвіду самоорганізації, самоконтролю, самоуправління, зокрема у правовій сфері. Правове виховання студентського

самоврядування здійснюється, здебільшого, у формі ініціативної правомірної діяльності, що і, власне, сприяє формуванню молоді правосвідомої генерації – фундаменту громадянського суспільства.

Слушно зауважив правник Головченко В. В., що рівень розвитку правової культури студентської молоді безпосередньо обумовлюється становищем студентського самоврядування, в якому вчений вбачає реальний потенціал виховання конкретно визначеними справами, набуття навичок самовиховання, самовдосконалення та самоуправління. Студентське самоврядування може бути як і засобом, так і критерієм ефективності правового виховання, показником рівня правової культури студентської молоді [13, с. 35-36].

Ефективність як правового самовиховання, так і студентського самоврядування залежить, у першу чергу, від підготовки педагогами молоді до таких видів діяльності. Тому особливої актуальності набуває характер взаємодії педагогів та студентів як запорука якісних, демократичних перетворень у вищих навчальних закладах та, як наслідок, у суспільстві в цілому.

Важливим аспектом при допомозі в організації студентського самоврядування та правового самовиховання молоді в його середовищі є формування образу висококваліфікованого, цілеспрямованого, ініціативного, активного громадянина, здатного бути творцем свого майбутнього, майбутнього своєї родини та держави, що відповідає парадигмі розвитку громадянського суспільства.

За О. Ф. Скакун, для правової системи, що формується, в умовах послаблення ідеологічної функції держави ціннісний вакуум особливо небезпечний – він може бути заповнений «цінностями» кримінального світу або клановими установками, їх вабливими обіцянками швидкого виходу з кризи. Тому конструктивний процес формування інноваційної системи правових цінностей, норм і принципів, повинен випереджати процес руйнування традиційних цінностей, що себе віджили [14, с. 38].

Подолання такого роду негативних тенденцій можливе лише шляхом узгоджених, зважених, активних правовиховних дій держави та усіх інститутів громадянського суспільства, зорієнтованих на утвердження системи цінностей, заснованих на приматі не держави, а людини задля її всебічного розвитку та самореалізації.

Варто підкреслити, що правове виховання як передумова формування громадянського суспільства перебуває в тісному взаємозв'язку і взаємовпливі з процесами державотворення. Формування громадянського суспільства і побудова відповідної державності має безперечно позитивний вплив на процес правового виховання.

У цілому взаємообумовленість формування громадянського суспільства і правового виховання опосередкована ідеєю суспільного ідеалу та правової особистості. Будь-який суспільний ідеал, у свою чергу, передбачає існування певних характеристик особистості як суб'єкта такого суспільства. Саме правова особистість і є кінцевою метою правового виховання, якій мають відповідати зміст і спрямованість останнього. У зв'язку з цим, акцент у правовому вихованні як одній з передумов формування громадянського суспільства, поступово зміщується на принципи права, загальнолюдські цінності, ті підстави, які покладені в основу вільного вибору стилю та характеру поведінки в межах суспільних відносин, на які поширюються правові норми.

Висновки до розділу 2

Аналіз нормативно-правової бази національно-патріотичного утвердження студентської молоді» дозволяє простежити наступну тенденцію: нормативно-правові документи з означеної проблематики (від незалежності України – до 2014 р.) визначали категорію «патріотичного виховання». Після подій Революції Гідності, втрати Кримського півострову, початком війни на Сході, з 2014 р. нормативно-правова база чітко декларує поняття

«національно-патріотичного виховання» з винятковим акцентом саме на військовій складовій.

Беручи до уваги те, що Концепція національної системи виховання (1996), Концепція національно-патріотичного виховання (2009), Концепція Загальнодержавної цільової програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 рр., Концепція громадянської освіти та виховання в Україні (2012), не набула розвитку і не набрала конкретних кроків «з реалізації через зміну векторів розвитку держави і, відповідно, освітньої політики, через різні уявлення правлячих еліт на ідеологію і напрями розвитку освіти» [7].

Відтак було сформовано цілісну «Концепцію національно-патріотичного виховання дітей і молоді» (2015 р.), позаяк нині в Україні «існує пряма загроза денаціоналізації, втрати державної незалежності та потрапляння у сферу впливу іншої держави, постає нагальна необхідність переосмислення зробленого та здійснення системних заходів, націлених на посилення патріотичного виховання дітей та молоді – формування нового українця, що діє на засадах національних та європейських цінностей» [7].

Визначальними цінностями було визначено: повага до національних символів (Прапора, Герба та Гімну України); активна участь громадсько-політичному житті держави; верховенство права; повага до прав кожної людини; рівність усіх перед законом; толерантне ставлення до переконань та цінностей представників інших культур, а також до національно-мовних та регіональних особливостей; готовність захищати суверенітет й територіальну цілісність України. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання означено формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, держави, нації [1]. Відтак, концепція окреслила нову стратегію цілеспрямованого та ефективного процесу виховання суб'єкта громадянського суспільства, громадянина-патріота України.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді Міністерства освіти і науки України (16. 06. 2015 р. № 641) окреслені певні проблеми, на розв'язання яких має бути націлена освітньо-виховна діяльність

зкладів вищої освіти. Головною проблемою є гарантування рівних, однаких стартових можливостей кожному індивідові для самовизначення і самоствердження через звершення суб'єктивно звабливих й одночасно соціально значливих цілей.

В методичних рекомендаціях Міністерства освіти й науки зосереджено увагу, що в сучасних закладах освіти національно-патріотичний аспект повинен бути константним у навчально-виховному процесі, гармонійно поєднуючи національну, громадянську, правову, моральну, родинно-сімейну, естетичну, економічну, трудову, фізичну складову ґрунтуючись на національній історії, знанні й відстоюванні власних прав, належному виконуванні конституційних та громадянських обов'язків, а теж на відповідальності за особисте майбутнє, добробут й долю своєї держави.

Недостатнє нормативно-правове забезпечення та відсутність чіткої загальнодержавної системи діяльності в цій сфері вимагає ретельного опрацювання. Позаяк, сьогодні як ніколи, актуальним є формування у нової молоді генерації патріотичної свідомості, національної гідності, готовності до виконання конституційних й громадянських обов'язків, прагненні до успадкування багатих духовно-культурних здобутків української нації, усвідомлення гуманістичних цінностей, високих ідеалів та аксіологічних орієнтирів, соціально-значущих явищ й процесів суспільного буття

На процес формування особистості молоді людини впливають чимало чинників, які детермінують процес соціалізації студентської молоді загалом, проте основними домінантами були, є, і, очевидно, будуть мораль і право.

Аксіологічні модуси національно-патріотичного утвердження студентської молоді з їх сучасною атестацією відображають недостатнє філософсько-правове розуміння проблем національного буття, фундаментальних національних цінностей, формування індивіда як громадянина-патріота своєї держави, національно-патріотично позицію людини у контексті впливу різних чинників (глобалізаційних викликів,

суспільних реалій), взаємодію з іншими національними культурами, їх виразниками і т.п.

В сучасних умовах українського державотворення, що значно ускладняється військовою агресією проти нашої країни, надзвичайно актуалізується проблематика формування патріотичних почуттів, становлення активної громадянської позиції, сприяння осмисленню власного громадянського обов'язку на основах національних й загальнолюдських цінностей. Національна система освіти загалом і науково-педагогічні спільноти закладів вищої освіти зокрема повинні максимально акумулювати сили на ефектизацію вирішення складних завдань національно-патріотичного утвердження студентської молоді модусом симбіозу моралі та права.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді повинне реалізовуватися за такими напрямками: державний – опирається на гарантування державою системи патріотичного та героїко-патріотичного виховання; соціальний – базується на особистісному осмисленню норм моралі та їх дотриманні, націлене на усвідомлення пріоритетності вселюдських й національних цінностей, інтересів, формування шанобливого ставлення до історії, мови, культури, традицій і звичаїв українського народу; військовий – ґрунтується на розвитку бойового духу – готовності захищати цілісність, суверенність держави, відстоювати національні інтереси, активної участі в державотворчих процесах, формуванні здорового способу життя, підвищенні фізичної загартованості молоді з метою підготовки до захисту свого народу; правовий – визначає формування правосвідомості, правової поведінки, правової культури та активної громадянської позиції.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді повинно стати одним із основних пріоритетів у процесі підготовки молодого фахівця в закладах вищої освіти. Модус такої підготовки має ґрунтуватися на принципах демократизму, гуманізму, спадкоємності та наступності поколінь, толерантності. Виняткова відповідальність за збереження незалежності, суверенітету, демократичності, ефективний розвиток державних процесів,

тотальний розвій правової матерії, формування громадянського суспільства покладається на нову національну генерацію – студентську молодь. Тільки той, хто має не лише високі духовні, морально-психологічні та професійні якості, але й національну свідомість й патріотизм, здатен гідно виконувати обов'язки як громадянин своєї держави. Саме тому, нині, пріоритетним завданням закладів вищої освіти має бути формування цілісної особистості, одними з визначальних якостей якої є гідна національна свідомість, утверджене почуття патріотизму та висока правова культура.

Для гарантування оперативного процесу розвитку громадянського суспільства в Україні, нагальність оновлення змісту національно-патріотичного утвердження студентської молоді, не викликає жодного сумніву. Деміургами такого соціуму мають бути особи високої моралі, обізнані у правовій матерії. Правові знання повинні бути не лише прерогативою вузького кола спеціалістів, а масові, притаманні будь-якому пересічному громадянину, щоб могли захищати права та свободи людини, верховенство права у державі й розвивати громадянське суспільство. Позаяк, саме розуміння та цілісне дотримання моральних і правових норм є запорукою успіху державотворчих процесів у нашій країні.

Визнання високої ціннісної значимості національно-патріотичного утвердження молоді обумовлено його спосібністю максимально мобілізувати суспільство, залучати й зосереджувати людські та матеріальні ресурси для досягнення конкретної мети, зокрема, в умовах зовнішньої або внутрішньої загрози, здатної порушити національне буття чи стабільність існування певного суспільства.

Мобілізаційного потенціалу національно-патріотичне утвердження набуває шляхом єдності аксіологічного та праксеологічного у соціальних практиках індивідів: моральні установки та цінності щодо своєї держави стають основами діяльності, націленої на розвиток її соціальних та виробничих інституцій. Імпульс, який акумулює цю єдність, надається правлячими класами, що ми бачимо в історичному досвіді перших держав

(система патріотичного виховання в античній Греції, Спарті, а теж у Київській Русі), в яких однією з визначальних цілей було формування відданості правителю та державі.

Основними ідеологічними формами патріотизму, упродовж усього історичного розвитку, є етнічний та громадянський. Етнічний патріотизм (націоналізм), що особливо актуалізується в період утворення та формування національних держав, називає патріотом людину, яка, передусім, говорить мовою власної етнічної спільноти, практикує її традиції та сповідує її релігію. Сьогодні «етнічний патріотизм» має амбівалентний зміст: здатен консолідувати і мобілізувати етнос, організуючи й структуруючи його на масштабні, грандіозні соціальні дії, проте, слід зауважити, що стосовно поліетнічних держав-націй (якою є Україна) він, також, може виступати у формі руйнівної сили. Більшість сучасних вчених українського націоналізму, представників націоналістичних організацій в Україні в своїх теоретичних побудовах декларують саме етнічний патріотизм.

Громадянський патріотизм органічно формується на основі етнічного патріотизму (націоналізму) внаслідок трансформації окремого народу в державну націю. Ґрунтується він, передусім, на громадянській ідентичності (єдності політичних націй за принципом «землі»). Патріот, згідно цієї теорії, це людина, яка має активну громадянську позицію, сповідує принцип верховенства права, гідно виконує свій конституційний обов'язок, несе особисту відповідальність за політичну та соціальну стабільність, міжконфесійне взаєморозуміння й міжетнічну згоду.

Сьогодні, у період інтенсивних процесів демократизації та глобалізації світового простору, домінуючою тенденцією виступає формування феномену національно-патріотичного утвердження як толерантності нації-держави, що передбачає в собі усвідомлення етнокультурних та етноконфесійних відмінностей між громадянами української держави. Визначальною умовою такого національно-патріотичного утвердження є наявність високої політичної

і правової культури, домінування державних політико-правових цінностей над етнокультурними та етноконфесійними.

Формування громадянського суспільства не може реалізуватися вольовими методами впливу, а лише шляхом досягнення верховенства права. І саме студентська молодь, будучи вагомим суспільним рушієм, покликана відштовхуючись від досягнутого формувати нові риси українського суспільства, забезпечити його ціннісний еволюційний процес.

Сьогодні одним із пріоритетних напрямків освітньо-виховної діяльності закладів вищої освіти є громадянське виховання, яке обумовлює особистісне утвердження молоді людини як свідомого українця-патріота, з характерологічними їй високоморальними індивідуальними якостями та особливостями характеру, гуманістичними світоглядними установками й манерою мислення, націлених на успішний розвиток демократичного українського суспільства. Визначальною метою громадянсько-правової домінанти національно-патріотичного утвердження є компетентна підготовка студентської молоді до самостійного життя у правовій незалежній державі, її буття у взаємопов'язаному глобалізаційному світі, визнання та втілення загальнолюдських цінностей, формування активної громадянської позиції кожного студента.

Громадсько-правова домінанта національно-патріотичного утвердження повинна передбачати належний рівень розвитку правосвідомості особистості – усвідомлення індивідом цінностей природного права, прав і свобод людини й певна оцінка чинного законодавства з позиції його відповідності загальнолюдським цінностям. Позаяк, правосвідомість не лише відображає ставлення людини до правової системи, а й націлює її певні зміни в правовій дійсності, завбачає і моделює їх. Громадсько-правова складова має сприяти формуванню в молоді людини чіткого уявлення про тенденції розвитку патріотичних ідей в історичному контексті, осмислення ролі історико-правових й філософсько-етичних знань про свій народ, країну, традиції та звичаї. Також означена домінанта зобов'язана формувати стійкі патріотичні

переконання, вміння відстоювати їх в складних умовах певної реальності, та високий рівень правової культури, що обумовить гідне місце держави на міжнародній арені.

Національно-патріотичне утвердження та військово-патріотичне виховання як певна система, яка у формі підсистеми входить в систему громадянського виховання на регіональному рівні, передбачає конкретні завдання, зміст, форми, методи, модуси та певні інституції (навчальні заклади, адміністративні органи, громадські організації, об'єднання тощо). Системність у процесі організації громадянського, військово-патріотичного та національно-патріотичного утвердження обумовлюється: комплексним підходом щодо постановки цілей та завдань, вибору та планування організаційних форм; безперервністю цієї роботи в усіх ланках інститутів соціалізації, виховання і розвитку особистості громадянина-патріота; планомірними і скоординованими зусиллями з розвитку процесів демократизації та гуманізації системи національно-патріотичного утвердження; перетворенням закладів вищої освіти у дієвий фактор розвитку особистості кожного студента, їх патріотичної свідомості; взаємодією освітніх установ, адміністративних органів та інших соціальних інститутів у підготовці молоді до виконання нею громадянських функцій.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді, будучи найважливішою функцією держави і суспільства, являє собою цілісну систему дій щодо створення оптимальних умов для відродження в українському суспільстві патріотизму, громадянських якостей, готовності до виконання громадянського та військового обов'язку. Отже, основний підхід до розуміння цілей та завдань, принципів, змісту національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначається ідеєю пріоритетності формування особистості людини-громадянина і лише потім створення необхідних умов для спеціальної підготовки молоді до виконання військового обов'язку.

РОЗДІЛ 3

НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВЕ УТВЕРДЖЕННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ФЕНОМЕНОЛОГІЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙ НИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у реаліях мультикультурного суспільства

В умовах формування інтенсивних ринкових відносин, суттєвої трансформації сучасного соціуму безперервно здійснюються зміни в його життєвих запитах, інтересах, стандартах, формах та нормах поведінки. Максимальною мірою такі переміни стосуються молодіжної сфери, а відповідно і студентської зокрема. Безумовно, що від рівня освіченості, особистісного розвитку й вихованості сучасної молоді генерції безпосередньо залежить майбутній духовний, науково-технічний поступ України, її місце та роль у світовому та європейському співтовариствах. Все це актуалізує проблематику національно-патріотичного утвердження студентської молоді у реаліях мультикультурного простору, яке покликане відновлювати та формувати національні духовні цінності, культуру нової національної генерції.

Національні цінності ми аналізуємо в гармонійній єдності із вселюдськими, які багатшають внаслідок перших й виявляються у них оригінально та зі специфічним колоритом. У процесі національно-патріотичного утвердження студентської молоді необхідно сприяти максимальному перетворенню цієї діалектичної єдності в особистісне, й водночас особистісного у загальне. Себто запозичення елементів зарубіжної духовної культури, новітніх цінностей сучасного мультикультурного простору не повинні суперечити історичним звичаям та традиціям рідного народу, не вести до експансії бездуховності. Слід переймати зі вселюдської духовної скарбниці те, що не суперечить національній самобутності, а насупроти

збагачує її виховні традиції щодо формування й розвитку національних духовних цінностей.

Заклади вищої освіти покликані створювати умови, в яких прищеплюється студентській молоді смак до духовної сторони національного буття. Досягнення цього є можливим лише за умови національно-патріотичного утвердження молодого людини, її особистісної орієнтованості, що має ґрунтуватися на таких засадах, як: свобода, справедливість, відповідальність, креативність, співпраця; самодіяльність студентства, її активно-діяльний характер; вільна творча оперативна праця як основа виховання; розвиток креативної індивідуальності (позаяк, індивідуальність не перечить колективізму й культурі, а насупроти, справжній колективізм й культура безпосередньо пов'язані з розвитком особистісної індивідуальності); виховна полісистемність (індивідуально-типологічний поділ індивідів вимагає належних виховних систем) [47, с. 113]. Особистісно-націлена система національно-патріотичного утвердження виходить із самоцінності особистості, її суверенності та духовності і є гуманістичною за своєю природою.

Національно-патріотичне утвердження не лише опирається на національну ідею й базується на етнічних особливостях, а й націлене на полікультурне виховання, яке закладене в основу новітньої Концепції глобальної освіти, визначальними домінантами якої є пріоритет формування загальнолюдських цінностей, розвиток планетарного мислення особистості. Відтак, підвищення рівня національно-патріотичного утвердження студентської молоді не можливо без врахування такої атестації сучасного соціуму як мультикультуралізм.

Сьогодні філософсько-правове осмислення проблеми мультикультуралізму є не лише певною спробою дати відповідь на теоретичні питання розвитку правової матерії, освіти, культури, постмодерного суспільства, але й намаганням розробити практичні рекомендації щодо скорочення або палаталізації глобалізаційного тиску на індивіда, який відчуває себе розгубленим у просторі культурного плюралізму.

Доцільно зауважити, що мультикультуралізм і як ідеологія, і як феномен, постійно перебуває у фокусі сучасної філософської думки. Його визначальні засади й перцепція в пострадянському просторі аналізувалися у наукових працях Поповича М. В., Горського В. С., Култаєвої М. Д., Пролєєва С. В., Скотної Н. В., Триняк М. В. та ін. Проте у наукових розвідках вищеназваних дослідників та інших, які в цілому утворюють сучасний український науковий дискурс мультикультуралізму так і не окреслено його вплив на сучасне національно-патріотичне утвердження студентської молоді, хоча такий, безумовно, існує.

Актуалізуючи проблематику національно-патріотичного утвердження студентської молоді, що реалізовується на засадах культуровідповідності, дослідники недостатньо виразно окреслюють модуси застосування означеного принципу. У процесі національно-патріотичного утвердження особистість має бути не лише обізнаною з національною культурою, вона повинна стати її носієм й креатором (з лат. *create* –творець, творити), оскільки саме через національну культуру людина репрезентує себе світовій спільноті. Водночас культура визначає комунікативні функції, бо за її межами «спілкування перетворюється на «конфлікт монологів» [5, с. 14]. Відтак культурологічна освіченість індивіда виступає певною умовою його входження в глобалізовану людську цивілізацію, запорукою розуміння власної життєвої місії та громадянської позиції для особистісної самореалізації.

Культурологічний сегмент національного виховання повинен враховувати здобутки української філософії, культурології, історії, українознавства та правознавства. Виняткової актуальності це набуває в умовах сучасної української дійсності, коли посилюється вплив глобалізаційних процесів світового масштабу й увиразнюється тенденція культурної інтеграції. Глобалізація провокує жвавий диспут між прозелітами зміцнення національних держав та апологетами глобалізаційного світового простору, що обумовлює певний конфлікт між самобутньою ідентичністю та мультикультуралізмом. Отже, глобалізація – об'єктивна, потужна сила

сучасності, на яку необхідно звертати особливу увагу в процесі національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Україна в контексті глобалізаційних викликів, як і значна більшість інших країн, занепокоєна небезпекою збереження національної самобутності. З одного боку, – глобалізація представляє собою гомеричну політичну й економічну гру держав, кожна з яких намагається максимально реалізувати на міжнародній арені власні національно-державні інтереси, з іншого, – загальна свідомість людства осмислює потребу зміцнення системи конструктивних взаємовідносин цілого світу в усіх сферах людського буття. У зв'язку з цим конститутивними цінностями, імперативами сьогоденності мають виступати свобода, взаємна повага та толерантність [2, с. 54].

Окрім того в умовах значної активізації процесу вестернізації, певної стандартизації масової культури та тотального поширювання новітніх електронних засобів масової комунікації суттєво зменшується інтерес, зацікавленість молоді до всього національного (ідеї, цінностей, ідентичності, культурних здобутків, традицій). Доволі часто представник української національності не є носієм національних цінностей, культури, мови. Новітня культура набирає еkleктичного, космополітичного характеру, себто, релятивістського за своїми проявами.

Разом з тим, драматизм політичних, національних, соціально-економічних, екологічних квестів, нестабільність у державі, незахищеність соціуму, відсутність виразної суспільної ідеї, зростання фатичних модусів комунікацій (від лат. *fatuus* – беззмистовний, безглуздий, себто спілкування на рівні «передачі певної інформації», сімейних цінностей, традицій – стосунками без зобов'язань, заміна дружби «проведенням часу», інтенсифікація високого споживацького рівня, який не може бути забезпеченим) нівелюють зацікавлення, зводять нанівець інтерес молоді до національного, українського загалом. Відтак, «...важливо скоріше утвердити систему національно-патріотичних цінностей – патріотизму саме до України, а не до абстрактної вітчизни» [94, с. 4].

В умовах глобалізації та сучасного розвитку знань й інноваційних технологій, національно-патріотичне утвердження студентської молоді потребує нового філософсько-світоглядного осмислення національної виховної системи у закладах вищої освіти; теоретико-правового обґрунтування законодавчого забезпечення її реалізації в університетському середовищі; розробки конститутивних засад правової культури особистості та спрямування їх у русло виразної орієнтації на національну правову систему, національні традиції (з урахуванням європейської практики розвитку фундаментальних демократично-правових цінностей громадянського суспільства). Позаяк без збереження національної правової системи, історичних поступів, культурних здобутків, мови утвердження власної національної ідентичності, самобутності неможливе. Тому правова культура є активним модусом національно-правового утвердження молоді генерції, бо вона як правовий феномен розвитку громадянського суспільства спосібна впливати на всі сфери суспільної практики. Разом з тим правова культура як здобуток національної правової системи має розглядатися не лише як практичний пласт юриспруденції (в контексті правопорядку), а і як універсальне буттєва квінтесенція для спільноти, соціуму, які знаходяться у фазі національного утвердження.

Особливі соціокультурні контексти, обумовлені глобалізаційними викликами, здійснюють безпосередній вплив на освітні та виховні практики, котрі сьогодні визначаються як інтеркультурний освітній діалог. Разом з тим вагомою проблемою тут є мінімізація глобалізаційного тиску на індивіда засобами освіти й виховання, подолання освітнього та культурного відчуження [201, с. 129].

Збереження національної ідентичності особистості у глобалізованому світовому просторі, відтворення її буттєвої природи сьогодні є суспільно значущою проблемою для усіх соціумів, які підлягають глобалізаційного тиску. Повноцінною відповіддю на ці виклики є, передусім, модернізація теорії і практики національно-патріотичного та правового виховання молоді

генерації. Саме їх гармонійне співіснування з практиками мультикультурної освіти впотужнює дієвість та ефективність.

Український соціум є плюралістичним у територіально-звичаєвому, національному та віросповідному аспектах, визначається чисельними субкультурними та конткультурними рухами – політичними, професійними, мистецькими тощо. Тому формування власної мультикультурної концепції освіти та виховання нині перебуває у фокусі українського наукового дискурсу. Це завдання ускладняється тим, що така концепція зобов'язана органічно вписуватися у горизонти і контекст макропроекту національно-патріотичного виховання дітей та утвердження студентської молоді. Саме встановлення діалогічних відносин між змістом мультикультурної освіти та смислами національно-патріотичного виховання є вимогою сучасної особистісної культури індивіда зокрема і соціуму зокрема [199, с. 431].

Українська дійсність, визначена подіями останнього періоду, показує, наскільки ця проблема має вагоме значення для майбутнього розвитку українського соціуму. Позаяк саме зараз формуються засади міжкультурних відносин, що зможуть окреслити продуктивний розвиток самобутньої української держави. І саме освіта й наука спроможні генерувати розвій громадянського суспільства та ефективну розбудову України на основах демократії та рівноцінності усіх суб'єктів мультикультурного соціуму.

В реаліях мультикультурної держави, де один територіальний простір залюднюють особи не лише з різним етнічним, але й мають розбіжний світобачення, звичаї, традиції, культуру і навіть неоднакову концепцію перебігу історії України, необхідно на рівні освітньо-виховного процесу передбачити концепцію вільного виховання громадянина-патріота Української держави незалежно від світоглядних орієнтацій індивіда та його етнічного походження. На наше переконання, саме такий підхід є оперативним та перспективним. Позаяк досвід сучасного національного буття резонно показує, що відродження й подальший розвиток української національної системи освіти та виховання нині нездійснені без врахування полікультурності,

релігійного плюралізму, стилі життя різних етносів, відмінностей у традиціях й необхідності національної самоідентичності, а їх злагоджене, мирне співіснування евентуальне лише за умови належного національно патріотичного утвердження соціуму та високої правової культури.

Саме виховання у шкільному віці та особистісне утвердження в період студентства є одними з найвагоміших чинників цілісного формування індивіда, фундує в кожній особистості основи для усвідомлення себе людиною національно самобутньою, залучає її до активного пошуку власної культурної ідентичності.

Українська національна система освіти та виховання за своїм спрямуванням й змістом повинна гармонійно єднати історію, сучасне та майбутнє нашої держави і нації з високими досягненнями світової цивілізації. Визначальною її місією є відтворення у молодій генерації генетичного коду власного народу, рідної мови, особливості його світобачення, національний спосіб мислення, самосвідомість, національний характер, духовність тощо.

Перспектива формування своєї національної ідентичності в мультикультурному світовому просторі повинна надаватися однаковою мірою усім етносам незалежно від чисельності їх носіїв. Відзначимо, що в нашій державі права національних меншин на вільний розвиток власної мови та навчання дітей, молоді в освітніх закладах з національною мовою викладання передбачено українським законодавством про національні меншини. Тому, обов'язковою складовою національної доктрини освіти та виховання має бути національно-патріотичне утвердження з врахуванням етнічних особливостей та сприяти гармонійному міжкультурному спілкуванню на засадах рівності та взаємоповаги. Позаяк своєрідність українського суспільства проявляється у паритетній мультикультурній взаємодії.

Однією з визначальних цілей діяльності освітніх інституцій є навчання й виховання особистості полікультурного соціуму та її підготовка до самотворчого життя в такому просторі. Позаяк, істотним чинником, який змінює ціннісні та соціальні контексти епохи, виступає глобалізація. Система

освіти у процесі пошуку оптимальних стратегій існування в глобалізованому просторі силується максимально переосмислити соціокультурні форми буття та сформувати той механізм, який здатний до певної універсалізації життєвого світу.

Упродовж останнього часу головний акцент зміщується до площини критичного розуміння механізмів формування толерантного світобачення й дискурсного характеру взаємодії культур і народів, що вимагає активної трансформації навчально-виховного процесу та вироблення нової парадигми розвитку національно-патріотичного утвердження студентської молоді, яка сьогодні вже не є перевагою вузького кола національної еліти, позаяк глобалізаційні виклики вимагають порозуміння та толерантного спілкування й взаємодії культур, держав, народів у єдиному світовому просторі.

Отже, проблема національно-патріотичного утвердження студентської молоді є досить назрілою як у науковій, так і соціально-педагогічній площині, позаяк акумулює концептуальну канву сучасної парадигми розвитку освіти і виховання у мультикультурному соціумі. Правильно сформована система національно-патріотичного утвердження молоді не лише сприяє розвитку справжньої особистості, яка достойно цінує власну громадянську, національну та особисту гідність, але й вироблює умови й можливості для гармонійної взаємодії різних етносів. Тому, досвід вітчизняних культурно-історичних традицій виховання вимагає ґрунтовного вивчення, щоб могли ефективно впроваджуватися у практику міжкультурних стосунків в Україні.

У межах національно-патріотичного утвердження громадянин повинен осмислювати, що існують об'єктивні умови для оперативного розгортання інтеркультурних діалогів у мультикультурні реалії нинішнього суспільного буття. Вони постають із усвідомлення соціальними, національними, політичними та релігійними спільнотами факту, що немає іншої розумної альтернативи, аніж жити разом у гармонії, злагоді, бо інакше – конфлікт, який у більшості випадків носить антагоністичний характер.

Саме усвідомлення значимості інтеркультурної комунікації, яка керується належними нормами правової культури й національної самобутності, у виробленні єдиного освітнього простору обумовлює потребу переосмислення та репрезентації історичної практики міжкультурних взаємин у його ретроспективі. Звичайно, національна система освіти та виховання в епоху тотальної глобалізації істотно різниться від її домінант змісту та організації в доіндустріальному соціумі.

Проте, досвід інтеркультурної комунікації, набутий Україною упродовж значного періоду часу, має солідне значення в окресленні новітніх пріоритетів й виховних напучень в освітній практиці та для обґрунтування сучасних стратегій навчання і виховання. Тому протягом останніх років дедалі більше зосереджується увага на визначення змісту та основних складових українського культурно-історичного досвіду.

Відтак, культурно націлений освітній процес, безумовно, повинен активно реалізовуватися в українській освітній діяльності, позаяк, культурологічний підхід дозволяє інтенсифікувати осмислення ролі інтеркультурної комунікації у виховних та дидактичних практиках. Розуміння механізму багатогранної взаємодії українського соціуму з культурною самобутністю інших народів виступає запорукою формування толерантності й особистісного самоконтролю індивідів, що забезпечується, передусім, належним рівнем національно-патріотичного утвердження сучасної молоді.

В контексті глобалізації новітнє світобачення визначається постійною позитивною динамікою культурного взаємообміну, а це дозволяє сподіватися, що, втілюючи продуктивний синтез наявного великого суспільного поступу (без будь-якої втрати певною культурою властивої їй унікальності й самобутності), людство зуміє вимислити та успішно утілити в життя саме такі форми соціокультурного буття, які дозволять подолати кризу та досягти злагоди й гармонії.

Чисельні й розмаїті міжкультурні зв'язки з цивілізаціями різних країн розширює освітній простір у його часових та географічних координатах.

Історичний поступ української освіти доказово переконує в тому, що інтеркультурний діалог в освітній діяльності братських шкіл, Острозької академії, Києво-Могилянської академії та Харківського університету був узвичаєною практикою.

Таким чином, історичний досвід міжкультурних взаємозв'язків українського соціуму набуває пріоритетної значимості як у стратегіях оновлення системи освіти та виховання, національно-патріотичного утвердження молоді зокрема, так і у перспективі розвитку плідних інтеркультурних діалогів у різних варіаціях.

Практика яскраво показує, що у наслідок активної взаємодії та схрестю культур проблематика культурної ідентичності змінюється у можливість гармонійного співіснування окремих соціальних спільнот – націй, етносів тощо, а надто у питання, як поєднуються між собою традиційно константні норми й цінності, характерологічні для певної культури, з універсальними.

Ефективний інтеркультурний діалог можна аналізувати як результат й разом з тим як один із визначальних чинників якості сучасних виховних і дидактичних практик, серед яких виховання як умова формування правової культури у щільному зв'язку із національно-патріотичним утвердженням є найбільш значущим. Тому інтеркультурний діалог як загальна дидактична практика та констатуючий фактор мультикультурного соціуму активно застосовується у проектах правового й національно-патріотичного виховання, що у сучасних умовах набуває експресивних рис глобальної освіти.

Отже, українське суспільство перебуває у пошуку власного шляху розвитку національної ідентичності, яка гарантує збереження культурної самобутності у світовому просторі, що глобалізується. В умовах глобалізації, коли маліють можливості щодо вирішення власних національних інтересів, саме національно-правове утвердження молоді генерації формує громадянськість особистості, її правову культуру, що зможе забезпечити успішні процеси націотворення та державного розвитку. Разом з потенційними ризиками, глобалізаційні виклики відкривають можливості для України

посісти гідне місце у новітньому етапі розвитку цивілізації, опираючись на науку, освіту та національне виховання. Тому, національна система освіти та виховання повинна гарантувати оптимальне середовище для розвитку особистості, забезпечувати мотиваційні передумови для самореалізації, формування стійкої внутрішньої потреби у безперервному самовдосконаленні. Підсумковим результатом національно-патріотичного утвердження має стати сформована цілісна особистість – самостійна, повноправна та відповідальна, яка відчуває власну причетність до націотворення та державотворення, ідентифікує себе з українською нацією, культурою й реалізує особисті потенційні можливості на благо України.

3.2. Модель національно-патріотичне утвердження студентської молоді в освітньо-виховному середовищі університету

Сучасний розвиток української державності, інтеграція її в європейське та світове співтовариство, відмова від тоталітарних форм суспільного ладу й формування громадянського суспільства передбачають орієнтацію на Людину, націю, правові цінності, пріоритети духовної культури, визначають головні напрями реформування навчально-виховного процесу. Відтак, національні заклади вищої освіти повинні розвивати не лише освітню складову, але й мати відповідну систему виховання, що гарантуватиме цілісне формування молоді особистості.

Національно-патріотичне утвердження молоді найефективніше реалізовується у системі вищої освіти, під час навчально-виховного процесу. Саме у контексті освіти здійснюється цілеспрямований процес соціалізації індивіда, формування його особистості та утвердження як громадянина. «Система освіти і надалі залишається одним із головних моральних і соціальних бастионів кожної держави, спосібним консолідувати націю, найвагомішим інструментом успішної реалізації соціально-економічних

реформ» [227, с. 288]. Так само, мета і завдання національно-патріотичне утвердження молоді досягаються через ґрунтовне та всебічне оволодіння індивідом змістом освіти та соціально-моральними нормами як міжособистісного спілкування, так і міжнаціональної комунікації.

Модель організації національно-патріотичного утвердження студентської молоді в умовах освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти у нашій науковій розвідці містить наступні складові з урахуванням вікових особливостей та модусів професійної підготовки спудеїв у межах цілісного освітньо-виховного процесу: цільовий (мета, цілі, завдання), методологічний блок (основні підходи), суб'єкт-об'єктний блок (функції та принципи національно-патріотичного утвердження студентів), змістовий, операційно-технологічний (умови ефективності національно-патріотичного виховання й методи створення належних умов у закладах вищої освіти) та критеріально-оцінний (ефективність результатів) блок.

Цільовий компонент структури моделі національно-патріотичного утвердження студентів є системоутворювальним та окреслює функціонування всіх наступних складових запропонованого нами модусу. Цілі виховання завше мають конкретно-історичний характер. Позаяк, вони є особливі як для конкретного періоду з його світоглядними, політичними, соціальними й економічними процесами, так і для реальних соціальних систем, установ та інститутів. Саме це зумовлює неможливість формулювання єдиної вичерпної мети національно-патріотичного утвердження в змістовому плані.

Проаналізуємо три рівні цілей національно-патріотичного утвердження студентської молоді:

1. Стратегічна мета визначає ідеальний результат утвердження – (модель необхідного), для досягнення якого потрібно сформулювати зміст утвердження максимально можливої у конкретних умовах практичної діяльності викладача щодо національно-патріотичного утвердження студентів.

2. Тактична мета направляє суб'єктів національно-патріотичного утвердження – студентів – на неперервне й поетапне розв'язання завдань

національно-патріотичного утвердження з врахуванням динаміки перемін об'єкта.

3. Оперативна мета, передбачає постійну (щоденну) дію і взаємодію у процесі вирішення певних завдань (ситуацій), пов'язаних з національно-патріотичним утвердженням студентів.

Мета національно-патріотичного утвердження – розвиток в українському соціумі високої громадянської позиції, соціальної активності, правової культури, духовності, становлення громадян з позитивними цінностями та якостями, які спосібні їх проявити в особистісному творчому процесі на благо свого народу, розбудови держави, забезпечення її національних інтересів й ефективного розвитку.

В межах нашої наукової розвідки мета національно-патріотичного утвердження студентської молоді представлена як така, що діагностується, себто, описана через результат:

- формування національно-патріотичної свідомості на основі знання мови, культури та традицій власного народу в процесі засвоєння досвіду пізнавальної діяльності;

- формування почуття любові й гордості за свій народ, вірності йому, готовності захищати державу, дбати про її розвиток у всіх напрямках;

- формування ціннісного відношення людини до свого народу, розвиток мотивів й досвіду служіння державі у процесі засвоєння практики еволюційно-ціннісних стосунків;

- створення оптимальних умов для вдатної соціалізації студентської молоді, саморозвитку кожного студента як особистості, його індивідуальності, як суб'єкта правової культури у процесі засвоєння практично-дієвого досвіду [126, с. 50–51].

Методологічний блок розробленої моделі національно-патріотичного утвердження студентів в умовах освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти акумулюють наступні підходи: аксіологічний, гносеологічний,

герменевтичний, антропологічний, системний, діяльнісний, культурологічний та інші підходи.

Гносеологічний підхід – аналізує явища й події з позиції теорії пізнання. Означений підхід надав для нашої наукової розвідки сукупність методологічного інструментарію, який характеризує особливості пізнання індивідом об'єктивної реальності, норми цього феномену та відхилення від неї.

У філософії права означений підхід розкриває особливості пізнання індивідом об'єктивної філософсько-правової реальності, процес сприйняття цих правових реалій, її відображення зовнішнім і внутрішнім світом. У контексті проблематики національно-патріотичного утвердження студентської молоді цей підхід добродійний та цікавий глибоким вивченням поведінки людей (зокрема суб'єктів і об'єктів національно-патріотичного утвердження), особливостей їх адаптації, навчання, виховання, розвитку, самовдосконалення, соціалізації, самоактуалізації в різних сферах діяльності й соціальному оточенні [126, с. 9].

Аксіологічний підхід до національно-патріотичного утвердження – це орієнтація на цінності людини, які відповідають як її особистісним запитам, так і визначеним державою нормам у конкретній історичній та суспільній ситуації. Творче освітньо-виховне середовище закладів вищої освіти передбачає гарантування поваги до думки інших, вияв таких суб'єктивних якостей студентів, як вміння робити вибір та участь у діалозі, відстоювання власної позиції в оцінюванні певних подій, фактів, власних почуттів й переконань, самодисципліна та відповідальність [165, с. 187].

Аксіологічний підхід сприяє ефективному вирішенні як загальних завдань гуманізації соціуму, так і завдань осмислення певного явища з позиції задоволення ціннісних потреб, запитів людей в обставині оцінки подій, що змінюються, окресленні певних завдань, пошуку й ухвалені рішень, і пізніше їх реалізації.

Ціннісний підхід. Дефініція «цінність» у філософії права позначає об'єкти, явища, їх особливості, а також ідеї, що втілюють в собі суспільно-правові ідеали [127, с. 45].

Цінним для нашої наукової розвідки є те, що більшість вчених виокремлює три форми буття цінностей: 1) цінності, які постають як суспільно-правовий ідеал, як вироблені правовою свідомістю та наявні в ній уявлення про особливості відповідного в правовій матерії; 2) цінності, які з'являються у формі здобутків духовної та матеріальної культури або людських учинків, які є втіленням певних суспільних ідеалів (правових, етичних, політичних, естетичних, та ін.); 3) соціальні цінності, які, заломлюючись крізь призму особистісного буття індивіда, входять до його психологічної структури у формі цінностей, що є одними з основних джерел мотивації поведінки людини.

В контексті нашої наукової розвідки ми аналізуємо як визначальні – цінності першої групи, які постають як суспільно-правовий ідеал, як вироблені правовою свідомістю та наявні в ній уявлення про особливості відповідного в правовій матерії (цінність патріотизму).

Середовищний підхід у національно-патріотичному утвердженні аналізується як спосіб організації відповідного середовища в закладах вищої освіти, створення університетських умов, оптимізації їхнього впливу на національно-патріотичне утвердження .

Виховний процес закладів вищої освіти повинен бути спрямований на вирішення найважливіших завдань національно-правового утвердження студентської молоді, а саме: формування національної самоідентичності, правової свідомості й громадянської відповідальності, духовності та правової культури, самостійності, особистої ініціативності, толерантності у власній поведінці та міжособистісному спілкуванні. При цьому проходить процес інтенсивного формування системи інструментальних й термінальних цінностей (особисте світобачення, активна життєва позиція, ціннісні орієнтації, готовність до самонавчання, саморозвитку, самовияву, себто

формування цілісного образу «Я»), що створює позитивну квінтесенцію ціннісної спрямованості молоді особистості й відображає внутрішній зміст її ставлення до життя загалом, й національно-державно буття зокрема [165, с. 191].

Створення системи національно-патріотичного утвердження студентської молоді у межах освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти передбачає реалізацію наступних завдань:

- визнання й гарантування прав кожного особистості студента, його гідності як найвищої соціальної цінності; утвердження гуманістичної моралі й формування поваги до таких цінностей як свобода, справедливість, рівність, чесність, відповідальність;

- забезпечення оптимальних умов для самореалізації кожного студента адекватно до його запитів, інтересів та потенцій; для розвитку високого професіоналізму, гінкої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності індивіда в контексті ринкових відносин;

- утвердження толерантного світобачення, сприятливості до сучасного культурного плюралізму, шанобливого відношення до інших культур та їх мови, традицій, релігії;

- формування активної громадянської позиції, національної ідентичності, почуття приналежності до рідного народу, землі, своєї держави; визнання духовної спільності культурної спадщини та єдності поколінь; утвердження почуття патріотизму, готовності та відданості у служінні рідному народу, своїй державі;

- формування соціальної активності спудея: ініціативна готовність до участі у процесах державотворення загалом, студентського самоврядування зокрема; спосібність до спільного національного буття та активної співпраці у громадянському суспільстві, його розвитку, готовність взяти на себе відповідальність; формування особистої патріотичної позиції у контексті глобалізаційних викликів; здатність вирішувати конфлікти у відповідності до національних інтересів з дотриманням демократичних принципів;

— формування психолого-фізичної готовності студентства до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо відстоювання незалежності держави, її національних інтересів та здобутків, підвищення престижу та розвиток високої мотивації студентів до військової та державної служби;

— розвиток критичного мислення, що забезпечує кебету усвідомлювати та відстоювати власну позицію у тих чи інших питаннях, уміння продукувати нові ідеї та критично синтезувати проблеми, вправність брати участь у полеміці, дебатах, спосібність переосмислювати аргументи та дії, передбачати потенційні вчинки та можливі наслідки;

— формування правової та політичної культури, обізнаності у національній правовій системі (у законах й законодавчих системах); знань про історичне минуле, сучасні політичні системи та владу у всіх сферах суспільного буття; утвердження високої поваги до державної символіки, Конституції України, державної мови, національного законодавства,

— вміння визначувати форми та модуси своєї безпосередньої участі в житті соціуму та університету, спілкуватися з демократичними інституціями, органами влади, підтримувати та захищати права людини та закони та права людини, бути освіченим зі способом соціального захисту.

Підхід герменевтики є універсальним філософським підходом, що визначає загальні принципи пізнання й тлумачення явищ навколишньої дійсності, введення нових дефініцій в науці загалом і в філософії права зокрема. Герменевтика (від грец. «роз'яснення») аналізується як: 1) як мистецтво розуміння та осмислення сенсу й значень; 2) як теорія та загальні дезидерати інтерпретації текстів; 3) як філософське вчення про пізнання (онтологію), розуміння та епістемологію [210, с. 99].

Концептуальними в межах нашої наукової розвідки означено такі концепти підходу герменевтики: 1) осмислення цілого через розуміння його окремих складових, теж розуміння складових крізь призму вже уявлення про сенс та зміст цілого; 2) уявлення про текст, і навіть листи, стаття, спогади, як

уристки цілісного душевного буття певної особи, осмислення «частини» і «цілого» теж взаємно опосередковані (що обумовлює необхідність брати до уваги світобачення, масштаб певної особи, його суб'єктну позицію); 3) розуміння тексту як певного вияву життя креативної особистості можливе за умови аналізу духовного світу конкретної епохи, що, зі свого боку, передбачає осмислення залишених цим періодом проявів життя, приміром, політики в сфері освіти; запитів, потреб держави, індивіда, соціуму.

Для методи пізнання в нашій науковій розвідці вагомі рефлексія герменевтики і критичне мислення щодо традиційності осмислення низки дефініцій. Саме герменевтичний підхід дозволив нам окреслити ряд дефініцій, пов'язаних з національно-патріотичним утвердженням студентської молоді: «патріот», «патріотизм», «патріотичне виховання», «національне буття» «національне виховання», «патріотична позиція», «національно-патріотичне утвердження» і т. ін.

Гуманістичний підхід ґрунтується на визнанні людини найвищою цінністю, яка користується правом на свободу, власний розвиток, реалізацію всіх особистих потенцій. Гуманістичний підхід дозволяє реінтерпретувати характер взаємовідносин суб'єктів освітньо-виховного простору з околичним середовищем у напрямку, коли особистість спосібна не лише адаптуватись, але і змінювати власне середовище [143, с. 16].

Григорій Сковорода – один із найзначніших українських виразників гуманістичного напрямку особистісного утвердження – визначальним переконував він, є розвиток особистих здібностей, самосвідомості та національної свідомості. Згідно його позиції, кожен зобов'язаний пізнати світ народів, і вже у народі пізнати себе самого. Ця ідея актуалізувалася на кожному етапі розвитку наукової думки, одержуючи різне трактування в концепціях представників тих чи інших течій [165, с. 189].

Гуманістичний підхід у системі національно-патріотичного утвердження в навчальних закладах вищої освіти ґрунтується на повазі до студента, постійній турботі про його особистісний розвиток. Означений підхід

передбачає визнання кожного спудея як виняткового індивіда (його індивідуальності), відношення до нього як до суб'єкта особистого розвитку, квінтесенцією його утвердження є комплекс знань про людину та високий професіоналізм.

Системний підхід аналізується як методологія особливого наукового пізнання й соціальної практики, базисом якої виступають дослідження об'єктів як систем. Методологічними особливостями системного підходу є те, що вони спрямовують вчених на аналіз цілісності об'єкту, різноманітних типів зв'язків складного об'єкту та зведення їх в одну теоретичну матерію.

Системний підхід визначає теж комплекс пізнавальних принципів, які орієнтують конкретні напрямки наукового дослідження, що дозволяє актуалізувати й розв'язувати нові завдання, окреслювати нові предмети вивчення.

В базисі використання означеного підходу в філософсько-правових розвідках лежить вивчення зовнішніх і внутрішніх системних особливостей та зв'язків об'єктів, які обумовлюють їх цілісність. На переконання вченого Сокольникова Ю. П., цей підхід окреслює спрямованість діяльності викладачів на гарантування оптимального функціонування тих систем, до яких залучені студенти, у цьому випадку діяльність викладача визначається як «реалізація ним функцій, які об'єктивно покладені на нього освітньо-виховною системою, його місцем у ній, та зобов'язана забезпечити організацію освітньо-виховної системи й управління її функціонуванням з ціллю здобуття доконечних педагогічних результатів» [189, с. 55].

Із системним підходом тісно пов'язаний цілісний, який досить широко застосовується при опрацюванні теорії навчання і виховання студентської молоді. Згідно позиції Азарова Ю., цілісний підхід до національно-патріотичного утвердження студентської молоді є комплексом кількох елементів: єдність цілей та напрямків утвердження; підвищення ефективності всіх модусів, методів й прийомів, координація управління всіма відносинами, пізнавальними й етичними компонентами, технологічними процесами; широке

поєднання освіти та безпосередня залучення студентів у соціальну практику: органічний зв'язок науки та культури; підвищення загальної й правової культури всіх учасників національно-патріотичного утвердження: викладачів, студентів, представників громадськості [126, с. 12].

Запропоноване осмислення цілісного підходу до національно-патріотичного утвердження студентської молоді передбачає таку організацію життєдіяльності спудея, при якій із урахуванням усіх можливостей закладів вищої освіти, соціуму, індивідуальних особливостей та відмінностей студентів удосконалюватимуться всі аспекти особистості та його спосібності. Це є евентуальним лише за умови, що освітньо-виховний процес представляє цілісність, в якому усі складові і підсистеми перебувають в гармонійній взаємодії. Така ж цілісність досягається через єдність морально-особистісних, соціально-психологічних й технологічних складових (підсистем) національно-патріотичного утвердження студентської молоді [126, с. 13].

Антропологічний підхід ґрунтується на системному застосовуванні досягнень усіх наук про людину як предмет утвердження й передбачає врахування вікових особливостей студентів в освітньо-виховному процесі. Скеровує наставника на вирішення протиріч, характерних для певної групи, і на створення магістральних новоутворень; урахування сензитивних періодів у навчанні, вихованні, утвердження; розвиток освітньо-виховного процесу на діагностичній основі.

Саме у межах антропологічного підходу патріотизм окреслюється як одна з найвищих соціокультурних цінностей, яка має кілька характерологічних антропологічних рубожів. Він проявляється у вимірі почуттів, ідей, учинків, подвигів людини; є модусом ідеологічного впливу та чинником суспільного досвіду. Антропологічний підхід визначає, що жодна якість індивіда не може розвиватися ігноруванням гуманістичних принципів особистісного самоутвердження. Відношення до власного народу, своєї держави є цінністю життя і культури, що має загальнолюдський вимір та значущість.

Гуманістичний характер патріотизму виступає його основоположним критерієм [56, с. 105].

Осмилення дефініції «національно-патріотичне утвердження» нами запропоноване на базисі культурологічного підходу методологічної орієнтації, який скеровує на використання комплексу ідей, понять й модусів освітньо-виховної діяльності в закладах вищої освіти. Приймаючи ідеї теорії змісту освіти, запропонованої І. Я. Лернера, в контексті культурологічного підходу, ми означуємо досвід індивіда щодо освоєння певних видів діяльності як визначальної одиниці синтезу змісту та результатів національно-патріотичного утвердження студентської молоді. З огляду на вищезначене нами, основними складовими національно-патріотичного утвердження ми визначили: практику пізнавальної діяльності, досвід емоційно-ціннісних стосунків й дієво-практичні навички.

Етнофілософський підхід передбачає гармонійне поєднання загальнолюдського, інтернаціонального, національного та індивідуального. Безсумнівно, національна культура надає особливих характеристик зовнішньому соціокультурному оточенню, в якому діють заклади вищої освіти. Реалізація цього підходу дозволяє не тільки максимально застосовувати його виховні потенції, але й формувати це середовище.

Отже, етнофілософський підхід завбачує органічну єдність «входження» в світову культуру з певним врахуванням здобутків національної культури; застосовування філософської думки в організації освітньо-виховного процесу; забезпечення взаємодії закладів вищої освіти з природними, соціокультурним, виробничо-економічним оточенням.

Діяльнісний підхід визначає розвиток процесу на засадах пріоритету суб'єкт-суб'єктних відносин. Наставник як суб'єкт особистісного утвердження студента здійснює виховний вплив щодо об'єкта та формує об'єкт-суб'єктні відносини. Саме такий характер взаємодії окликається з філософським уявленням про структуру діяльності загалом й університетської зокрема. Втім сам факт взаємодії у системі «людина – людина» доконечно

генерує суб'єкт – суб'єктні відносини в освітньо-виховному процесі. Відтак, це знаходить відображення у зміні ролей та функцій учасників освітньо-виховного процесу. Наставник (викладач) зобов'язуваний не настільки вчити й виховувати, реалізуючи цілі національно-патріотичного утвердження, а скільки мотивувати прагнення студентства до саморозвитку, вивчати їх соціальну активність, створювати оптимальні умови для самоактуалізації в національно-патріотичному напрямку студентської діяльності.

Відповідно до цього підходу наставник покликаний надавати максимальну допомогу лише на початку етапі (I – II курс) наставник (викладач) надає максимальну допомогу, а пізніше через поступову активізацію студентів прагне до абсолютної саморегуляції у навчанні, вихованні й особистісному утвердженні, що знаходить відображення в партнерських відносинах.

Беручи до уваги те, що національно-патріотичне утвердження є конкретно-історичним та соціальним феноменом, воно визначається соціальним запитами суспільства та формує й враховує дезидерати держави, соціуму до молодшої генерації. Таке замовлення знаходить своє закріплення у нормативно-правових документах держави, програмах та різноманітних освітньо-навчальних планах.

Суб'єктно-об'єктний компонент (функції, принципи національно-патріотичного утвердження студентської молоді). Концептуальні засади національно-патріотичного утвердження студентів передбачають, на базисі вищеподаних методологічних підходів, окреслення принципів означеного процесу. До них ми відносимо наступні, які були адаптовані адекватно до вимог освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти [80, с. 6–7]:

1. *Принцип національної спрямованості*, що визначає формування національної самосвідомості, виховання любові до українського народу, держави, поштивого ставлення до його культурних здобутків; поваги, толерантності до інших національних культур; спосібності зберігати власну національну самоідентичність, гордитися своєю приналежністю до

українського народу, брати активну безпосередню участь у розбудові та захисті своєї держави, розвитку громадянського суспільства.

2. *Принцип самоактивності й саморегуляції* забезпечує розвиток у студентської молоді суб'єктних атестацій; формує кебету до самокритики й критики, до прийняття власних самостійних рішень; генерує активну громадянську позицію індивіда, почуття відповідальності за її реалізацію в певних діях чи вчинках.

3. *Принцип полікультурності* визначає інтегрованість української національної культури в європейський та світовий простір, розвиток для цього оптимальних передумов: формування в студентської молоді відкритості, толерантного ставлення до різних цінностей, відмінних ідей, культури, традицій, релігійних переконань інших народів; спосібності диференціювати спільне й відмінне у різних національних культурах, здатності сприймати українську культуру як невід'ємну складову загальнолюдської культури.

4. *Принцип соціальної відповідності* передбачає потребу погоджування змісту та методів національно-патріотичного утвердження студентської молоді з реаліями соціальної дійсності, в якій організовується цей процес, і має на меті виховання в студентства готовності до захисту національних інтересів та оперативного вирішення життєвих проблем.

5. *Принцип історичної і соціальної пам'яті* націлений на збереження як духовно-моральної, так і культурно-історичної спадщини українського народу, відтворює її у відновленні та осучасненні форм і модусів діяльності.

Основна ціль означеного принципу формувати нерозривний зв'язок різних історичних етапів – минулого, сьогодення та майбутнього, є механізмом акумуляції, відтворення, збереження й утвердження (відновлення, моделювання) соціального досвіду, що реалізовує функцію збереження духовно-моральних і культурно-історичних здобутків української держави та відтворює цю спадщину у репродуктивно-модифікованих формах змісту національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

6. Принцип міжпоколінної наступності, який береже для нащадків модули української національної культури, етнокультури інших народів, що проживають на території України [Концепція, с. 6–7].

Означений принцип генерує в національно-патріотичному утвердженні студентської молоді усталену в історичних глибинах народного буття систему основних цінностей, які упродовж значного історичного розвитку формували різні покоління, формуючи образ народу та нації, визначаючи абсолютно певний тип особистості українця; відображує єдність та плюралізм соціальної й народної складових у національно-патріотичному утвердженні; націлює на збереження загальних меж вікової побутової культури національно-патріотичного утвердження, духовні, етнокультурні, творчі та героїчні традиції, загальні чинники національно-патріотичного утвердження, властиві різним народам.

У процесі моделювання функцій національно-патріотичного утвердження нами були модифіковані функціональні складові професійно-освітньої діяльності щодо завдань національно-патріотичного утвердження студентської молоді. На основі аналізу наукових досліджень (Гінецинського В., Кузьмін І. Н., Маркова А., Липського І. та ін.) можемо виокремити перелік функцій, які є доконечними у процесі національно-патріотичного утвердження студентської молоді. А саме: 1) мотиваційно-мобілізаційна функція; 2) функція ціннісних орієнтацій; 3) інформаційно-гностична функція; 4) перетворювальна функція; 5) організаційна функція; 6) координаційна функція; 7) функція контролю; 8) корекційна функція; 9) прогностична функція,

Реалізація орієнтовної функції (функція ціннісних орієнтацій) національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначається характерологічним для усіх періодів історичного розвитку суспільства соціальним запитом на ідеальний тип особистості українця. Вона дозволяє наставникам усвідомити запит соціуму на основі ідеальних ціннісних орієнтацій та системи цінностей, які обумовлюють відповідну мету

національно-патріотичного утвердження. Отже, соціальний запит реалізує орієнтовну функцію національно-патріотичного утвердження, вияснюючи мету національно-патріотичного утвердження та ціннісні характеристики патріота як ідеалу цього утвердження. Це функція – є своєрідним орієнтиром, що дозволяє визначити найбільш оптимальні варіації поведінки щодо ідеалу.

Мотиваційно-інформаційна функція передбачає уміння викликати інтерес, певну увагу, спонукати до активності, перетворювати знання в практичні діяння, оцінювати вчинки, діяльність, утверджувати знання та уміння студентства відповідно до їх віку й інших особистісних особливостей. Себто мотиваційно-інформаційна функція безпосередньо пов'язана з механізмом саморозвитку особистості студента й наставника в освітньому процесі закладів вищої освіти. Ця функція полягає у створенні педагогічних й соціально-психологічних оптимальних умов, які би змушували об'єктів національно-патріотичного утвердження до накопичення знань про історію своєї держави, її культурні реалії, розвиток досвіду ціннісних відносин у національно-патріотично націленій діяльності. Мотиваційно-інформаційна функція проглядається у сприянні росту професійної компетентності наставників, прагненні до креативного застосування наявних традиційних засобів, форм і методів національно-патріотичного утвердження й створення інноваційних.

Результатуючи наше дослідження зауважуємо, що низька мотивація наставника (викладача) до національно-патріотично націленої діяльності істотно перешкоджає розвитку мотивації студентства, і навпаки, високий рівень мотивації педагогів схвально впливає на національно-патріотичне утвердження студентів.

Реалізація мотиваційно-інформаційної функції національно-патріотичного утвердження студентів передбачає вміння наставника (викладача) користуватися мовленнєвим багатством коротко, точно, логічно викладати матеріал та досягати значного розуміння сутності певних явищ; застосовувати різні методи викладу, активізувати студентську аудиторію у

процесі засвоєння матеріалу національно-патріотичного змісту. Також дозволяє послуговуватися різною інформацією (прикладами персоналій, подвижницькими вчинками предків, здобутками науки й техніки), яка найбільш виразно розкриває роль та місце національного поступу в історії світових цивілізацій, національні цінності, культурні особливості, традиції українського народу для формування належних навиків пізнавальної діяльності, емоційно-ціннісних взаємозв'язків й дієво-практичного досвіду як складових національно-патріотичного утвердження студентів; дозволяє акумулювати необхідні знання, вивчати позитивний досвід, пізнавати, опановувати модули виховного впливу.

Організаційна функція національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначає створення оптимальних умов для максимального залучення всіх суб'єктів і об'єктів освітньої діяльності у процес досягнення визначених цілей національно-патріотичного утвердження студентів. При цьому визначальну роль відіграють оптимально підібрані модули, прийоми, технології і методи, які обумовлюють гармонійний розвиток особистості студента, наставника (викладача).

Перетворююча функція національно-патріотичного утвердження студентів вимагає від наставника (викладача) креативного підходу до організації освітньо-виховного процесу, максимальне залучення об'єктів національно-патріотичного утвердження скеровану ціннісно-орієнтовану національно-патріотичну діяльність, а також взаємодію суб'єктів і об'єктів національно-патріотичного в соціально-трансформаційну діяльність на благо свого народу, власної держави.

Координуюча функція передбачає об'єднання та погодження змісту й спрямованості педагогічних дій на об'єкт національно-патріотичного утвердження, реалізованого в системі родинного і суспільного виховання. Вона визначає вміння суб'єктів національно-патріотичного утвердження, встановлювати контакти з колегами і батьками, соціальними партнерами, брати участь в освітній діяльності батьків, розкривати їм місію, зміст, методи

національно-патріотичного утвердження, мотивувати їх до активного співдіяння національно-патріотично націленій діяльності.

Контролююча функція національно-патріотичного утвердження студентів пов'язана з моніторингом соціальних запитів на формування гармонійної особистості – громадянина-патріота своєї держави як аудиторному навчанні, так і у процесі позааудиторної роботи з розподілом певної відповідальності між усіма суб'єктами національно-патріотичного утвердження студентів. В контексті реалізації нових стандартів вищої освіти, окреслені вимоги до особистих результатів освіти, які не піддаються персоніфікованій оцінці зовнішніх щодо закладів вищої освіти інституцій.

Прогностична функція національно-патріотичного утвердження студентів особливо значуща, позаяк служить місії передбачення «зони найближчого розвитку» студентства і виховної системи закладів вищої освіти. Наставники студентських академічних груп, викладачі як основні суб'єкти національно-патріотичного утвердження студентів безнастанно екстраполують отримані у процесі контролю дані щодо поведінки студентів у різних природних й спеціально обумовлених обставинах ціннісного та етичного вибору в майбутньому, себто здійснюють прогнозування. На основі показників спостереження й спеціальних метод стає евентуальним здійснення прогноз стосовно стану й динаміки розвитку національно-патріотичного утвердження студентів.

Корекційна функція національно-патріотичного утвердження студентів дозволяє усувати негативні моменти цілісного освітнього процесу, здійснювати вплив на позитивну динаміку рівня національно-патріотичного утвердження студентів й підвищення якісних атестацій національно-патріотичного утвердження: змісту, університетських умов, модусу та стилю взаємодії суб'єктів і об'єктів національно-патріотичного утвердження.

Доконечною умовою оперативності процесу національно-патріотичного утвердження студентів у закладах вищої освіти, як слушно зауважує

дослідниця Мусіна В., є реалізація всіх функцій національно-патріотичного утвердження у гармонійній цілісності [126, с. 54 – 57].

Змістовна складова є визначальною у моделі національно-патріотичного утвердження студентів. Філософська дефініція «зміст» означає основну сторону цілого, сукупність його елементів. Зміст аналізується у єдності та противенстві з формою як модусом існування й виявлення змісту. На противагу від понять «зміст освіти», «зміст виховання», дефініція «зміст утвердження», як нами уже зауважувалося у попередніх розділах є недостатньо вивченою; наявними є істотні тлумачення щодо того, що саме необхідно відносити до галузі змісту утвердження. Вчений Газман О. окреслює «зміст утвердження» як формування загальної культури індивіда та засад для подальшого розвитку, що осмислюється автором як культура особистісного самовизначення [56, с. 112]. Нами визначено, що національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це процес інкультурації індивіда, утвердження національних цінностей у бутті особистості, що реалізується через її національну свідомість, патріотичні настрої, активну громадянську позицію та високу правову культуру.

Більшість вчених обмежуються констатацією напрямку національно-патріотичного утвердження студентської молоді системою формування базових цінностей. Відтак, можна констатувати, що у сучасному вітчизняному науковому дискурсі існує проблема селекції «змісту утвердження». Проте, у контексті трансформації освітньої парадигми наукові спроби вирішити значно активізувалися. В основу дефініції «змісту утвердження» дослідниками покладені наступні концепти:

— ідея реалізму мети утвердження – всебічний розвиток індивіда, який опирається на його здібності, таланти. Модусом досягнення цієї мети є оволодіння людиною базових засад культури, себто це культура життєвого самовизначення;

— ідея спільної діяльності наставників (викладачів) і студентів як пошук етичних модусів духовної культури, розвиненої діяльності та

формування особистих цінностей, дезидерат й законів життя – складові змісту діяльності наставника (викладача), убезпечують активну особисту позицію студента у процесі його утвердження;

— ідея самовизначення, яка обумовлює формування цілісності людини, себто людини з константними переконаннями, демократичними поглядами й активною життєвою позицією. У гармонійній єдності зі собою людина не лише професійна самовизначається, але й має чіткі моральні, громадянські характеристики особистості як суб'єкта власного буття;

— ідея особистісної націленості утвердження, коли у фокусі утвердження знаходиться студент, котрого індивідуальні нахили та інтереси, особливості характеру й відчуття власної гідності потрібно розвивати;

— ідея колективістської спрямованості –утвердження повинно готувати особистість до виконання різних соціальних ролей: патріота, громадянина, професіонала.

Ми погоджуємося з вченими, що зміст національно-патріотичного утвердження у багатьох аспектах визначений нормативно-правовими документами та принципами виховання: цілісна особистісна спрямованість та соціально-ціннісний напрям утвердження; відповідність змісту характеру завдань, що вирішуються, запитам індивіда, соціуму, держави та ін.

Таким чином, зміст національно-патріотичного утвердження складають наукові факти, дефініції, ідеали, здійснюється формування національно-патріотичних почуттів, утвердження вольових та моральних якостей індивіда; а також його кебети, навичок, вмінь, звичок, поведінки, культури, що забезпечують реалізацію національно-патріотичних почуттів та ідей у практичній площині. Себто, предметом формування є патріотичні почуття, національна свідомість, толерантного ставлення, активної громадянської позиції, правової культури студента. Слушно зауважує вчена Жаровська О., «нині громадянин – патріот в умовах сучасної суспільної дійсності – це людина, що оволоділа правовою, політичною культурою та культурою толерантних міжнаціональних відносин [57, с. 113].

Звідси, спробуємо окреслити зміст національно-патріотичного утвердження студентської молоді крізь призму конкретних завдань з врахуванням специфіки професійної підготовки відповідно до таких напрямків:

Військово-патріотичне утвердження передбачає: увічнення пам'яті воїнів, загиблих захищаючи свій народ, державу; осмислення кожним громадянином власної ролі та місця в служінні українській державі, високою особистою відповідальністю щодо виконання вимог військової служби, переконаністю в необхідності формування доконечних якостей та навиків для гідного виконання військового обов'язку в рядах Збройних сил України;

Утвердження особистої гордості за Україну: розвиток глибокої пошани й достойне шанування національних символів України – Прапора, Герба, Гімну та іншої символіки, Конституції України, національної спадщини українського народу;

Утвердження на ідеалах соціально-ціннісного досвіду минулих поколінь, формуючи почуття гордості за своїх предків.

Вивчення та практикування національних традицій в побуті, внутрішньо-сімейних стосунках, формах творчості, навчанні і підходах допрофесійної діяльності.

Пропаганда ідей і цінностей не лише національного патріотизму, але і регіонального або місцевого, такого, що визначається любов'язністю, повагою до рідного краю, міста, села, певної інституції, спортивної команди тощо.

Утвердження готовності до гідного та самовідданого служіння своєму народу і державі, до виконання обов'язків щодо їх захисту. Відтак, означений зміст національно-патріотичного утвердження відповідає двом узвичаєним установкам; зміст – це констатація визначальних напрямків утвердження і система формування основних, генеральних цінностей [126, с. 87].

Результативний компонент моделі національно-патріотичного утвердження.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у закладах вищої освіти – це актуальний рівень розвитку внутрішньої культури студентської молоді, зумовлений опанування ним досвіду пізнавальної діяльності, засвоєння емоційно-ціннісних відносин й дієво-практичного досвіду, що проявляється в спосібності та готовності реалізуватися як індивідуальність та особистість у площині служінні своєму народові, державі:

—засвоєння студентом досвіду пізнавальної діяльності визначає сформованість національно-патріотичних знань і уявлень;

—оволодіння студентом досвіду емоційно-ціннісних стосунків передбачає сформованість національно-патріотичних почуттів, цінностей, установок, переконань;

—опанування студентом дієво-практичного досвіду виражається в реалізації національно-патріотичних знань та уявлень, цінностей і переконань у національно-патріотичній поведінці, культурі й діяльності.

Отже, національно-патріотичне утвердження аналізується нами як результат засвоєння студентом досвіду пізнавальної діяльності, засвоєння емоційно-ціннісних відносин й дієво-практичного досвіду, що проявляється в спосібності та готовності реалізуватися як індивідуальність та особистість у площині служінні своєму народові, державі.

У Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання населення окреслені певні проблеми, на розв'язання яких має бути націлена освітньо-виховна діяльність закладів вищої освіти. Головною проблемою є гарантування рівних, однаких стартових можливостей кожному індивідові для самовизначення і самоствердження через звершення суб'єктивно звабливих й одночасно соціально значливих цілей.

Нині проблеми соціально-економічного становища українського соціуму, значне нівелювання традиційних моральних цінностей, пропаганда бездуховності, жорстокості, насильства, зокрема через засоби масової інформації, розбіжність щодо оцінки подій історичного минулого українського народу, нинішніх військових дій, політичної ситуації негативно впливають на

морально-культурні та національно-патріотичні переконання молодого покоління.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді покликане надати новий імпульс духовно-моральному оздоровленню нації, формуванню в українській державі громадянського суспільства, яке визначає трансформацію громадянської свідомості, моральної й правової культури молоді особистості, розвитку національної самосвідомості та ґрунтується на сповідуванні принципу верховенства права. Воно повинне обумовити розвиток суспільства, яке діє на засадах свободи, гуманізму, демократизму, соціальної справедливості, гарантує оптимальні умови для зростання загального добробуту соціуму [8, с. 1].

Актуальність національно-патріотичного утвердження обумовлюється процесом формування в українській державі єдиної політичної нації. Національно-патріотичне утвердження студентської молоді націлене на забезпечення соборності, цілісності України, що є квінтесенцією української національної ідеї. При цьому досить важливо, щоб консолідація різних етносів і регіонів української держави з метою національного відродження, розбудови та вдосконалення суверенної правової держави й розвитку громадянського суспільства здійснювалось саме на основі демократичних цінностей, які так само мають лежати в основі національно-патріотичного утвердження студентської молоді.

Звідси, національно-патріотична свідомість нині виступає нагальною потребою і *української держави*, позаяк високий рівень національно-патріотичного утвердження молоді здатен забезпечити політико-правову, соціально-економічну стабільність та гідне місце нашої держави в цивілізованому просторі; і *особистості* громадянина-патріота, який своєю активною життєвою позицією, відданою любов'ю до України прагне досягти обопільної любові від неї з метою створення оптимальних умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальної неповторності; і *суспільства*, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток молоді особистості, становлення її

національно-патріотичної самосвідомості формувалася на моральних засадах [8, с. 2].

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді на сучасному етапі – це цілеспрямована, комплексна і системна діяльність органів державної влади, громадських організацій, закладів вищої освіти, інших соціальних інституцій щодо формування високої національно-патріотичної свідомості, почуття вірності, відданості, любові до свого народу, держави, нації, турботи про особисте благо і суспільне, активної участі у розбудові демократії, виконання конституційного і громадянського обов'язку щодо захисту національних інтересів, прагнення незалежності, цілісності України, сприяння консолідації українського народу, громадянської злагоди і миру в суспільстві.

Проте, недостатнє нормативно-правове забезпечення та відсутність чіткої загальнодержавної системи діяльності в цій сфері вимагає розроблення соціальної програми, яка б чітко окреслила стратегічні напрямки національно-патріотичного утвердженні студентської молоді.

У Концепції Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки визначено причини гострої постановки проблеми національно-патріотичного виховання молоді, а саме: системна криза національної ідентичності, економічна дезінтеграція й соціальна диференціація соціуму. Девальвація духовних цінностей, помітне зниження рівня суспільної відповідальності обумовили широке розповсюдження у суспільній свідомості індивідуалізму, егоїзму, байдужості, цинізму, безпідставної агресивності, зневажливе ставлення до держави та соціальних інституцій.

Відсутність єдиної об'єктивної оцінки та тлумачення вагомих історичних подій, значних наукових досягнень, військових звершень попередніх поколінь викликає дефіцит загальновизнаних, героїчних, позитивних прикладів, якими повинно пишатися молоде покоління, це сприяє

формуванню системи переконань у тому, що бути патріотом своєї держави є життєво доконечним.

Вагомість вирішення проблеми програмною методою обумовлена її специфікою й загальнонаціональним масштабом. Передусім, результативність національно-патріотичного утвердження студентської молоді в Україні вимагає корегування змісту вищої освіти на загальнодержавному рівні, активізації масової національно-патріотичної роботи, організованої й реалізованої державними структурами, закладами вищої освіти, громадськими організаціями і рухами; стимулювання діяльності засобів масової інформації, наукових та інших суспільних інституцій, творчих спілок, товариств, спрямованої на аналіз й висвітлення проблем національно-патріотичного утвердження, на розвиток та формування особистості громадянина-патріота української держави.

Визначення основних шляхів й модусів розв'язання проблеми національно-патріотичного утвердження студентської молоді передбачає реалізацію наступних напрямів діяльності: підвищення статусу національно-патріотичного утвердження в освітньому середовищі закладів вищої освіти та українському суспільстві загалом; зміцнити й розвивати виховні функції закладів вищої освіти, розширити склад суб'єктів національно-патріотичного утвердження студентської молоді, значно посилити координацію їхніх зусиль; удосконалення самої системи національно-патріотичне утвердження студентської молоді; використання національних практик зарубіжних країн щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; удосконалення інформаційного забезпечення національно-патріотичного утвердження студентської молоді; формування науково-теоретичних і методичних засад національно-патріотичного утвердження студентської молоді; розроблення законодавства щодо національно-патріотичного утвердження студентської молоді; посилити національно-патріотичне утвердження студентської молоді шляхом проведення масових історико-патріотичних, національно-культурних заходів;

Показники результативності національно-патріотичного утвердження студентської молоді:

1) реалізаційно-цільовий:

— програмний характер національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

— реальність й лаконічність виконання завдань національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

— цілеспрямованість та послідовність у досягненні результатів національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

— системний характер організації національно-патріотичного утвердження студентської молоді як процесу;

— комплексний підхід у розвитку та формуванні національно-патріотичної свідомості;

— диференційований підхід у національно-патріотичному утвердженні студентської молоді;

— оптимізація змісту, форм, засобів і методів національно-патріотичного утвердження студентської молоді;

— визначення та обґрунтування напрямків удосконалення національно-патріотичного утвердження студентської молоді, підвищення його ефективності.

2) практично-результативний:

— кількість заходів з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (велика, незначна, мінімальна);

— масштаб заходів з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (великий, середній, малий);

— відсоток студентів, яка бере участь у заходах з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (максимальний, значний, мінімальний);

— представництво різних категорій студентів, які беруть участь у заходах з патріотичного виховання (широка, обмежена, мінімальна);

— кількість суб'єктів (виконавців), що беруть участь у підготовці та проведенні основних заходів з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (велика, незначна, мінімальна);

— спектр застосовування форм, методів і засобів національно-патріотичного утвердження студентської молоді (великий, малий, мінімальний);

— взаємозв'язок заходів національно-патріотичного утвердження студентської молоді з іншими напрямками виховання;

— якісні показники: рівень підготовленості і результативності роботи з патріотичного виховання (високий, середній, низький);

— рівень підготовленості та професійної компетентності організаторів і керівників (суб'єктів) роботи з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (високий, середній, низький);

— оцінка незалежними експертами результатів роботи з національно-патріотичного утвердження студентської молоді (в балах);

— ставлення учасників заходу з національно-патріотичного утвердження студентської молоді до результатів їх проведення (позитивне, негативне, байдуже).

Заклади вищої освіти покликані створювати умови, в яких прищеплюється студентській молоді смак до духовної сторони національного буття. Досягнення цього є можливим лише за умови національно-патріотичного утвердження молодої людини, її особистісної орієнтованості, що має ґрунтуватися на таких засадах, як: свобода, справедливість, відповідальність, креативність, співпраця; самодіяльність студентства, її активно-діяльний характер; вільна творча оперативна праця як основа виховання; розвиток креативної індивідуальності (позаяк, індивідуальність не перечить колективізму й культурі, а наспроти, справжній колективізм й культура безпосередньо пов'язані з розвитком особистісної індивідуальності); виховна полісистемність (індивідуально-типологічний поділ індивідів вимагає належних виховних систем) [6, с. 113]. Особистісно-націлена система

національно-патріотичного утвердження виходить із самоцінності особистості, її суверенності та духовності і є гуманістичною за своєю природою.

Національно-патріотичне утвердження не лише опирається на національну ідею й базується на етнічних особливостях, а й націлене на полікультурне виховання, яке закладене в основу новітньої Концепції глобальної освіти, визначальними домінантами якої є пріоритет формування загальнолюдських цінностей, розвиток планетарного мислення особистості.:

За вихідні позиції національно-патріотичного утвердження студентської молоді ми беремо такі:

—особистісне утвердження молоді є квінтесенцією освітньо-виховного процесу у вищій школі, надціллю в умовах ХХІ століття;

—визначальним чинником національно-патріотичного утвердження є науково-методичний супровід, сформований з урахуванням національної ідеї, запитів українського соціуму, особистих потреб та інтересів студентів, специфіки закладів вищої освіти;

—заклад вищої освіти розглядається як центр створення сприятливого середовища для національно-патріотичного утвердження студентської молоді, його організації та формування виховуючого простору, що належно відображує системність мети й завдань, умов та змісту національного виховання;

—освітньо-виховний процес скеровується на створення сприятливих умов для фахового становлення молоді особистості, її наукового, творчого, фізичного розвитку; формування єдиного академічного співтовариства, базисом якого є спільна життєдіяльність викладачів та студентів; організація системної психолого-педагогічної підтримки студентів; запобігання проявам антисоціальної поведінки й виховання правової культури;

—процес національно-патріотичного утвердження студентської молоді виховання аналізується як динамічна системно-виховна взаємодія інтегрованих суб'єктів (виховників й вихованців), націлена на формування особистості громадянина-патріота України; як процес створення умов для

різносторонньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, скерованої на формування особистості студента на базисі його самовиховання, саморозвитку, самореалізації;

—студент є суб'єктом національно-патріотичного утвердження. Самоутвердження необхідне самому студенту як модель індивідуальної раціональної поведінки, яка виступає його власною справою щодо формування особистої системи саморегуляції та орієнтації. Відтак, процес утвердження за своєю природою є самоорганізацією, самовихованням, саморозвитком й самореалізацією молоді особистості;

—безпосередня участь виховника у процесі самовиховання студента визначається як задоволення його морально-етичних запитів й потреб, що є квінтесенцією демократичного виховання;

—українознавство є методологічним базисом, духовним осереддям виховної взаємодії, налагодження виховних відносин у закладі вищої освіти,, громадському житті.

Отже, потреби українського соціуму, об'єктивні закономірності його розвитку окреслюють мету національно-патріотичного утвердження студентської молоді – формування особистості громадянина-патріота України з виразною національною свідомістю, світобаченням, характером та ідеалами на традиціях української культури, духовності власного народу, на кращих поступках інших народів. Мета національно-патріотичного утвердження студентської молоді має тенденцію до ускладнення із піднесенням рівня духовної та матеріальної культури суспільства на значно вищий ступінь розвитку.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді в національному утілює вселюдське, позаяк вселюдські цінності не можуть діяти відособлювано, ізольовано від конкретного національного життя. Безумовно, це не означає прагнення замінити національний дух національно-патріотичного утвердження молоді особистості вселюдським. Ідеалом національно-патріотичне утвердження студентської молоді є гармонійно

розвинута, високоосвічена, соціально ініціативна й національно свідома особистість, що визначається активною громадською позицією, високою відповідальністю, належними духовними якостями, патріотичними почуттями, є виразником кращих здобутків національної й світової культури, спроможна до постійного саморозвитку та самовдосконалення.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді передбачає всі аспекти формування моделі поведінки індивіда, передусім виховання свідомого громадянина, патріота своєї держави, набуття належного соціального досвіду, високої правової культури, толерантності у міжнаціональних взаємовідносин, формування у молодій генерації потреби та вміння розвивати громадянське суспільство, розвиток особистісної готовності до участі в процесах державотворення, становлення власної духовності, моральної та професійної культури.

Висновки до розділу 3

У підрозділі 3.1 «Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у реаліях мультикультурного суспільства» зауважено, що сучасні глобалізаційні виклики нівелюють феномен національно-патріотичного буття індивіда, позаяк активізуються міжкультурні взаємозв'язки, які скасовують національні бар'єри. Відтак, запропоновано модули розвитку національно-патріотичного утвердження студентської молоді у контексті мультикультурного суспільства.

Історичний досвід міжкультурних взаємозв'язків українського соціуму набуває пріоритетної значимості як у стратегіях оновлення системи освіти та виховання, національно-патріотичного утвердження молоді зокрема, так і у перспективі розвитку плідних інтеркультурних діалогів у різних варіаціях. Практика яскраво показує, що у наслідок активної взаємодії та схрестю культур проблематика культурної ідентичності змінюється у можливість

гармонійного співіснування окремих соціальних спільнот – націй, етносів тощо, а надто у питання, як поєднуються між собою традиційно константні норми й цінності, характерологічні для певної культури, з універсальними.

Ефективний інтеркультурний діалог можна аналізувати як результат й разом з тим як один із визначальних чинників якості сучасних виховних і дидактичних практик, серед яких виховання як умова формування правової культури у щільному зв'язку із національно-патріотичним утвердженням є найбільш значущим. Тому інтеркультурний діалог як загальна дидактична практика та констатуючий фактор мультикультурного соціуму активно застосовується у проектах правового й національно-патріотичного виховання, що у сучасних умовах набуває експресивних рис глобальної освіти.

Отже, українське суспільство перебуває у пошуку власного шляху розвитку національної ідентичності, яка гарантує збереження культурної самобутності у світовому просторі, що глобалізується. В умовах глобалізації, коли маліють можливості щодо вирішення власних національних інтересів, саме національно-правове утвердження молодшої генерації формує громадянськість особистості, її правову культуру, що зможе забезпечити успішні процеси націотворення та державного розвитку. Разом з потенційними ризиками, глобалізаційні виклики відкривають можливості для України посісти гідне місце у новітньому етапі розвитку цивілізації, опираючись на науку, освіту та національне виховання. Тому, національна система освіти та виховання повинна гарантувати оптимальне середовище для розвитку особистості, забезпечувати мотиваційні передумови для самореалізації, формування стійкої внутрішньої потреби у безперервному самовдосконаленні. Підсумковим результатом національно-патріотичного утвердження має стати сформована цілісна особистість – самостійна, повноправна та відповідальна, яка відчуває власну причетність до націотворення та державотворення, ідентифікує себе з українською нацією, культурою й реалізує особисті потенційні можливості на благо України.

У підрозділі 3.2 «Модель національно-патріотичне утвердження студентської молоді в освітньо-виховному середовищі університету» запропоновано модель ефективної реалізації національно-патріотичне утвердження студентської молоді в закладах вищої освіти. Основними критеріями та показниками національно-патріотичного утвердження є: 1) ціннісний національно-патріотичний світогляд: національно-світоглядні знання; ціннісна національно-патріотична свідомість, ідеали, переконання; володіння рідною мовою та повага до неї; 2) національно-спрямована активність: мотивація патріотизму; активна суб'єктно-національна позиція; толерантне ставлення до виразників інших культур; 3) професійна національно-патріотична діяльність: спосібність до національно-патріотичної самореалізації; готовність до добросовісного здійснення професійних обов'язків задля особистого блага та національного.

Окреслено вихідні позиції національно-патріотичного утвердження студентської молоді у закладах вищої освіти, а саме: особистісне утвердження молоді є квінтесенцією освітньо-виховного процесу у вищій школі, надціллю в умовах ХХІ століття; визначальним чинником національно-патріотичного утвердження є науково-методичний супровід, сформований з урахуванням національної ідеї, запитів українського соціуму, особистих потреб та інтересів студентів, специфіки закладів вищої освіти; заклад вищої освіти розглядається як центр створення сприятливого середовища для національно-патріотичного утвердження студентської молоді, його організації та формування виховуючого простору, що належно відображує системність мети й завдань, умов та змісту національного виховання; освітньо-виховний процес скеровується на створення сприятливих умов для фахового становлення молоді особистості, її наукового, творчого, фізичного розвитку; формування єдиного академічного співтовариства, базисом якого є спільна життєдіяльність викладачів та студентів; організація системної психолого-педагогічної підтримки студентів; запобігання проявам антисоціальної поведінки й виховання правової культури; процес національно-патріотичного утвердження

студентської молоді виховання аналізується як динамічна системно-виховна взаємодія інтегрованих суб'єктів (виховників й вихованців), націлена на формування особистості громадянина-патріота України; як процес створення умов для різносторонньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії, скерованої на формування особистості студента на базисі його самовиховання, саморозвитку, самореалізації; студент є суб'єктом національно-патріотичного утвердження. Самоутвердження необхідне самому студенту як модель індивідуальної раціональної поведінки, яка виступає його власною справою щодо формування особистої системи саморегуляції та орієнтації. Відтак, процес утвердження за своєю природою є самоорганізацією, самовихованням, саморозвитком й самореалізацією молоді особистості; безпосередня участь виховника у процесі самовиховання студента визначається як задоволення його морально-етичних запитів й потреб, що є квінтесенцією демократичного виховання; українознавство є методологічним базисом, духовним осередком виховної взаємодії, налагодження виховних відносин у закладі вищої освіти, громадському житті.

Виховний процес закладів вищої освіти повинен бути спрямований на вирішення найважливіших завдань національно-правового утвердження студентської молоді, а саме: формування національної самоідентичності, правової свідомості й громадянської відповідальності, духовності та правової культури, самостійності, особистої ініціативності, толерантності у власній поведінці та міжособистісному спілкуванні. При цьому проходить процес інтенсивного формування системи інструментальних й термінальних цінностей (особисте світобачення, активна життєва позиція, ціннісні орієнтації, готовність до самонавчання, саморозвитку, самовияву, себто формування цілісного образу «Я»), що створює позитивну квінтесенцію ціннісної спрямованості молоді особистості й відображає внутрішній зміст її ставлення до життя загалом, й національно-державно буття зокрема.

З метою створення ефективної системи національно-патріотичного утвердження студентської молоді у межах освітньо-виховного середовища

закладів вищої освіти передбачає нами запропоновані завдання, які повинні реалізовуватися, а саме: визнання й гарантування прав кожного особистості студента, його гідності як найвищої соціальної цінності; утвердження гуманістичної моралі й формування поваги до таких цінностей як свобода, справедливість, рівність, чесність, відповідальність; забезпечення оптимальних умов для самореалізації кожного студента адекватно до його запитів, інтересів та потенцій; для розвитку високого професіоналізму, гінкої мотивації до праці як основи конкурентоспроможності індивіда в контексті ринкових відносин; утвердження толерантного світобачення, сприятливості до сучасного культурного плюралізму, шанобливого відношення до інших культур та їх мови, традицій, релігії; формування активної громадянської позиції, національної ідентичності, почуття приналежності до рідного народу, землі, своєї держави; визнання духовної спільності культурної спадщини та єдності поколінь; утвердження почуття патріотизму, готовності та відданості у служінні рідному народу, своїй державі; формування соціальної активності спудея: ініціативна готовність до участі у процесах державотворення загалом, студентського самоврядування зокрема; спосібність до спільного національного буття та активної співпраці у громадянському суспільстві, його розвитку, готовність взяти на себе відповідальність; формування особистої патріотичної позиції у контексті глобалізаційних викликів; здатність вирішувати конфлікти у відповідності до національних інтересів з дотриманням демократичних принципів; формування психолого-фізичної готовності студентства до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо відстоювання незалежності держави, її національних інтересів та здобутків, підвищення престижу та розвиток високої мотивації студентів до військової та державної служби; розвиток критичного мислення, що убезпечує кебету усвідомлювати та відстоювати власну позицію у тих чи інших питаннях, уміння продукувати нові ідеї та критично синтезувати проблеми, вправність брати участь у полеміці, дебатах, спосібність переосмислювати аргументи та дії, передбачати потенційні вчинки та можливі наслідки;

формування правової та політичної культури, обізнаності у національній правовій системі (у законах й законодавчих системах); знань про історичне минуле, сучасні політичні системи та владу у всіх сферах суспільного буття; утвердження високої поваги до державної символіки, Конституції України, державної мови, національного законодавства, вміння визначувати форми та модуси своєї безпосередньої участі в житті соціуму та університету, спілкуватися з демократичними інституціями, органами влади, підтримувати та захищати права людини та закони та права людини, бути освіченим зі способом соціального захисту.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у закладах вищої освіти – це актуальний рівень розвитку внутрішньої культури студентської молоді, зумовлений опанування ним досвіду пізнавальної діяльності, засвоєння емоційно-ціннісних відносин й дієво-практичного досвіду, що проявляється в спосібності та готовності реалізуватися як індивідуальність та особистість у площині служінні своєму народові, державі:

- 1) засвоєння студентом досвіду пізнавальної діяльності визначає сформованість національно-патріотичних знань і уявлень;
- 2) оволодіння студентом досвіду емоційно-ціннісних стосунків передбачає сформованість національно-патріотичних почуттів, цінностей, установок, переконань;
- 3) опанування студентом дієво-практичного досвіду виражається в реалізації національно-патріотичних знань та уявлень, цінностей і переконань у національно-патріотичній поведінці, культурі й діяльності.

Отже, національно-патріотичне утвердження студентської молоді на сучасному етапі – це цілеспрямована, комплексна і системна діяльність органів державної влади, громадських організацій, закладів вищої освіти, інших соціальних інституцій щодо формування високої національно-патріотичної свідомості, почуття вірності, відданості, любові до свого народу, держави, нації, турботи про особисте благо і суспільне, активної участі у розбудові демократії, виконання конституційного і громадянського обов'язку щодо захисту національних інтересів, прагнення незалежності, цілісності

України, сприяння консолідації українського народу, громадянської злагоди і миру в суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено комплексне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягає у виявленні та встановленні філософсько-правових засад національно-правового утвердження студентської молоді. У роботі враховано положення чинного національного законодавства, міжнародні правові стандарти, що стосуються проблематики дослідження, подано ґрунтовний аналіз наявного теоретичного та практичного матеріалу. Це сприяло обґрунтуванню та вирішенню завдань, які мають вагому науково-теоретичну та праксеологічну значущість.

Науковий аналіз філософсько-правової парадигми національно-правового утвердження студентської молоді дозволив окреслити означену дефініцію, як процес інкультурації індивіда, утвердження національних цінностей у бутті особистості, що реалізується через її національну свідомість, патріотичні настрої, активну громадянську позицію та високу правову культуру.

На основі міждисциплінарних підходів до дефініції «утвердження», нами визначено основні концепти щодо осмислення означеного феномену: ідея реалізму мети утвердження – всебічний розвиток індивіда, який опирається на його здібності, таланти, модусом досягнення цієї мети є оволодіння людиною базових засад культури, тобто це культура життєвого самовизначення; ідея спільної діяльності наставників (викладачів) і студентів як пошук етичних модусів духовної культури, розвиненої діяльності та формування особистих цінностей, дезидерат й законів життя – складові змісту діяльності наставника (викладача), убезпечують активну особисту позицію студента у процесі його утвердження; ідея самовизначення, яка обумовлює формування цілісності людини, тобто, людини з константними переконаннями, демократичними поглядами й активною життєвою позицією.

Підсумовано домінантне спостереження, суть якого полягає в тому, що феномен утвердження поширився стрімко упродовж останніх років, проте

його галузеві характеристики (зокрема, національно-патріотичне утвердження) й оцінки його правового наслідку не набули ще належного наукового поглиблення актуалізованих й праксеологізованих сучасністю завдань. Для аналізу узагальнені філософські, правознавчі, філософсько-правові, педагогічно-правові, юридично-психологічні, етно-філософські погляди вчених, що генерують основи для сучасного оцінювання всього контенту національно-патріотичного утвердження, актуалізують необхідність зміни стереотипів освітньої національно-патріотичної діяльності в закладах вищої освіти, яка вимагає результативних дій у сповідуванні принципів верховенства права та міжкультурної толерантності.

Опираючись на акмеологічне розуміння особистісно-діяльнісної природи дефініції «національно-патріотичного утвердження студентської молоді», нами вона визнається як: процес осмислення особистісної відповідальності за долю свого народу; формування усвідомленої перцепції національних проблем та громадянської позиції до назрілих явищ і подій в українському соціумі; становлення правосвідомості й розвиток високої правової культури; активна участь індивіда в державотворчих процесах; вироблення соціально зрілого зацікавлення й бажання працювати для ефективного розвитку своєї держави, готовності за будь-яких обставин відстоювати національні інтереси. Бо саме рівень національно-патріотичного утвердження студентської молоді визначає цінності громадянської свідомості, громадянського суспільства.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді відображає моральні, правові, громадянські, політичні, права й обов'язки індивідів щодо своєї держави, визначає відповідальне ставлення до свого народу, нації, власної професійної діяльності, до соціуму загалом і до самої себе осіб. Національно-патріотичне утвердження є своєрідним відтворенням певного національного буття, рівнем усвідомленням громадянських прав та обов'язків й безпосередньо впливає на становлення соціального статусу студента як

громадянина, усвідомлення ним суспільних завдань, особистісну соціальну активність, а в цілому визначає загальнокультурний розвиток студента.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді формує громадянські якості індивіда як повноправного суб'єкта правових та соціальних відносин у демократичній державі, життєві пріоритети, цілі та способи їх досягнення. Визначальним критерієм національно-патріотичного утвердження є бажання й здатність молоді особистості активно й відповідально на засадах демократизму, гуманізму, громадянської солідарності, соціальної злагоди та толерантності, гармонійно взаємодіяти з соціумом щодо забезпечення національних інтересів, ефективного розвитку держави у всіх її напрямках. При цьому, адекватно співвідносячи та погоджуючи індивідуальні й загальносуспільні інтереси, національно-патріотичне утвердження означає відповідальне, чесне ставлення до самого себе, до реалізації особистісних здібностей (кебети) на власну (як громадянина), суспільну та державну користь.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді – це реальна можливість оперативної реалізації в житті громадянських, політичних і соціальних прав молоді особистості, її мобільна інтеграція в національно-культурні, громадські, державні інституції українського суспільства. Процес національно-патріотичного утвердження як інтегрованої якості особистості студента у кінцевому підсумку визначає його здатність почуватися морально, соціально, політично, юридично дієздатним.

Сучасні глобалізаційні виклики нівелюють феномен національно-патріотичного буття індивіда, позаяк активізуються міжкультурні взаємозв'язки, які скасовують національні бар'єри. Тому, історичний досвід міжкультурних взаємозв'язків українського соціуму набуває пріоритетної значимості як у стратегіях оновлення системи освіти та виховання, національно-патріотичного утвердження молоді зокрема, так і у перспективі розвитку плідних інтеркультурних діалогів у різних варіаціях. Практика яскраво показує, що внаслідок активної взаємодії та схрестю культур

проблематика культурної ідентичності змінюється у можливість гармонійного співіснування окремих соціальних спільнот – націй, етносів тощо, а надто у питання, як поєднуються між собою традиційно константні норми й цінності, характерологічні для певної культури, з універсальними.

Українське суспільство перебуває у пошуку власного шляху розвитку національної ідентичності, яка гарантує збереження культурної самобутності у світовому просторі, що глобалізується. В умовах глобалізації, коли існують можливості щодо вирішення власних національних інтересів, саме національно-правове утвердження молоді генерації формує громадянськість особистості, її правову культуру, що зможе забезпечити успішні процеси націотворення та державного розвитку. Разом із потенційними ризиками, глобалізаційні виклики відкривають можливості для України посісти гідне місце у новітньому етапі розвитку цивілізації, опираючись на науку, освіту та національне виховання. Тому, національна система освіти та виховання повинна гарантувати оптимальне середовище для розвитку особистості, забезпечувати мотиваційні передумови для самореалізації, формування стійкої внутрішньої потреби у безперервному самовдосконаленні. Підсумковим результатом національно-патріотичного утвердження має стати сформована цілісна особистість – самостійна, повноправна та відповідальна, яка відчуває власну причетність до націотворення та державотворення, ідентифікує себе з українською нацією, культурою й реалізує особисті потенційні можливості на благо України.

З метою створення ефективної системи національно-патріотичного утвердження студентської молоді у межах освітньо-виховного середовища закладів вищої освіти передбачає нами запропоновані завдання, які повинні реалізовуватися, а саме: визнання й гарантування прав кожного студента щодо його особистості студента, його гідності як найвищої соціальної цінності; утвердження гуманістичної моралі й формування поваги до таких цінностей як свобода, справедливість, рівність, чесність, відповідальність; забезпечення оптимальних умов для самореалізації кожного студента адекватно до своїх

запитів, інтересів та потенцій; утвердження толерантного світобачення, сприятливості до сучасного культурного плюралізму, шанобливого відношення до інших культур та їх мови, традицій, релігії; формування активної громадянської позиції, національної ідентичності, почуття приналежності до рідного народу, землі, своєї держави; визнання духовної спільності культурної спадщини та єдності поколінь; утвердження почуття патріотизму, готовності та відданості у служінні рідному народу, своїй державі; формування соціальної активності студента: ініціативна здатність до участі у процесах державотворення загалом, студентського самоврядування зокрема; можливість до спільного національного буття та активної співпраці у громадянському суспільстві, його розвитку, готовність взяти на себе відповідальність; формування особистої патріотичної позиції у контексті глобалізаційних викликів; здатність вирішувати конфлікти у відповідності до національних інтересів з дотриманням демократичних принципів; формування психолого-фізичної готовності студентства до виконання конституційного та громадянського обов'язку щодо відстоювання незалежності держави, її національних інтересів та здобутків, підвищення престижу та розвиток високої мотивації студентів до військової та державної служби; формування правової та політичної культури, обізнаності у національній правовій системі (у законах й законодавчих системах); знань про історичне минуле, сучасні політичні системи та владу у всіх сферах суспільного буття; утвердження високої поваги до державної символіки, Конституції України, державної мови, національного законодавства, вміння визначати форми та модуси своєї безпосередньої участі в житті соціуму та університету, спілкуватися з демократичними інституціями, органами влади, підтримувати та захищати права людини і закони та права людини, бути освіченим зі способом соціального захисту.

Національно-патріотичне утвердження студентської молоді у закладах вищої освіти — це актуальний рівень розвитку внутрішньої культури студентської молоді, зумовлений опановувати досвід пізнавальної діяльності, засвоєння емоційно-ціннісних відносин й дієво-практичного досвіду, що

проявляється в можливості до реалізації як індивідуальності та особистості у площині служінні своєму народові, державі: 1) засвоєння студентом досвіду пізнавальної діяльності визначає сформованість національно-патріотичних знань і уявлень; 2) оволодіння студентом досвіду емоційно-ціннісних стосунків та передбачає сформованість національно-патріотичних почуттів, цінностей, установок, переконань; 3) опанування студентом дієво-практичного досвіду виражається в реалізації національно-патріотичних знань та уявлень, цінностей і переконань у національно-патріотичній поведінці, культурі й діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук О. В., Фіцула М. М. Патріотичне виховання студентів вищих технічних навчальних закладів. Вінниця: УНІВЕСУМ, 2008. 137 с.
2. Авер'янова Н. Національне виховання в контексті глобалізації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство*. Випуск 11. К., 2007. С. 53–56. URL: <http://ukrbulletin.univ.kiev.ua/Visnyk-11/Averjanova.html>
3. Андрущенко В., Руденко Ю. Характер особистості: гармонія національних і загальнолюдських цінностей. *Освіта*. 2008. № 53. С. 10–11.
4. Антонець М. В. О. Сухомлинський про вікові особливості і громадянське виховання підлітків. *Рідна школа : Науково-педагогічний журнал*. 2007. № 9. С. 17–19.
5. Баранцева К. Трансїсторичні підстави буття еліти: соціально-філософський аспект (стаття друга). *Філософська думка*. 2005. № 2. С. 13–29.
6. Бех І. Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: наук.видання. К.: Либідь, 2006. 272 с.
7. Бех І. Д., Чорна К. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: програмно-виховний контекст. Київ, Черкаси: ЧОПОПП, 2014. 40 с.
8. Бех І., Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ. 2014. 29 с.
9. Бех, І., Чорна К. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*. 2011. № 10. С. 9–16.
10. Білий Л. Г. Особливості національно-патріотичного виховання студентів у вищих навчальних закладах недержавної форми власності. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 4. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_4_4

11. Богульський А. Патріотичне виховання студентів юридичного факультету – складова становлення громадянина-патріота. *Рідна школа*. 2004. № 12. С. 74–75.
12. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації. Київ, 1996. 230 с.
13. Бойко Т. Національно – патріотичне виховання як квінтесенція конфлікту ідентичностей. URL: <http://ukrnationalism.com/publications/1440-na%250btsionalno-patriotychne-vykhovannia-iak-kvintesentsiia-konfliktu-identychnosti.html>
14. Брусакова О. В. Мораль і право як чинники оновлення змісту сучасного політичного і національно-патріотичного виховання. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2014. Вип. 42. С. 247–256. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VKhnpu_filos_2014_42_26.pdf
15. Будагьянц Л. М., Осьодло В. І. Національно-патріотичне виховання в контексті європейського вибору України. *Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр.*. 2015. № 3 (46). С. 27–31.
16. Буклов Ю. Змістові компоненти національно-патріотичного виховання учнівської молоді. *Молодь і ринок*. 2018. № 3. С. 136–140.
17. Бурдін М. Ю. Національно-патріотичне виховання курсантів та студентів у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання МВС України як невід’ємна складова виховної функції держави. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми: тези доп. круглого столу (м. Харків, 27 жовт. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2017. С. 16 - 18.*
18. Буяк Б. Б. Світоглядна складова у політичній освіті та вихованні молоді: функціональний потенціал та перспективи його використання: дис. ...д-ра філос.: 09.00.10; Харк. нац. пед. універ. Харків, 2012. 421 с.
19. Ващенко Г. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Відродження, 1997. 214 с.

20. Вдовенко Н. Національна культура як необхідна складова багатогалузевої системи патріотичного виховання студентів. *Коледжанин*. 2004. №4. С. 18–21.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад. і гол. ред. В. Т. Булес. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
22. Вербицька П. В. Громадянське виховання учнівської молоді: сучасні аспекти розвитку. Київ: Генеза, 2009. 384 с.
23. Виховання громадянина України – стратегічна мета національно-патріотичного виховання сьогодення: Матеріали студентської наук.-практ. конф., Кам'янець-Подільський, 23-24 жовтня 2017 р.: тези доп. Кам'янець-Подільський: КПНУ ім. Івана Огієнка, 2017. 291 с.
24. Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Вид. друге, доопрацьоване і доповнене. Дрогобич: Коло, 2006. 326 с.
25. Вища школа як соціальний інститут і механізм соціалізації молоді / кол. авт.: М. Михальченко (керівник), Т. Андрущенко, В. Баранівський, О. Бульвінська та ін. К.: Педагогічна думка, 2012. 320 с.
26. Вищі навчальні заклади України. Ч. 1 / МОН України ; за ред. І. О. Вакарчука; упоряд.: В. Д. Шинкарук, Я. Я. Болюбаш, С. І. Бондаренко та ін. К.: Інтас, 2008. 518 с.
27. Власенко О.М. Історично-філософські основи аналізу патріотизму як духовної цінності суспільства. *Проблеми освіти: наук-метод. зб.* / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2015. Вип. 85. С. 57–60.
28. Вовк Л. Освітній процес і становлення національної самосвідомості (історико-педагогічний аспект). *Наукові записки: матеріали звітно-наукової конференції УДПУ імені М.П.Драгоманова за 1992 рік*. Київ, 1993. С.112–114.

29. Волошенюк О.В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві : автореф. дис. канд. юрид. наук / 12.00.01; Університет внутрішніх справ. Харків, 2000. 18 с.
30. Волошина Н. М. Соціально-філософський вимір патріотизму сучасного українського суспільства: автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03; Нац пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 20 с.
31. Ганзенко О. О. Формування правової культури особи в умовах розбудови правової держави Україна : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01. Запоріжжя : Запорізький юридичний інститут МВС України, 2002. 198 с.
32. Ганзенко, О. О. Конституційні засади формування правової культури особи. *Держава і право : зб. наук. пр. Юрид. і політ. науки*. Київ, 2001. Вип. 12. С. 170–174.
33. Гарасимів Т., Парпан У. Модель діяльності вищих навчальних закладів України: концептуальні та правові основи. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2018. № 889. Вип. 17. С.68–76.
34. Гарбузюк Т. В., Мурсамітова І. А. Національно-патріотичне виховання як засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2016. № 6. С. 252–259.
35. Гачев Г.Д. Национальные образы мира. М.: Институт ДИДИК, 1999. 368 с.
36. Герасимчук В.І. Патріотичне виховання студентської молоді в українських і польських вищих закладах освіти (Порівняльний аналіз): автореф. дис...канд..пед.наук: 13.00.01; Національний педагогічний ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 1998. 17 с.
37. Головчук С. Ю. Виховання національної свідомості молоді в контексті європейської інтеграції України. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 4. С. 93–99.

38. Головчук С. Ю. Філософські та педагогічні засади патріотичного виховання у творах Г. Ващенка. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 3. С. 20–27.
39. Голосніченко І. Правосвідомість і правова культура у розбудові Української держави. *Право України*. 2005. № 4. С. 24–25.
40. Гонський В. Патріотизм як основа сучасного виховання та ідеології держави. *Рідна школа*. 2001. № 2. С. 9–14.
41. Гонтар О. В. Виховання патріотизму на заняттях з українознавчих дисциплін у вищій школі. Зб. наук. пр. НДІ українознавства. К., 2004. Т. 3: *Українознавство в розбудові громадянського суспільства в Україні*. С. 153–157.
42. Громадянське виховання: нові виклики сучасних реалій в умовах трансформації суспільства: науково-допоміжний бібліографічний покажчик. уклад.: З. М. Горова, В. В. Косенко; В. В. Косенко. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2011. 128 с.
43. Губко О. Т. Кодекс цінностей сучасного виховання за (О. Вишневським). Соловей М. І., Домчук В. С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. К., 2003. С. 224–227.
44. Данильян, О. Г. Специфіка формування правової культури в транзитивному суспільстві. Наук. зап. ХВУ. *Соціальна філософія, психологія*. Х.: ХУПС, 2006. Вип. № 2 (26). – С. 3–9.
45. Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2016-2020 роки. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>
46. Джафарова М. В. Питання нормативно-правового регулювання патріотичного виховання курсантської та студентської молоді. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.)*. Збірник наукових статей і тез доповідей на науково-практичній конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.). С. 105–107.

47. Димитров М. Ф. Національне виховання студентів як фактор цілісного формування особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер. : Соціологія*. 2013. Т. 211. Вип. 199. С. 112–114.

48. Діденко Н. Г. Удосконалення механізмів державного управління в реалізації сучасних соціальних стратегій в Україні. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 199–206.

49. Діденко О. Г. Зарубіжний досвід патріотичного виховання громадян та можливості його адаптації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2014. № 3-4. С. 52–59.

50. Діденко О. Г. Критерії ефективності державної політики національно-патріотичного виховання молоді в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 1. С. 175–184.

51. Діденко О. Удосконалення патріотичного виховання молоді в Україні: державно-управлінський аспект. *Публічне адміністрування: теорія та практика*. 2012. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Patp_2012_2_23

52. Дідовець М. Коли бракує концепції національного виховання. *Віче*. 2005. № 2. С. 30–32.

53. Дяченко І. М. Формування активної громадянської позиції студентів: ціннісні детермінанти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 328–335.

54. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка. 2-е вид., стереот. Київ: МАУП, 2003. 232 с.

55. Єнін М. Ідеологічні форми та ціннісні модифікації патріотизму української молоді (на основі аналізу модернованих групових дискусій). *Ідеологія і політика*. 2018. № 2 (10). С. 61–93.

56. Жаровська О. П. Модель патріотичного виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла*

Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. Вип. 44. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. С.117–121.

57. Жаровська О. П. Національна самосвідомість як складова патріотичного виховання студентів педагогічних університетів. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*: зб. наук. праць. Вип.18, кн.1. Кіровоград: Імекс – ЛТД, 2014. С. 233–242.

58. Жаровська О. П. Патріотизм в системі цінностей студентів педагогічних університетів. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. Вип. 40. Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. С. 241–247.

59. Жаровська О. П. Патріотизм у системі цінностей сучасної молоді. *Сучасна наука: тенденції розвитку*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції. 20 травня 2014 р.: збірник наукових праць. В 2-х томах. Том I. Краснодар, 2014. С. 90–92.

60. Жаровська О. П. Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету: дис... канд. пед. наук: 13.00.07. Вінниця, 2015. 290 с.

61. Жаровська О. П. Сутність та особливості патріотичного виховання студентів в освітньому середовищі педагогічного університету. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. Вип. 41. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. С. 117–121.

62. Жаровська О. П. Сучасні підходи до формування патріотизму у студентської молоді. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. Вип. 40. Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2013. С.107–111.

63. Жаровська О.П. Освітнє середовище педагогічного університету як чинник патріотичного виховання молоді. *Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя*: Матеріали

міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.). Вінниця:ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. С. 50–53.

64. Загрийчук І. Д. На межі національних культур. Харків: УкрВФЗТ. 2006. 361 с.

65. Загуменна Ю. О. Національно-патріотичне виховання поліцейських як невідємна складова забезпечення внутрішньої безпеки України. *Supremația Dreptului =Верховенство Права: междунар. науч. журн.* 2017. № 3. С. 173–178.

66. Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 року № 1556-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

67. Закон України «Про оборону України». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>

68. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях». Відомості Верховної Ради № 10, ст.54 від 18.01.2018. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19>

69. Зубцова Ю. Є. Формування патріотичних якостей молодших школярів у взаємодії школи та сім'ї. Авторф. дис. канд. пед. наук. 13.00.07 – теорія і методика виховання. К., 2012. 21 с.

70. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества. *Полис.* 1997. № 4. С. 6–32.

71. Історія філософії України: Підручник / М. Тарасенко і ін. К.: Либідь, 1994. 416 с

72. Калиновський, Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність. Х. : Право, 2008. 288 с.

73. Кант И. Трактаты и письма. М.: Наука, 1980. 709 с.

74. Карандашов В. Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. Санкт-Петербург : Речь, 2004. 46 с.

75. Касперський А. В., Бондаренко І. М. Національно-патріотичне виховання майбутніх учителів технологій. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна*. 2015. Вип. 21. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/index.php/2307-4507/article/view/69583>

76. Коваль Г. В. Формування патріотизму – важливий чинник соціалізації молоді України на сучасному етапі політичного процесу: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; Микол. держ. гум. унтім. П. Могили. Миколаїв, 2007. 208 с.

77. Колодій О. С., Левківський М. В. Виховання патріотизму студентів ВНЗ. *Інноваційні підходи до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м. Житомир, 22-23 травня 2014 р.) / За ред. О. А. Дубасенюк, В. А. Ковальчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. С. 186–193.*

78. Кононенко П., Єлісєвєнко, Ю., Рудєнко Ю. Українське козацтво: шляхи розвитку, традиції виховання молоді : Козацька педагогіка. *Освіта*. 2002. № 41. С.2–3.

79. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. № 30. Ст. 141. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

80. Концепція Державної цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на 2016–2020 роки. URL: [http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015\(09\).patriot.php](http://www.hai-nyzhnyk.in.ua/doc2/2015(09).patriot.php)

81. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки: схвалено рішенням колегії Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 №

6/1-21. URL: <http://www.mon.gov.ua/ua//about-ministry/collegium-of-the-ministry/119/122/>.

82. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>

83. Концепція національно-патріотичного виховання молоді. Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму України 27. 10. 2009 № 3754/981/538/49. URL: <http://bdpu.org/upbringing-work/national-patriotic-education/>

84. Концепція національно-патріотичного виховання студентів Донбаської державної машинобудівної академії. Краматорськ, 2017. URL: <http://www.dgma.donetsk.ua/docs/acts/vyhovnapdf>

85. Концепція національно-патріотичного виховання студентської молоді Державного вищого навчального закладу «Чернівецький коледж дизайну та економіки». URL: <http://designcollege.cv.ua/wp-content/uploads/2016/03/01Kontseptsiya-natsionalno-patriotychnogo-vyhovannya-studentskoyi-molodi.pdf>

86. Корж Г. В. Національно-патріотичне виховання: соціально-політичний та етнічний виміри. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2011. Вип. 45. С. 148–156.

87. Коркішко О. Становлення патріотичного виховання в 19–20 ст.: (Історичний аспект). *Рідна школа*. 2004. № 2. С. 60–62.

88. Костів В. Проблема мети і змісту національного виховання молоді: історія та сучасність. *Українське народознавство і проблеми національного виховання*. Івано-Франківськ, 1995. С.20–25.

89. Кострюков С. Загальнолюдські та національні культурні цінності: проблеми єдності. *Вища освіта України*. 2008. № 3. С. 75–83.

90. Костюшко Г. О. Національно-патріотичне виховання молоді в контексті етнопедагогічних засад. *Науковий часопис Національного*

педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Вип. 21: збірник наукових праць. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 33–39

91. Красильников Ю. С. Патріотичне виховання військовослужбовців Збройних Сил України засобами української етнопедагогіки: автореф. дис...канд.пед.наук: 13.00.04; Інститут вищої освіти Академії педагогічних наук України. К., 2002. 20 с.

92. Краснощок І. П. Особистісна самореалізація майбутнього вчителя в навчально-виховному середовищі педагогічного університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Кіровоград, 2002. 214 с.

93. Кремень В. Г. Через пріоритетний розвиток освіти, виховання до динамічного національного прогресу. *Педагогіка толерантності*. 2000. № 4. С. 4–8.

94. Кремень В. Час вимагає учителя з новими якостями. *Освіта*. 2006. 16–23 серпня.

95. Кривонос І. В. Український національний характер у національній системі виховання молоді. *Молодежь и общество: пути решения проблем : сб. научных трудов*: в 2 т. Одеса : ИСЦ, 2001. Т. 2. 2001. С. 57–59.

96. Кузь В. Нова освітня парадигма- нові освітні технології. *Педагогіка і психологія*. 2011. № 2. С. 28–35.

97. Култаєва М. Сучасна західна філософсько-педагогічна антропологія. *Філософська думка*. 2001. № 3. С. 29–50.

98. Кульчицький В. Й. Філософсько-світоглядні передумови розвитку патріотичного виховання в Україні (історичний аспект). *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія педагогіка і соціальна робота*. 2013. № 30. С.76–78.

99. Кутиркін А. Шляхи розвитку та практики правового виховання населення України. *Право України*. 2008. № 3. С. 122–125.

100. Кутуєв П. В. Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм. К.: Сталь, 2005. 500 с.

101. Кутуєв, П. В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2016. 2016 с.
102. Легенький М. І. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики в сфері освіти: монографія. Львів: Укр. акад. друкарства, 2017. 360 с.
103. Легенький М. І. Освітні ідеї Нового часу. *Публічне право*. 2015. № 3 (19). С. 326–330.
104. Легенький М. І. Освітня парадигма Стародавнього Сходу й античних філософів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Юриспруденція». 2015. № 14. Т 1. С. 16–18.
105. Легенький М. І. Освітня політика в умовах глобалізації. *Митна справа*. 2015. № 3 (99). Ч. 2. С. 3–7.
106. Легенький М. І. Трансформація освітнього простору під впливом глобалізації. *Право і суспільство*. 2015. № 5. С. 30–34.
107. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е изд., испр. Москва : Смысл, 2003. 486 с.
108. Лист МОН від 22.05.2015 р. № 1/9-255 «Про перегляд підходів з організації діяльності музеїв історичного профілю». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00009.pdf>
109. Лонгвиновська Т. Вплив освітньо-виховного середовища ВНЗ на виховання соціальної спрямованості молоді. *Наукові записки*. Херсон. 2012. №131. С.121–124.
110. Лузан Л., Зайцева І. Академічна група в контексті проблем виховання студентської молоді. *Освіта і управління*. 2002. № 1. С. 151–156.
111. Мазаракі А. Навчання і виховання – органічно єдиний процес. *Вища школа*. 2004. № 5/6. С. 3–30.
112. Максимов С. І. Методологічні основи правового виховання. *Вісник Національної юридичної академії України ім. Ярослава Мудрого*. Сер. Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2010. № 6: зб. наук. пр. Х.: Право, 2010. С. 53–63.

113. Максимов, С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления. Х. : Право, 2002. 328 с.
114. Марковець В. М. Технології впливу державної політики на процес формування патріотичного виховання молоді. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2014. № 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2014_8_9
115. Мартинюк І. Національна система виховання: шляхи реалізації. *Рідна школа*. 1994. № 3–4. С. 13 - 17.
116. Марченко О. В. Методологічні стратегії дослідження освітнього простору. Дніпропетровськ : Інновація, 2012. 350 с.
117. Маслоу А. Психология бытия. Москва : Рефл-бук ; Киев : Ваклер, 1997. 304 с.
118. Матящук В. Сучасне патріотичне виховання: стан проблеми та перспективи розвитку. *Педагогічна думка*. 2009. № 3. С. 48–54.
119. Менюк, О. Правова культура в умовах розбудови незалежної України: поняття, структура. *Право України*. 2001. № 4. С. 21–23.
120. Методичні рекомендації до планування виховної роботи з студентами у вищих навчальних закладах освіти III–IV рівнів: (№ 1/9 – 303 від 03.08.98 р.). Соловей М. І. Демчук В. С. Виховна робота у вищому навчальному закладі. К., 2003. С. 167–171.
121. Мірошніченко В. І. Теоретико-методичні засади патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.07. – теорія і методика виховання. К.: Інститут проблем виховання НАПН України, 2012. 40 с.
122. Мірошніченко В.І. Система патріотичного виховання майбутніх офіцерів-прикордонників. Хмельницький: Видавництво Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького, 2012. 376 с.
123. Мороз Л. Воронкова Б. До концепції морального виховання молоді. *Вища освіта України*. 2004. № 4. С. 94–100.

124. Москалець В. Родина як осередок етнічного самовідтворення формування національної самосвідомості українця. *Вісник Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2001. Вип. 6. С. 89–92.

125. Музика О. Л. Здібності у системі ціннісної регуляції розвитку творчо обдарованої особистості. *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості*: зб. наук. праць. Т. 12. Вип. 5. Ч. I. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 49–55.

126. Мусина В. Е. Патриотическое воспитание школьников: учебнометодическое пособие. Белгород: ИД «Белгород» НИУ «БелГУ», 2013. 156 с.

127. Мясищев В. Н., Бодалева А. А. Психология отношений: избранные психологические труды. М. : Институт практической психологии; Воронеж; Изд-во Воронеж, обл. тип. комитета по печати и массовой информации Воронежской области, 1995, 45 с.

128. Набока Л. В. Національно-патріотичне виховання учнівської молоді. *Виховна робота в школі*. 2007. № 9. С. 27–29.

129. Надольний, І. Динаміка соціальних змін і розвиток національної самосвідомості особистості. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Київ, 1999. № 3. С. 19–22.

130. Наказ Міністерства соціальної політики України від 16.03.2016 № 258 «Про затвердження Плану заходів із національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 рік». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/orders/2016/mspu_258.pdf

131. Наказ МОН від 13.06.2012 № 687 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську дитячо-юнацьку військово-патріотичну гру «Сокіл» («Джура»).

URL:<http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00005.pdf>

132. Наказ МОН від 16.06.2015. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді. Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00006.pdf>

133. Наказ МОН від 16.07.2015. № 768 «Про національно-патріотичне виховання в системі освіти». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00004.pdf>

134. Наказ МОН від 28.05.2015. № 582 «Про схвалення Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00004.pdf>

135. Невмержицький О. Реалії виховної роботи в сучасному вищому навчальному закладі у світлі Болонського процесу. *Освіта*. 2004. № 31. С. 2–9.

136. Нерсисянц В. С. Право. Новая философская энциклопедия : в 4 т. М.: Мысль, 2001. Т. 3. С. 305–311.

137. Нерсисянц В. С. Философия права: учеб. для вузов. М.: Норма-ИНФРА, 1998. 652 с.

138. Ничкало Н. Г. Українські концепції професійної освіти: тенденції і перспективи. *Науковий вісник Миколаївського державного університету*: зб. наук, праць. Вип. 23: Педагогічні науки. Том 1. Миколаїв: МДУ, 2008. С. 15–25.

139. Одарченко В.І. Виховання національної гідності у студентської молоді засобами українського народного мистецтва: автореф. дис. На здобуття наук. ступеня канд. педагог. наук: спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання»; Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди. Харків, 2010. 21 с.

140. Олійник, О. Шляхи формування національної свідомості у майбутніх учителів. *Рідна школа*. 2004. № 7/8. С. 29–31.

141. Онопрієнко О. Патріотичне виховання як науково-педагогічна проблема: понятійний аспект. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. № 21. С. 103–110.

142. Опалко Н.І. Деякі аспекти національно-патріотичного виховання студентів. Уряду України. Президенту, законодавчій, виконавчій владі: аналіт. розробки, пропозиції наук. та практ. працівників: збірник. К., 1999. Т. 14. С. 351–354.

143. Ордіна Л. Л. Культуротворче середовище навчального закладу як педагогічний феномен. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 14: Теорія і методика мистецької освіти: збірник / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. Вип. 7 (12): Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Гуманістичні орієнтири мистецької освіти», 22–24 квітня 2009 р.: до 175-річчя Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. С. 14–19.

144. Оришко С. П. Патріотичне виховання молоді: історико-педагогічний контекст. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2011. № 3. С. 146–149.

145. Орлова, О. О. Методологічний аналіз інтерпретації поняття «правове виховання». *Наук. Вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ*. Дніпропетровськ, 2007. № 2. С. 8–16.

146. Основи національного виховання : концептуальні. Положення. За заг. ред. В. Г. Кузя, Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчук. Умань, 1993. 110 с.

147. Парпан У. М. Модернізація національної системи освіти у контексті сучасного євроінтеграційного поступу України. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 865. С. 296–302.

148. Парпан У. М. Правова природа вищої освіти в Україні: монографія. Львів: РАСТР-7, 2017. 516 с.

149. Парпан У. М. Провідні принципи розвитку сучасної вищої освіти України в контексті євроінтеграції. *Lex Portus*. 2018. № 1 (9). С. 62–71.
150. Парпан У. М. Становлення вищої університетської освіти в Україні у ХХ ст. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2018. Серія Юридична. Випуск 16. С.106–112.
151. Парпан У. М., Хомишин І. Ю. Значення та вплив освітніх концепцій на становлення людини як особистості в сучасному освітньому просторі. *Митна справа*. 2011. № 5. Ч. 2. С. 69–73.
152. Парпан У. Парадигма вищої освіти в умовах інтеграційних викликів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2018. № 889. Вип. 17. С.30-36.
153. Парпан У.М. Освіта як вагомий чинник розвитку суспільства в умовах глобалізації. *Митна справа*. 2012. № 4(82). С. 42–49.
154. Парпан У.М. Українська освіта в умовах сучасних глобалізаційних змін. *Митна справа*. 2012. № 2. Ч. 2. С. 418–422.
155. Патріотизм як суспільна та індивідуальна цінність (історико-філософський аспект). *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 57-59.
156. Перевалова Л. В. Проблеми формування правової культури сучасної молоді в умовах становлення громадянського суспільства. *Переяславская рада: ее историческое значение и перспективы развития восточнославянской цивилизации: сб. науч. тр.: по материалам 6-й Междунар. науч.-практ. конф., 15-16 декабря 2011 г. / ред.: А. Г. Романовский, Ю. И. Панфилов*. Харьков : НТУ «ХПИ», 2012. С. 497–501.
157. Петражицький Л. І. Теорія і політика права. Вибрані праці / Наук. ред. Є. В. Тимошина. СПб.: «Університетський видавничий консорціум» «Юридична книга», 2011. 1031 с.
158. Постанова Верховної Ради України від 12.05.2015. № 373-VIII «Про вшанування героїв АТО та вдосконалення національно-патріотичного

виховання дітей та молоді». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19>

159. Постанова Верховної Ради України від 21.02.2017 № 1857-VIII «Про вшанування Героїв України та інформування громадян України про подвиги українських військових». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1857-19/print1477588269053461>

160. Постанова Верховної Ради України Про Рекомендації парламентських слухань про становище молоді в Україні на тему: «Ціннісні орієнтації сучасної української молоді». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-19?lang=en>

161. Постанова Верховної Ради України, від 13.01.2015. № 97-VIII «Про увіковічення пам'яті Героїв України, які віддали своє життя за свободу і незалежність України». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-19>

162. Постанова від 18 лютого 2016 р. № 148 «Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки та внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/148-2016-%D0%BF>

163. Постанова КМУ, від 22.07.2015. № 524 «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань національно-патріотичного виховання». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/524-2015-%D0%BF>

164. Правове виховання в сучасній Україні : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін. ; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2013. 440 с.

165. Приходченко К. І. Інноваційні технологічні системи сформованості творчого освітньо-виховного середовища. *Наука. Релігія. Суспільство*. 2010. №3. С. 186–191.

166. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 № 641. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15>

167. Психологічні закономірності розвитку громадянської спрямованості особистості / авт. кол.: М. Й. Боришевський та ін.; за ред. М. Й. Боришевського; Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. Київ : Міленіум, 2006. 297 с.

168. Райнін І. Л. До проблеми національно-патріотичного виховання. *Європейські перспективи*. 2015. Вип. 7. С. 38–42.

169. Рішення від 26.03.2015. № 3/5-2 «Про Концепцію національно-патріотичного виховання дітей та молоді». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00001.pdf>

170. Рішення Комітету з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму ВРУ (протокол № 35 від 22 грудня 2015 року) «Про затвердження Рекомендацій слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму на тему: «Формування патріотизму та національної свідомості дітей та молоді в сучасних умовах». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00007.pdf>

171. Рішення, від 08.06.2015. № 2-2/8/15 «Про Концепцію Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 роки та національно-патріотичне виховання як пріоритетну складову реалізації державної політики». База даних «Законодавство України» / ВР України. URL:

172. Роджерс К. О становлении личностью. Психотерапия глазами психотерапевта. К.: PSYLIB, 2004. 314 с.

173. Розпорядження від 18 жовтня 2017 р. № 743-р «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017-2020 роки». URL: <https://xn--80aagahqwyibe8an.com/kabineta-ministriv-rozporyadjennya/rozporyadjennya-vid-jovtnya-2017-743-pro323747.html>

174. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2017 № 743-р «Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017-2020 роки». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/743-2017-%D1%80>

175. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.10.2016 № 777-р «Про затвердження плану заходів з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917-1921 років та вшанування пам'яті її учасників на період до 2021 року». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/777-2016-%D1%80/print1477759358833454>

176. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.201 № 898-р «Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2017 рік». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/898-2016-%D1%80/print1477588269053461>

177. Розпорядження КМУ від 18.11.2015. № 1188-р «Про зміну складу Міжвідомчої комісії з питань національно-патріотичного виховання». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1188-2015-%D1%80>

178. Розпорядження КМУ від 23 вересня 2015 р. № 998-р «Про заходи з увічнення пам'яті захисників України на період до 2020 року». URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00001.pdf>

179. Розпорядження КМУ від 25.12.2015. № 1400-р «Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016 рік». *База даних «Законодавство України» / ВР України.* URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1400-2015-%D1%80>

180. Розпорядження КМУ від 30.09.2015. № 1018-р «Про схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016 – 2020 роки». База даних «Законодавство України» / ВР України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://www.poltavaculture.gov.ua/images/documentation/proekts/2016/00004.pdf>

181. Романів Т. Засади формування активної громадянської позиції молоді. *Молодіжна політика: проблеми та перспективи*: зб. матеріалів VI міжнар. наук.-практ. конф. (15–16 травня 2009 р., м. Дрогобич). Дрогобич: ДДПУ, 2009. С. 92–94.

182. Руденко Ю. Д. Національне виховання: відродження і перспективи. *Педагогіка і психологія*. 1994. № 31. С. 132–140.

183. Ряшко В. І. Теоретико-методологічний аналіз національно-патріотичного виховання студентської молоді. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2016. № 837. С. 418–425.

184. Сафаров Р.А. Цели правового воспитания. *Личности и уважение к закону*. М., 1979. С. 165–166.

185. Семитко, А. П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс. Екатеринбург, 1996. 313 с.

186. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: Підручник. 2-ге видання. К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 520 с.

187. Скуратівський А. Правова культура в контексте особливостей розвитку соціального буття українського суспільства та національного характеру українців. *Вісн. Укр. Акад. держ. упр. при Президентові України*. 2002. № 1. С. 415–425.

188. Снопко Н. М. Психологические механизмы и педагогические основы патриотического воспитания в системе профессионального образования. Автореф. докт.пед.наук. М., 2007. 34 с.

189. Сокольников Ю. П. Всеобщая педагогическая теория. Системное понимание педагогической действительности. Чебоксары, 2001. 32 с.

190. Сохань Л. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посіб.; Науково-методичний центр середньої освіти. К. : Богдана, 2003. 520 с.
191. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання: посібник. Івано-Франківськ: «ЛілеяНВ», 1996. 179 с.
192. Степанова Н. Національно-патріотичне виховання в дії. *Вісник Черкаського університету*. 2017. Вип. № 1. URL: red-ejournal.cdu.edu.ua/article/download/1185/1215
193. Стефанюк С. К. Із національних джерел: Деякі аспекти досвіду народознавчої роботи 116-ї гімназії м. Харкова. Харків: Крок, 1997. 96 с.
194. Стьопіна О.Г. Виховання патріотизму у студентської молоді засобами мистецтва. Автореф. канд. пед. наук. Луганськ, 2007. 23 с.
195. Татаринцева, Е. В. Правовое воспитание: методология и методика. М. : Высш шк., 1990. 176 с.
196. Тацій, В. Я. Правове виховання студентства як елемент формування правової держави. *Виховання в контексті соціальної адаптації студентства*: матер. міжнар. наук.-практ. конф.-сем. керівників вищ. навч. закл. Та вчених-дослідників із проблем виховання студентства в сучасних умовах; Харків, 7 листопада 2003 р.: у 2 ч. / М-во освіти і науки України, Народ. укр. акад. та ін.; редкол.: В. І. Астахова (відп. ред.) та ін. Х. : Вид-во НУА, 2003. Ч. 1. С. 30–36.
197. Теоретичні засади виховання національної самосвідомості : Навч. посіб. / Р. О. Захарченко, В. П. Москалець, Ю. Д. Руденко, І. В. Огородник, В. К. Сидоренко; Ін-т змісту і методів навчання. Київ, 1998. 150 с.
198. Тодыка, Ю. Н. Конституционные основы формирования правовой культуры. Харьков : Райдер, 2001. 160 с.
199. Триняк М .В. Інтеркультурна комунікація в освіті: тенденції розгортання у сучасних соціокультурних контекстах: дис. ...д-ра філос.: 09.00.10; Харк. нац. пед. універ. Харків, 2011. 431 с.
200. Триняк М. В. Особливості глобального навчання як теоретичного конструкту та дидактичної практики. *Вісник Харківського національного*

педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. *Філософія*. 2015. Вип. 45(2). С. 130–138.

201. Триняк М. В. Правове та національно-патріотичне виховання у реаліях мультикультурного суспільства. *Вісник національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pravove-ta-natsionalno-patriotichne-vihovannya-u-realiyah-multikulturnogo-suspilstva>

202. Триняк М. В. Правове та національно-патріотичне виховання у реаліях мультикультурного суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Сер.: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2012. Вип. 3. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/pravove-ta-natsionalno-patriotichne-vihovannya-urealiyah-multikulturnogo-suspilstva>

203. Триняк М. В., Руденко С. О. Виклики мультикультуралізму: освітній аспект. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Філософія*. 2017. Вип. 48(2). С. 129–137.

204. Указ Президента України, від 13.10.2015. № 580/2015 «Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016 – 2020 роки». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580/2015>

205. Указ Президента України, від 22.01.2016. № 17/2016 «Про заходи з відзначення 100-річчя подій Української революції 1917 -1921 років». *База даних «Законодавство України» / ВР України*. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/17/2016>

206. Філімонова Т. В. Національно-патріотичне виховання особистості як педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 69(3). С. 138–142.

207. Філософія / А. К. Бичко, І. В. Бичко, В. Г. Табачковський, В. І. Ярошовець. К.: ЦУЛ, 2010. 648 с.

208. Філософія правового виховання. Гетьман А. П., Данильян О. Г., Дзьобань О. П. та ін. ; за ред. А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. 2-ге вид., допов. Х. : Право, 2014. 248 с.

209. Філософія: Навч. посіб. / І. Надольний і ін. К.: Вікар, 1997. 584 с.

210. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

211. Філософський енциклопедичний словник: енциклопедія. НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

212. Формування патріотичної та громадянської свідомості учнів: теорія і практика. / Авт. кол.: Александрова О. С., Левітас Ф. Л., Салата О. О., Шепетяк О. М., Матвійчук О. Є., Петрошук Н. Р. та ін.; за заг. ред. проф. Левітаса Ф. Л.; наук. ред. Александрової О. С., Салати О. О. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 172 с.

213. Франко І.Я. Кому за се сором? (Відкритий лист до редакції «Правди») / Зібрання творів: у 50 т. Редкол.: Є.П. Кирилюк (голова) та ін.; АН УРСР, ін-т філософії, ін-т літ. ім. Т.Г. Шевченка. Київ: Наукова. думка, 1986. Т. 45. 574 с.

214. Фромм Э. Искусство любить. СПб.: Азбука, 2002. 224 с.

215. Хабермас Ю. Политические работы. Сост. А. В. Денежкина; пер. с нем. Б. Скуратова. М.: Праксис, 2005. 414 с.

216. Хомишин І. Ю. Глобальні виклики в освіті. *Науковий вісник херсонського державного університету*. Серія «Юридичні науки». Херсон, 2016. № 3. Ч. 2. С. 36–39.

217. Хомишин І. Ю. Компетентнісний підхід – методологічна основа сучасної освіти. *Право і суспільство*. Дніпро, 2018. Вип. 1. С. 196–200.

218. Хомишин І. Ю. Мета сучасної правової політики у сфері вищої освіти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, Серія: юридичні науки. Львів, 2016. № 845. С. 167–172.

219. Хомишин І. Ю. Принцип інформатизації освіти в умов глобалізації суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, Серія: юридичні науки. Львів, 2016. № 850. С. 123–128.

220. Хомишин І. Ю. Пріоритетні напрями розвитку вищої освіти в європейському освітньому просторі. *Прикарпатський юридичний вісник*. Зб. наук. праць. 2017. Вип. 6 (21). Т. 2. С. 93–96.

221. Хомишин І. Ю. Розвиток освіти в Україні в умовах євроінтеграції: концептуальні питання адміністративно-правового регулювання. Київ: «Видавництво Людмила», 2018. 509 с.

222. Ціннісні орієнтації сучасної української молоді. Щорічна доповідь Президенту України, Верховній Раді України про становище молоді в Україні (за підсумками 2015 року) / Держ. ін-т сімейної та молодіжної політики; редкол.: Жданов І. О., гол. ред. колег., Ярема О. Й., Беляєва І. І. та ін. К., 2016. 200 с.

223. Ціпеліус Р. Філософія права. Пер. з нім. Є. М. Причепій. К.: ТанDEM, 2000. 300 с.

224. Чепіль М.М. Теоретико-методологічні аспекти патріотичного виховання. *Проблеми українського національного виховання*: зб. наук. пр. За ред. Н. Скотної та М. Чепіль. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. С. 34–43.

225. Чефранов, В. А. Методологические проблемы правового воспитания. Х. : ХЮИ, 1974. 36 с.

226. Чупрій Л. В. Державна підтримка патріотичного виховання молоді. *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї*. 2010. Вип. 19. URL:<http://dspace.nbuv.gov.ua/browse?value=%D0%A7%D1%83%D0%BF%D1%80%D1%96%D0%B9,%20%D0%9B.%D0%92.&type=author>

227. Шейко В. Культура. Цивілізація. Глобалізація (кінець XIX – початок XXI ст.) : У 2 т. Харків, 2001. Т. 2. 399 с.

228. Юрій І. А. Правові аспекти національно-патріотичного виховання особистості в системі відомчих навчальних закладів МВС України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015. Вип. 30(1). С. 64–69.
229. Яқунін В. К., Гула Р. В. Патріотизм і націоналізм: досвід і уроки історії. К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2015. 176 с.
230. Яницкий М. С. Ценностное измерение массового сознания. Новосибирск : СО РАН, 2012. 237 с.
231. Ярмаченко М.Д. Педагогіка. К.: Вища школа, 1986. 544 с.
232. Ярошевська Т. Правова освіта для студентів вищих технічних навчальних закладів. *Право України*. 2010. № 5. С. 149–154.
233. Beck U. Der kosmopolitische Blick oder: Krie ist Frieden. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2004. 288 p.
234. Kateb Ge. Patriotism and other mistakes. New Heaven: Yale University Press. 2006. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0090591707307328>
235. Klages H. Do we all become egos?: on the future of value change. *Politische Studien*. 1994. Vol. 45. pp. 35–43.
236. Luhmann N. Gibt es in unserer Gesellschaft unverzichtbare Normen. Heidelberg : Klett, 1993. 440 p.
237. Posen B. Nationalism, the Mass Army, and the Military Power. *International Security*. 1993. №18. pp. 80–124.
238. Yenin M. Terrorist organizations and social technologies in conditions of the hybrid war. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право: зб. наук. праць. Київ; Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2016. № 3/4 (31/32). pp. 24–29.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Соціалізація особистості: до проблем методологічних підходів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 837. С. 231–235. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
2. Гарасимів Т. З., Іванишин Т. І. Становлення особистості: історико-філософський огляд. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 845. С. 345–349. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
3. Іванишин Т. І. Правове пізнання: антропологічний дискурс. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 157–162. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
4. Іванишин Т. І. Становлення особистості у філософії класичного раціоналізму. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 855. С. 168–172. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
5. Іванишин Т. Філософська концепція девіантності (кінець ХІХ – середина ХХ століття). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2017. № 861. С. 123–129. (Видання включено до міжнародної наукометричної бази даних «*Index Copernicus International*» (Польща)).
6. Іванишин Т. Національно-правове утвердження студентської молоді як основа формування громадянського суспільства. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : «Юридичні науки». 2018. № 9 (14). С. 113-120.
7. Іванишин Т. Домінанти національно-правового утвердження студентства в умовах сучасного реформування вищої освіти. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія : «Юридичні науки». 2019. № 1 (15). С. 74-83.
8. Іванишин Т. Проблема об'єктивної істини у праві. *Вдосконалення правового механізму захисту прав і свобод людини і громадянина в умовах євроінтеграції* : збірник матеріалів міжнародної конференції. Львів, Навчально-науковий Інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка», 2017. С. 243-246.
9. Іванишин Т. «Девіація» та «девіантна поведінка» : історико-теоретичний аспект. *Місцева влада й самоврядування в Україні та державах світу : історія та сучасність (аспекти права). На вшанування пам'яті проф.*

Юрія Панейка : матеріали Шостої Всеукраїнської науково-теоретичної Інтернет-конференції. Вип. 6. Львів : Ліга-Прес, 2017. С. 108 – 111.

10. Іванишин Т. Розуміння громадянського суспільства в добу Просвітництва. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез VI Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2017. С. 110–111.

11. Іванишин Т. Правове самовиховання студентської молоді на засадах сучасного конституціоналізму. *Теорія і практика конституціоналізму: український та зарубіжний досвід* : збірник матеріалів учасників Четвертої науково-практичної конференції (Львів, 27 квітня 2018 року). Львів : ННШПП НУ «Львівська політехніка», 2018. С. 166–169.

12. Іванишин Т. Дилема ціннісних орієнтацій у процесі правового виховання. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез VII Всеукр. наук.-практ. конф. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. С. 63 – 65.

13. Іванишин Т. Правове утвердження особи в умовах інтеграції України. *Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір* : матеріали Міжнародної конференції 25 жовтня 2018 р. ; кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів : СПОЛОМ, 2018. С. 272–277.

14. Іванишин Т. Правове виховання як ідеологічна функція освітньої політики. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : тези XI Всеукраїнської науково-практичної конференції (Хмельницький, 15 листопада 2018 року). Хмельницький : Видавництво НАДПСУ, 2018. С. 394–396.

15. Іванишин Т. Правове утвердження особистості як опосередковуючий інститут формування громадянського суспільства. *Механізм правового регулювання правоохоронної та правозахисної діяльності в умовах формування громадянського суспільства (осінні читання)* : збірник тез Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти (Львів, 23 листопада 2018 року). Упор. Л. В. Павлик. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 159–162.

16. Іванишин Т. Правове утвердження особи – формувальний чинник української правової дійсності. *Законодавча влада в Україні та інших державах світу : історія і сучасність (аспекти права)* : матеріали дев'ятої всеукраїнської наукової інтернет-конференції, 31 травня 2019 р., Вип. 9. Львів. С. 179–182.

17. Іванишин Т. Правове утвердження молоді як запорука формування громадянського суспільства. *Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави* : збірник тез VIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 30 травня 2019 року). Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2019. С. 54 –55.